

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN GELİŞMELERİN
HANEHALKI ÜZERİNDE ETKİLERİ**

Nazan ZİREKOĞLU
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI

BİLECİK, 2014
Referans No:10015569

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN
GELİŞMELERİN HANEHALKI ÜZERİNE ETKİLERİ

Nazan ZİREKOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Resül YAZICI

BİLECİK, 2014
Referans No: 10015569

T.C.
BILECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

Sayfa: 1/1

...../...../201...

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21/05/2014 tarih ve 117/21 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 17/06/2014 tarihinde Tez Savunma Sınavı yapılan Nazan Zirekoğlu'nun " Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmelerin Hanehalkı Üzerinde Etkileri " konulu tez çalışması İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZDANIŞMANI: Yrd. Doç. Dr. Resül Yazıcı

ÜYE: Doç. Dr. Aykut Ekinci

ÜYE: Doç. Dr. Hüseyin Sadıoğlu

ÜYE :

ÜYE :

ONAY

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ...../...../..... sayılı kararı.

İMZA/MÜHÜR

Madde 43-(3) Yüksek lisans tez sınavı jürisi ve tez savunma sınav tarihi, ilgili ABD/ASD başkanlığının önerisi ve EYK kararı ile belirlenir. Önerimin uygun bulunmaması halinde tez jürisini ilgili EYK belirler. Jüri, biri öğrencinin tez danışmanı ve en az biri enstitünün başka bir ABD/ASD'den ya da başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere üç veya beş asıl, birisi ilgili ABD/ASD'den, diğeri de enstitüye bağlı başka ABD/ASD'den veya başka bir yükseköğretim kurumundan olmak üzere iki yedek öğretim üyesinden, öğretim üyesi bulunmadığı takdirde doktora/sanatta yeterlik derecesine sahip öğretim elemanları ya da sanatçı öğretim elemanlarından oluşur. ABD/ASD başkanı, jüri üyelerini uzmanlık alanlarını göz önünde bulundurarak önerir. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda ikinci tez danışmanı jüri üyesi olamaz.

TEŐEKKÖR

Bana daima destek olan değerli hocalarım; Yrd. Doç. Dr. Resöl Yazıcı, Prof. Dr. Abdölkdir İlgen ve Doç. Dr. Mehmet Kurban'a, aileme, fikirlerini ve tecrübelerini paylaşan tüm dostlarıma ve bu süreçte varlığıyla güç veren değerli yol arkadaşşıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Nazan ZİREKOĞLU

Bilecik, 2014

ÖZET

“Türk Bankacılık Sektöründe Yaşanan Gelişmelerin Hanehalkı Üzerinde Etkileri“

Nazan ZİREKOĞLU

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ekonomisinin yaşadığı 2000-2001 krizi sonrasında uygulamaya konulan “Yeniden Yapılandırma Programı”nın, bankacılık sektörüne yaptığı katkı ve bu katkının hanehalklarının yaşantılarında, tüketim ve tasarruf yapma alışkanlıklarında yaptığı değişimi incelemektir. Çalışmaya öncelikle bankacılığın tanımı, fonksiyonları ve bankacılık tarihi ile giriş yapılmış, sektörü krize hazırlayan süreç incelenmiştir. İkinci bölümde ise kriz sonrası uygulamaya konulan yeniden yapılanma programından, bağımsız düzenleyici-denetleyici kurumların oluşturulmasından, para ve maliye politikası reformlarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde hanehalkının özellikleri anlatılmış, varlık ve yükümlülüklerini oluşturan finansal araçlar açıklanarak bilgi verilmiştir. Dört bölümden oluşan çalışmanın son bölümünde yeniden yapılanma çalışmalarından sonra bankacılık sektöründeki değişim ve bu değişim karşısında hanehalklarının durumu, tüketim ve tasarruf alışkanlıklarındaki değişim incelenmiştir. Son olarak ta tüketim ve tasarruflarda yaşanan değişimin getirdiği risklere karşı alınan önlemlere değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Sektörü, Bankacılık Krizleri, Bankacılık Finansal Araçları, Bankacılık Borçlanma Araçları, Hanehalkı, Hanehalkı Varlık ve Yükümlülükleri.

ABSTRACT

“Effects of Developments in Turkish Banking Sector on Household”

Nazan ZİREKOĞLU

The purpose of this study, the changes in consumption and saving habits of “The Restructuring Program” that was implemented after Turkey's economy lived the crisis of 2000-2001. Firstly in this work, the definition of banking, functions and banking history are introduced and the process of preparing sector crisis is examined. In the second section, post-crisis restructuring implemented program, the creation of independent regulatory-supervisory agencies, reforms of monetary and fiscal policy are mentioned. In the third section, the properties of households are explained, the financial instruments composed of assets and liabilities are declaratively informed. In the last part of the study consists of four parts, the changes in the banking sector after the reconstruction actions, the state of household to this change, the changes of consumption and saving habits are investigated. Finally, the measures taken against to the risks of the changes in consumption and saving are mentioned.

Keywords: Banking Sector, Banking Crises, Banking Financial Instruments, Banking Debt Instruments, Households, Household Assets and Liabilities.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TANIMI VE FONKSİYONLARI.....	3
1.1.1. Bankacılığın Tanımı.....	3
1.1.2. Bankaların Temel Fonksiyonları.....	4
1.2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ.....	5
1.2.1. Dünya’da Bankacılığın Doğuşu ve Tarihi Gelişimi.....	5
1.2.2. Türkiye’de Bankacılığın Tarihi Gelişimi.....	6
1.2.2.1. Cumhuriyetten Önce Türk Bankacılığı.....	6
1.2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ 2001 KRİZİ SONRASINDA YENİDEN YAPILANDIRMA VE BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ DENETLEYİCİ KURUMLARIN OLUŞTURULMASI

2.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE 2001 KRİZİ SONRASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARI.....	21
2.1.1. Krizin Sebepleri ve Çözüm Arayışı.....	21
2.1.2. Yeniden Yapılandırma Programının Amaçları.....	22
2.1.3. Yeniden Yapılandırma Sürecinde Fon Yönetimi.....	23
2.1.4. Bankacılık Sektörünü Krize Sürükleyen Diğer Sebepler.....	23

2.1.5. Bankacılık Sektörünün Karşı Karşıya Kaldığı Yapısal Zayıflıklar.....	24
2.1.6. Yeniden Yapılandırma Sürecinde Kullanılan Araç ve Teknikler.....	24
2.1.7. Yeniden Yapılanma Sürecinde Bankacılık Sektörünün Durumu.....	25
2.2.MALİYE POLİTİKASI REFORMLARININ PARA POLİTİKASI İLE UYUMLULUĞUNUN SAĞLANMASI.....	30
2.3.PARA POLİTİKASI OTORİTESİNE BAĞIMSIZLIĞIN KAZANDIRILMASI.....	31
2.4. BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ-DENETLEYİCİ YAPILARIN OLUŞTURULMASI.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HANEHALKININ SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ VE GELİR DAĞILIMI

3.1. HANEHALKININ ÖZELLİKLERİ VE GELİR DAĞILIMI.....	34
3.1.1. Hanehalkı İşgücü Durumu.....	34
3.1.2. Hanehalkı Gelir Yapısı.....	39
3.1.3. Hanehalkı Tüketim Harcamalarının Yapısı.....	41
3.1.4. Hanehalkı Tasarruf Eğilimi.....	43
3.1.5. Hanehalkı Borç Yükü.....	45
3.2. HANEHALKI FİNANSAL VARLIK ve YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN DAĞILIMI.....	46
3.2.1. Hanehalklarının Portföyünü Oluşturan Finansal Varlıklar.....	47
3.2.1.1.Mevduat.....	47
3.2.1.2.Döviz Tevdiat Hesapları.....	48
3.2.1.3.Hisse Senedi.....	48
3.2.1.4 Devlet İç Borçlanma Senetleri.....	48
3.2.1.5. Euroband.....	49
3.2.1.6.Bireysel Emeklilik Fonları.....	49
3.2.1.7.Yatırım Fonları.....	51
3.2.1.8 Repo.....	51

3.2.1.9.Katılım Bankalarında Toplanan Fonları.....	51
3.2.1.10. Kıymetli Maden Hesapları.....	52
3.2.2.Hanehalklarının Portföyünü Oluşturan Finansal Yükümlülükler.....	53
3.2.2.1.Tüketici Kredileri.....	53
3.2.2.2.Kredi Kartları.....	55
3.2.2.3.Tüketici Finansman Şirketleri.....	55
3.2.2.4. Finansal Kiralama Şirketleri.....	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN YENİDEN YAPILANDIRMANIN HANEHALKI ÜZERİNE ETKİLERİ

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YAPISAL GELİŞMELERİN TEMEL BANKACILIK GÖSTERGELERİNE YANSIMALARI.....	57
4.2.TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YAPISAL GELİŞMELERİN HANEHALKININ FİNANSMAN YAPISINA ETKİLERİ.....	62
4.2.1.Türk Bankacılık Sektöründeki Yapısal Gelişmelerin Hanehalkı Yükümlülük- Varlık Göstergelerine Yansıması.....	66
4.2.2.Türkiye'de Finansallaşmanın Getirdiği Risklere Karşı Geliştirilen Tedbirler...70	
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	79
ÖZGEÇMİŞ.....	85

KISALTMALAR

ATM	Otomatik Vezne Makinesi
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BES	Bireysel Emeklilik Sistemi
DİPS	Devlet İç Borçlanma Senetleri
DTH	Döviz Tevdiat Hesapları
EFT	Elektronik Fon Transferi
GEGP	Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
MB	Merkez bankası
MDP	Menkul Değerler Portföyü
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TP	Türk Parası
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YP	Yabancı Parası

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. TMSF Bünyesindeki Bankalar.....	17
Tablo 2. Kamu Bankalarına Görev Zararları Karşılığı İhraç Edilen Senetler.....	25
Tablo 3. TMSF'ye Devredilen Bankaların Çözümü.....	26
Tablo 4. TMSF'nin Yeniden Yapılandırma Bilançosu.....	27
Tablo 5. Fon Bankalarına Aktarılan Kaynak Tutarı.....	28
Tablo 6. Bankacılık Sektöründe Devir ve Birleşmelere İlişkin Gelişmeler.....	29
Tablo 7. Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler.....	37
Tablo 8. Gelir Dilimleri İtibariyle Hane Başına Yıllık Ortalama Gelir.....	40
Tablo 9. Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Türlerine Göre Dağılımı.....	40
Tablo 10. Gelir Dilimlerine Göre Tüketim Harcamalarının Dağılımı.....	42
Tablo 11. Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar	45
Tablo 12. Türkiye'de Hanehalkı Borç Yükü.....	45
Tablo 13. Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişimi.....	50
Tablo 14. Yıllar İtibari Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı.....	54
Tablo 15. Bankacılık Kesiminin Aktif Büyüklüğü ve Bilanço Dışı Yükümlülükleri.....	58
Tablo 16. 1997-2012 Taşıt, Konut ve Diğer Kredi Rakamları.....	60
Tablo 17. Özet Bilançonun Gelişimi.....	61
Tablo 18. Yurt İçi Yerleşiklerin Portföy Tercihlerini Oluşturan Finansal Varlıklarının Dağılımı.....	65
Tablo 19. Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülüklerinin Gelişimi.....	67
Tablo 20. Toplam Mali Varlıkların Yüzdelerik Dağılımı	69

GİRİŞ

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de finansal sistemde yaşanan değişimler ve krizler bankacılık sektörünü derinden etkilemektedir. 2001 krizinden sonra finans sistemi yeniden yapılandırma programı ile gelişmeye başlamış, bağımsız düzenleyici ve denetleyici otoritelerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmış ve maliye politikası reformları para politikası reformları ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu sürecin sonunda bankacılık sektörünün etkinliği artmış, finansal piyasalarda görülen derinleşme bankaların en önemli görevi olan özel sektör ve bireysel kredilere yönelmesini sağlamıştır.

Firmalar açısında talep yaratan ve tasarruflarını bankacılık sektöründe değerlendiren hanehalkı portföy yapılarını geleceğe yönelik beklentilerine göre oluşturmaktadır. Finansal sistemin gelişmesi ve güven kazanması ile hane halkları varlık ve yükümlülüklerini, finansal sistemde en büyük paya sahip bankacılık sektörünün sunduğu çeşitli araçlarda değerlendirmeye başlamıştır. Gelişen teknoloji ve ülkemizde açılan yabancı bankaların araç çeşitliliği sektörde rekabeti artırırken diğer yandan da tüketimin artmasına sebep olan borçlanma araçlarının çeşitliliği hanehalkının tüketim davranışını değiştirmiştir. Tüketimlerini bankacılık kesimine borçlanarak finanse eden hanehalkının yükümlülükleri artmakta tasarrufları ise azalmaktadır. Varlık/yükümlülük dengesi bozulan hane halklarının borçlarını geri ödememe riski şuan için çok düşüktür. Fakat her geçen gün borç yükü artan hanehalkının gelecekte borçlarını ödeyememe riski mevcuttur. Bunun için ilgili kurumların gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Genel çerçevede 2001 krizi sonrası uygulamaya konulan Yeniden Yapılanma Programının bankacılık sektörüne yaptığı katkı ve bu katkının hanehalkının tüketim ve tasarruf yapma alışkanlıklarına yaptığı değişimin incelendiği çalışmaya; bankacılığın tanımı, fonksiyonları ve bankacılık tarihi ile giriş yapılmış, sektörü krize hazırlayan süreç incelenmiştir. İkinci bölümde kriz sonrası uygulamaya konulan yeniden yapılanma programından, bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurumların oluşturulmasından, para ve maliye politikası reformlarından bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde hanehalkının özellikleri anlatılmış, varlık ve yükümlülüklerini oluşturan finansal araçlar hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde ise yeniden yapılanma

alışmalarından sonra bankacılık sektöründeki değişim ve bu değişim karşısında hanehalkının durumu, tüketim ve tasarruf alışkanlıklarındaki değişim incelenmiş, son olarak ta tüketim ve tasarruflarda yaşanan değişimin getirdiği risklere karşı alınan önlemlere değinilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE YAPISAL ÖZELLİKLERİ

1.1. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TANIMI VE FONKSİYONLARI

1.1.1. Bankacılığın Tanımı

Günümüzde bankaların faaliyet alanlarının ve özelliklerinin fazlalığı nedeniyle tanımlanması oldukça güçleşmiştir. Bankacılığın temel fonksiyonu halkın tasarruflarını mevduat olarak toplayıp, topladığı mevduatı halka kredi olarak kullanırmak şeklinde özetlenebilir. Diğer bir ifade ile ‘bankalar halkın belirli süreler içinde kullanmadıkları paraları toplayarak kredi ve plasman şeklinde işleten, hisse senedi ve tahvil alım satımına aracılık eden, para havalesi, kasa kiralama, senet tahsili, emanet kabulü, teminat verme, döviz alım satımı yapma gibi işleri gören mali kuruluşlardır. Halktan, kullanmadıkları paraları mevduat şeklinde toplar, bunlarla ticaret, sanayi, ihracat, tarım, konut yapımı, küçük zanaat gibi alanlara kredi olarak kullanırlar’ (Seyidoğlu, 2002:49).

Ayrıca bankalar; para ve kredi politikalarının uygulanmasına destek verir, borsa faaliyetlerine fiilen katılır, ülkenin kalkınmasını destekler, yönlendirir, gerçek kişilerin hayatlarını kolaylaştıracak kredi kartı, otomatik ödeme v.b birçok ürün sunar (Güney, 2008:1).

Dolayısıyla bankalar para, kredi ve sermaye konularına giren her çeşit işlemleri yapan ve düzenleyen, özel veya kamusal kişilerle işletmelerin bu alandaki her türlü gereksinimlerini karşılama faaliyetlerini temel uğraş konusu olarak seçen ekonomik birimlerdir. Bugünkü çağdaş banka işlemlerin çok çeşitli ve karmaşık olması, araçların genel ekonomideki etkinliği ile yönetimdeki özellik ve güçlükler nedeniyle klasik anlamda ki bankalardan çok değişik, seçkin bir kurum niteliği kazanmasına sebep olmuştur (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:2).

1.1.2. Bankaların Temel Fonksiyonları

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal sistemin temel kurumu olan bankaların özellikle mevduat bankalarının ekonomideki fonksiyonları (Aydın vd., 2012:21):

- i. Finansal Aracılık: Bankaların en önemli fonksiyonu olan finansal aracılık; yaptığı tasarruflar sonucu fon fazlası olanlarla, yatırım yapmak isteyip de fon açığı bulunanlara aracılık ederek fon akışını sağlamaktır.
- ii. Kaynaklara Akıcılık Sağlama: Bankalar, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde fon açığı verenlerle fon fazlası verenleri buluşturarak kaynaklara akıcılık sağlarlar.
- iii. Kaynak Kullanımında Etkinliği Sağlama: Gerekli bilgi ve uzmanlığa sahip olan bankalar; topladıkları fonları elzem olan sektörlere, en verimli ve karlı alanlara aktararak kaynakların kullanımında etkinliği sağlarlar. Kaynak kullanımındaki etkinlik ölçüsünde ekonomik büyüme sağlanır.
- iv. Kaynaklarda Vade ve Miktar Ayarlaması Yapma: Bankalar fon fazlası olanlarla fon açığı olanlara aracılık ederken farklı miktar ve vadedeki fonları da buluşturarak kaynaklarda vade ve miktar ayarlaması yaparlar.
- v. Kaydi Para ya da Banka Parası Yaratma: Kaydi para ya da banka parası, fiziki varlığı olmayan, sadece bankaların hesaplarına alacak ya da borç kaydı düşülerek yaratılan bir ödeme aracıdır. Bankalar üzerine çek çekilmesi, çeklerin ödeme aracı olarak kullanılması, verilen ödeme emirleri ile bankalardaki paraların bir hesaptan bir hesaba para aktarılması bankalara kaydi para yaratma olanağı vermektedir.
- vi. Uluslararası Ticareti Geliştirme: Bankalar müşterilerine sundukları farklı ödeme ve kredilendirme araçları ile sadece ulusal ticaretin gelişmesini sağlamaz aynı zamanda dünya bankaları ile rekabet ederek uluslararası ticareti de geliştirirler.
- vii. Para Politikasının Etkinliğini Artırma: Merkez bankasının para politikası araçlarına ilişkin uygulamaları bankacılık sisteminin gelişmesi ile mümkün olmaktadır. Para politikasının etkinliği ise; ancak gelişmiş bir bankacılık sisteminin sonucu olabilir.

1.2. BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ

1.2.1. Dünya’da Bankacılığın Doğuşu ve Tarihi Gelişimi

İlk bankacılık hizmetlerinin eski Sümer ve Babil’e kadar uzandığı sanılmaktadır. Sümerlerde M.Ö.3500 yılında kurulan maket, bilinen ilk banka kuruluşudur. Maket’in rahipleri de ilk borç verenlerdir. Yapılan kazılarda maketlerin çiftçilere tohum, hammadde ve teçhizat alımı için harman zamanı geri ödenmek şartıyla, önceleri fiziki (ayni) daha sonraları parasal kredi açtıkları tespit edilmiştir. Bir hesaptan diğer hesaba transferlerin, kasadan para çıkışının ve teslim emirlerinin, kazılardan çıkan belgelerde yer alması mal para belgelerinin talimatının varlığını ortaya koymaktadır (Parasız, 2011:20).

Arkeolojik kazılarda tespit edilen en eski banka yapısı M.Ö. 3400-3200 dönemine ait Mezopotamya’da bulunan Uruk kenti yakınlarındaki ‘Kızıl Tapınaktır’ dır (Güney, 2008:1). Daha sonraki yüzyılda, bankacılık hizmetlerinin mabetlerin tekeline çıktığını, ticaretle meşgul bazı zengin ailelerin bankacılık hizmetlerinde uzmanlaştıklarını görülmektedir (Sezgin ve Şendoğdu, 2008:16).

Eski Mısır, Yunan ve Roma’da banka işlemleriyle uğraşan kurumların var olduğu bilinmektedir. Hatta eski Mısır’da tefeciliği ve bileşik faizi yasaklayan yasalar uygulanmaktadır. Eski Yunan’da da ticaretin gelişmesi ve halkın zenginleşmesi ile Atina’daki zengin maketlerin yanı sıra trapezitai adı verilen özel bankerler ortaya çıkmıştır. Eski Yunan’da faize bir sınırlama getirilmemişti fakat faiz oranlarının yüksekliği karşısında bağımsız siteler ve devletler belli başlı kentlerde devlet bankaları kurmaya başlamışlardı (Parasız, 2011:20).

Paranın ekonomik yaşama girişiyle, para fazlası olan taraflarla para eksiği olan tarafları bir araya getiren yani aracılık yapan kişiler ortaya çıkmıştır. Bu kişiler zaman içinde doğrudan para ticareti yapan kurumlara, bankalara dönüşmüşlerdir (Güney, 2008:2). Haçlı seferleri sırasında gelişimini sürdüren bankacılık, yeni deniz yollarının bulunmasıyla evrensel ticaret daha da genişleme imkânı bulmuş 15.yüzyıl sonlarından itibaren, özellikle Floransa, Venedik, Cenova gibi İtalyan kentlerinde çok önemli aşamalar kaydetmiştir (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:3).

İspanyolların Güney Amerika'dan getirdikleri altınlarla çok çeşitli sikkeler basması, Avrupa'daki paraların çeşitliliği ve ayarların bozuk olması, (tağşiş edilmiş olması) paraların birbirine göre değerlerinin saptanmasında büyük güçlükler yaratıyordu. O dönemde ticaretin en yoğun olduğu kentler Amsterdam ve Hamburg'du ve bu paralar bu merkezlerde toplanıyordu. Yaşanan para karmaşasına çare olarak 1609'da Amsterdam Bankası kuruldu. Banka, sabit nitelik ve değerinde hesap parası olarak banka florinini yarattı. Aynı şekilde Hamburg Bankası da banka markını yaratmıştır (Parasız, 2011:20).

1.2.2. Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de bankacılık önce sarraf dükkânları ve kasaların gelişmesiyle ortaya çıkmış 19.yüzyıl başlarından itibaren bugünkü anlamda bankacılık başlamıştır.

1.2.2.1. Cumhuriyetten Önce Türk Bankacılığı

Ülkemizde Tanzimat'a kadar geçen dönemlerde bankacılığa ait izlere rastlanmamaktadır. Bunda özellikle Türklerin sarraflık, ticaret, bankacılık gibi meslekleri gayrimüslimlere bırakmış olmaları kendileri ise; askerlik, yöneticilik gibi işlerle uğraşmaları etkili olmuştur. Diğer yandan, ülkemizde bankacılığın gelişmemesinin en önemli nedeni, batı Avrupa'da gerçekleştirilen sanayi devrimine Osmanlı ekonomisinin ayak uyduramaması ve Osmanlı'nın esnaf ve sanatkârlara dayanan kapalı bir ekonomik sisteme sahip olmasıdır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:4).

Osmanlı döneminde kendilerine sarraf ve galata bankerleri adı verilen kısmen de olsa bankacılık işlemlerine benzer bir çalışma içinde olan kişiler mevcuttu. Bu kişiler Osmanlı hazinesinin para bakımından sıkıntıya düşmesi oranında etkinlik ve saygınlık kazanmışlardı (Parasız, 2011:21).

İlk kâğıt para bütçe açıklarını kapatmak için 1840 yılında çıkarılmıştır. Kaime adı verilen bu paranın miktarı o dönemlerde sürekli açık veren Osmanlı Hazinesi'nin kaynak ihtiyacının karşılanması amacıyla kısa sürede önemli oranda artırılmıştır.

Osmanlının sürekli dış ticaret açıkları vermesinin de etkisiyle kaimelerin yabancı paralar karşısındaki değeri birkaç yıl içerisinde önemli düşüşler göstermiş, bu durum ithalatın finansmanı için dış piyasalardan kaynak bulunmasını zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda hükümet, kaimelerin dış değerini korumak için çareler aramaya başlamıştır. Galata bankerlerinin ileri gelenlerinden U. Alleon ve Thedor Baltazzi 1845 yılında bir anlaşma yaparak Osmanlı ithalatının finansmanını bankerler tarafından dış mali piyasalara sabit bir döviz kuru ile yazılacak poliçelerle finanse edilmesi uygulaması başlatılmıştır. Bu sözleşme 1847 yılında yenileneceği sırada bankerler hükümetten aynı işlevi yerine getirmek üzere bir banka kurmalarının kabulünü istemişler ve bu istek kabul edilmiştir (Keskin vd., 2008:20). Devletinde yardımı ile bu iki galata bankeri tarafından 1847’de kurulan İstanbul Bankası faaliyetine son verdiği 1852 yılına kadar kaimelerin dış değerlerinin sabit kalması yönünde önemli katkılarda bulunmuştur (Sezgin ve Şendoğdu, 2008:20).

Cumhuriyetten önce piyasada faaliyet gösteren bankalar daha çok yabancı sermaye tarafından ya da yabancıların iştirakiyle kurulmuştur. Bunların amacı, özellikle ülkemizde faaliyette bulunan yabancı şirketleri finanse etmek olduğu söylenebilir (Parasız, 2011:22).

Osmanlı döneminin en önemli bankası 1863 yılında İngiliz sermayesiyle kurulup, sonradan Fransız sermayesinin de katıldığı Osmanlı Bankası olmuştur. Bank Osmanı-i Şahane adıyla kurulan banka Cumhuriyetin kuruluşundan sonrada 1925 yılına kadar Merkez Bankası işlevini sürdürmüştür (Güney, 2008:2). 1863 yılında çiftçilere uygun koşullarda tarımsal kredi verilmesi amacıyla Memleket Sandıkları kurulmuştur. Memleket Sandıklarının sermayesi başlangıçta imece usulüyle, ardından da köylünün mal varlığı ile orantılı olarak Sandığa buğday vermesiyle sağlanmaya çalışılmıştır. 1888 yılında tarımsal kredilendirmeyi devlet denetimine alacak olan Ziraat Bankası ilk devlet bankası sıfatıyla kurulmuş, Ziraat Bankasının sermayesi Memleket Sandıklarının alacakları bu bankaya devredilerek oluşturulmuştur (Sezgin ve Şendoğdu, 2008:21).

1.2.2.2. Cumhuriyet Dönemi Türk Bankacılığı

1923-1944 Dönemi

1923 yılından itibaren 1932 yılına kadar geçen sürede bankacılık sektöründeki gelişmeler İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilen görüş ve öneriler doğrultusunda gerçekleşmiş, bu dönemde ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi amacıyla bankacılık sektörüne önem verilmiş, ulusal bankacılığın geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Kavaklı vd., 2004:85).

Cumhuriyetin ilk on yılında bankacılık alanındaki başlıca gelişmeler, İş Bankasının faaliyete geçmesi, Sanayi ve Maadin Bankasının kurulması, Ziraat bankasının anonim ortaklık haline getirilmesi, Emlak ve Eytam Bankasının devreye girmesi ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının (TCMB) kurulması olmuştur (Parasız, 2011:22). Bir merkez bankası kurulması çalışmaları 1920'li yılların ilk yarısında başlatılmış olmasına rağmen bu dönemde ödemeler dengesi problemleri ve çeşitli mali zorluklar ile karşı karşıya bulunulması, merkez bankası kurulabilmesi için gerekli olan altın ve döviz varlıklarının, ülkenin iç imkânları ile oluşturulmasını engellemiş; dönemin dış konjonktürünün dış finansman imkânları kısıtlamış olması nedeniyle de bankanın kurulması 1930 yılına kadar mümkün olmamıştır. Merkez Bankası 11 Haziran 1930 tarihinde 15 milyon TL sermayeli anonim ortaklık olarak kurulmuştur (TCMB).

1923-1932 döneminde bankacılık sektöründeki en belirgin özellik, çok sayıda küçük yerel bankanın kurulmuş olmasıdır (Parasız, 2011:22). Bu bankaların kuruluş amacı daha çok iş adamlarının kredi ve bankacılık hizmetlerini karşılamak olsa da bölgesel ihtiyaçların karşılanmasında olumlu katkıları olmuştur. Çoğu yerel banka 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik krizinin etkileri ve ülkemizde şube bankacılığının gelişip yaygınlaşmaya başlamasıyla kapanmak zorunda kalmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:5). Daha sonraki dönemde Hazine'nin de iştirakiyle Adapazarı İslam Ticaret Bankası'nın yerine Türkiye'nin önemli özel sektör bankalarından birisi haline gelecek olan Türk Ticaret Bankası kurulmuştur. Türkiye İş Bankası da şube sayısını artırarak önemli gelişmeler kaydetmiştir (Keskin vd., 2008:24).

1925’de kurulan Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankasına dönüştürülmüş ve yönetimdeki fabrikalar Sanayi Ofisi’ne bağlanmıştır. Bu dönemde; sınaî de kalkınmayı desteklemek için Sümerbank (1933), küçük esnaf ve zanaatkârlara kredi sağlamak için Türkiye Halk Bankası (1938) kurulmuştur. Yerel yönetimleri kalkındırmak, şehir imar planlarını hazırlamak, su, elektrik, havagazı, kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin sağlanmasını orta ve uzun vadeli kredilerle desteklemek amacıyla İller Bankası’nın (1933) kurulması önemli bir gelişmedir. Türk ve yabancı limanlar arasında düzenli posta seferleri işletmek şehir içi deniz nakliyat işlerini tekel halinde yapmak, çeşitli liman işlerini yürütmek amacıyla Denizbank (1938) kurulmuştur. Ayrıca; Etibank (1935) ve Halk Sandıkları (1938) kurulmuştur (Parasız, 2011:23).

1944-1980 Dönemi

II. Dünya savaşını izleyen yıllarda Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası’nın yürürlüğe girmesi ile ülkemizde ticari faaliyetlerin, milli gelir ve nüfusun hızla artması, şehirlerin büyümesi, sanayi sektörünün milli gelirden daha çok pay almaya başlaması ve piyasa içi üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Enflasyon yükselirken faiz oranlarının sabit kalması ülkede tasarrufların çoğalmasına sağlamış bankalara olan ihtiyaç artmıştır. Bankacılık alanında yapılan yatırımların getirisi yükselmiş ve özel bankacılık hızla önem kazanmaya başlamıştır (Keskin vd., 2008:25)(Parasız, 2011:24). Bunun sonucunda, 1944 yılında Yapı ve Kredi Bankası, 1948 yılında Akbank ve Türkiye Kredi Bankası kurulmuştur. 1950-1954 yılları arasında yaşanan hızlı gelişme ile büyük bir çoğunluğu özel banka olmak üzere 25 yeni banka hayata geçmiştir. Özel bankaların yanı sıra Türkiye Vakıflar Bankası, Türkiye Öğretmenler Bankası ve ilk kez banka dışı mali aracı olarak Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası kurulmuştur. 1964 yılında ise Türkiye Garanti Bankası kurulmuştur (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:5; Parasız, 2011:24).

Ekonomik faaliyetlerin 5 Yıllık Kalkınma Planı ve yıllık programlara bağlandığı dönemde ithal ikamesi tipi sanayileşme stratejisinin benimsenmesi buna paralel olarak finansman anlayışını da etkilemiştir (Parasız, 2011:24). Planlı dönemde bankacılık sektörü önemli ölçüde kamu kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Mevduat ve kredilere

uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiş; bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır (Keskin vd., 2008:31).

5 Yıllık Kalkınma Planının uygulandığı yıllarda yabancı banka ve bazı özel durumlar dışında yeni ticaret bankası kurulmasına izin verilmemiştir. Böylece sınırlı olan sektör kaynaklarının sınırlı bir rekabet ortamında, mevcut bankalar aracılığıyla, planlarda belirtilen şekilde dağılımının sağlanmasına çalışılmıştır. Faiz ve döviz fiyatı değişmelerinden kaynaklanan risklerin bulunmadığı, ürün ve fiyat rekabetinin olmadığı böyle bir ortamda faaliyet gösteren özel sektör bankaları, negatif reel faizle topladıkları mevduatları artırmak amacıyla şube bankacılığına yönelmişlerdir. Mevcut bankaların yeni şube açmaları teşvik edilmiş, küçük bankaların birleştirilerek ortalama sabit maliyetlerinin azaltılmasına çalışılmıştır (Keskin vd., 2008:31).

1960 yılında TCMB dâhil banka sayısı 60'a şube sayısı 1699'a ulaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası, Türkiye İş Bankasının taşra şubelerini hızla artırmaları sonucu özellikle 1961 yılından sonra pek çok yerel ve küçük banka tasfiye olmuştur (Parasız, 2011:24). Planlı dönemde 5'i kalkınma ve 2'si ticaret olmak üzere toplam 7 yeni banka kurulmuştur. Bu dönemde kurulan kalkınma bankaları; Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası (1962), Sınâî Yatırım ve Kredi Bankası (1963), Devlet Yatırım Bankası (1964), Türkiye Maden Bankası (1968) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1976). Bu dönemde kurulan ticaret bankaları ise; Amerikan Türk Dış Ticaret Bankası (1964) ve Arap Türk Bankası (1977)'dir (Sezgin ve Şendoğdu, 2008:26).

Şube bankacılığının gelişmesi sonucu bölgesel bankaların tümü kapanmış buna karşılık çok şubeli büyük bankacılığa doğru bir gelişim olmuştur. 1970'li yılların ortalarında da bankaların yönetimi özel holdinglerce ele geçirilmiştir (Parasız, 2011:24). Bir sanayi veya ticaret sermayesi grubunun bir bankanın sermayesinin önemli bölümünün sahibi olması anlamına gelen ve dünyada da yaygın olan holding bankacılığı, o dönemde özel sektör yatırımlarını hızlandıracağı düşüncesiyle devlet tarafından teşvik edilmiştir (Keskin vd., 2008:32).

Türk bankacılık sisteminin 1980 yılına kadar ki gelişimi Çolak ve Coşkun (2007)'a göre; piyasaya girişin sınırlandığı, rekabetçi olmayan, dış ilişkilere kapalı, güdümlü faiz oranları altında çalışan bankaların olduğu ekonomik sistemlerdir. Bu nedenle bankacılık sektörü çok şubeli perakende bankacılığı yapan, uzmanlaşmamış, finansal aracı kurum olarak bünyesine yer aldığı şirketler topluluğunun finansal kaynak ihtiyacını karşılayan sistemler haline dönmüştür (Çolak ve Coşkun, 2007:352).

1980-1990 Yapısal Değişim Dönemi

1980'li yıllarda başlayan reform süreci bankacılık ürün ve hizmetlerinin çeşitlenmesine ve yenilenmesine, kurumsal alt yapı gelişmelerinin hızlanmasına ve bankacılık sektörünün mali sistemdeki payının hızla artmasına yol açarak yapısal düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Fakat bir yandan ekonomik yapıda devam eden mevcut sorunların mali sektör üzerinde artan baskısı, diğer yandan uygulanan makro ekonomik politikaların bankaların risk algılama ve yönetim yapılarını olumsuz yönde etkilemesi ve mevduat sigorta sisteminin bankacılık sektöründe yarattığı ters yönlü teşvikler piyasa disiplinini zayıflatmıştır. Ayrıca banka gözetim ve denetiminde uluslararası bankacılık standartlarının etkin olarak uygulanmaması sektörde önemli yapısal sorunların oluşmasına yol açmıştır (Arslan ve Hotamışlı, 2007:207).

1980 yılına kadar devlet kontrolünde ve kısıtlı mali araçlar ile hizmet veren bankacılık sektörü, 1980 yılından itibaren liberalleşme yönünde hızlı adımlar atılmasıyla araç zenginliğine kavuşmuş ve bu durum bankacılık denetimini ciddi olarak gündeme getirmiştir (Bakdur, 2003:12). Türk bankacılık sisteminin dışa açılmasına paralel olarak ülkemizde şube açan yabancı bankaların hizmet alanında yoğun bir rekabet yaşanmış ve bu durum Türk bankacılık sistemin etkinliğini artırmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:8). Teknolojide yaşanan gelişmeler sayesinde bilgi edinmek daha kolay ve ucuz olmuş, bankaların bilgi toplamadaki ve ödünç alıcıları yönlendirmedeki avantajlı durumları azalmış banka dışı mali araçlar daha avantajlı hale gelmişlerdir. Bankaların yasal düzenlemelere bağlı olmasına rağmen finansal piyasaların böyle düzenlemelerden uzak olması, bankaların düzenlemelerin getirdiği maliyetlere katlanırken diğer mali araçların böyle maliyetlerden muaf olmaları gibi bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur (Parasız, 2011:25).

Ekonominin serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılanmasını ve tasarrufların istikrarlı büyüme için gerekli seviyeye ulaşmasını sağlamak amacıyla, esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış, mali piyasaların serbestleşmesi ve derinleşmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Korukçu, 1998:11). Türk bankacılık sisteminde yapılan bu yapısal ve kurumsal değişiklikler bankacılığın daha verimli çalışması ve bankacılıkta rekabetin teşvik edilmesi amaçlanmıştır.

Serbestleşme sürecinin ilk aşaması olarak kredi ve mevduat faiz oranları serbest bırakılmıştır. Bu durumda bankacılık sistemi yüksek faizlerle sürekli mevduat sertifikası üreten hale gelerek kırılganlaşmış, geri ödenmeyen kredi maliyetlerindeki artış 1982 yılında 'Bankerler Krizi' olarak bilinen krize neden olmuştur. Kriz sürecine kadar ucuz kredi kullanan reel sektörün, faiz oranlarındaki ani yükselişle birlikte mali sıkıntıya düştüğü gözlenmiştir. Ancak faiz oranlarının enflasyonun altında seyretmesi, tasarruflar daha çok gayrimenkule yönelmiş, bankalardaki mevduat birikimi azalmıştır. Fon temin edemeyen firmalar ise bu amaçla yüksek faiz oranlarına rağmen bankerlere yönelmek zorunda kalmıştır. Serbest faiz ortamı bankaları yeni risklerle karşı karşıya bırakmıştır (Akdoğu, 2012:194).

1982 yılında çıkarılan Sermaye Piyasası Kanunu ile sermaye piyasası araçlarının kullanımı için gerekli yasal ve kurumsal yapı oluşturulmuştur. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 1986 yılında faaliyete geçmiştir (Keskin vd., 2008:33). Sermaye Piyasası Yasası'nın çıkartılması İMKB'nin yeniden canlandırılması finansman bonusu, mevduat sertifikası, tahvil alım satımı, repo işlemleri, pay senedi v.b gibi finansal araçların hızla gelişmesi bankaların düşük maliyeti fon olanaklarını ortadan kaldırmıştır. Tasarruf sahiplerinin önündeki seçeneklerin artması iç finansal piyasalarda bankaların paylarını azaltıcı yönde etki yapmıştır (Parasız, 2011:25). Para ve sermaye piyasası araçlarında yaşanan hızlı gelişmeler, bankaların iyi müşterilerinin bu piyasalara kaymasına neden olmuş ve bu durum bankaların aktif kalitesini zayıflatmıştır. Bu nedenle, bankalar tüketici kredileri gibi riski az kredilere yönelmişlerdir. Bankaların aktif kalitesindeki bu zayıflama, riskleri artırmış, dolayısıyla tahsili gecikmiş alacaklarda önemli artışlar gözlenmiştir (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:6).

Türk bankacılık sistemi, geleneksel bankacılık (mevduat-kredi) rolündeki gerilemeye bilanço dışı faaliyetlerini genişleterek cevap vermiştir. Ayrıca mevduat

sigortası ve daha fazla sermaye gereği gibi maliyet yapısını etkileyen düzenlemelerdeki değişmeler de bankaların bilanço dışı hizmet alanlarına yönelmesine neden olmuştur (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:6).

Az şubeli toptancı bankacılık yapan banka sayısında artış olmuştur. Bunda özellikle yabancı bankaların ve yeni kurulan şube ağı olmayan bankaların rolü büyük olmuştur. Ayrıca para piyasasındaki gelişmeler de toptancı bankacılığının gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1990'lı yıllarda ise kaynak ihtiyacı nedeniyle az şubeli bankaların çoğu yeni şubeler açmaya başlamıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:7).

Bankalar sermaye piyasasına yönelik faaliyetlerini artırmış ve bünyelerinde yatırım fonları kurmuştur (Parasız, 2011:26). Diğer taraftan kamu kesimi açıklarının iç borçlanma finansmanı, bu arada devlet tahvillerinin vergiden muaf tutulması, bankaları devlet tahvili satın almaya yönelterek kendilerine zahmetsiz ve risksiz kar imkânı sağlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda bankalar, topladığı fonların büyük bir kısmını devlet tahvili ve hazine bonolarına yatırmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:7).

Türk Bankacılık sistemi, yabancı bankalardan örnek alarak yeni bankacılık ürünleri geliştirmişlerdir. Özellikle 1990'lı yıllara doğru birçok ticari banka teknolojik altyapı ve otomasyon çalışmalarını tamamlamışlardır. Yaşanan teknolojik gelişmelerin yanı sıra bireysel bankacılık alanındaki kar potansiyeli yüksek otomatik vezne makinesi (ATM), tüketici kredi ve kredi kartları gibi yeni ürün ve hizmetler tüketici piyasalarına sunulmuştur (Parasız, 2011:26). Aynı dönemde döviz tevdiat hesapları yaşanan para ikamesi olgusu çerçevesinde önemli rakamlara ulaşmıştır. Ayrıca, yalnızca mevduat toplama ve kredi verme işlemine dayanan klasik bankacılık rolünün değişmesi, bankaların aktif ve pasif yapılarına da yansımıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:7).

Bankacılık sisteminde kaynakların daha etkin bir şekilde kullanımını sağlamak için 2.4.1986'da Bankalararası Para Piyasası kurulmuştur. Sistem elinde kullanılmamış nakit fazlası olan bankalardan nakit gereksinimi olan bankalara borç vererek bankalararası aracılık yaparak kendilerine gelir sağlama olanağı vermektedir. Ekonomi açısından piyasanın kısa dönemli likidite sıkıntısı kalkmakta ve TCMB'nın ek emisyonla başvurmasına gerek kalmamaktadır (Parasız, 2011:26).

1990-2000 Bankacılık Dönemi

Ülkemizde 1980 yılı itibariyle başlayan finansal liberalizasyon ve bu sürecin getirdiği yan etkiler bankacılık sistemimizin söz konusu tarihten sonra ciddi bir değişim geçirmesine, 2000'li yıllara gelinirken Türk Bankacılık Sistemi sürecine girmesine neden olmuştur. (Parasız, 2011:27). 1989 yılında yürürlüğe giren 32 sayılı karara bankacılık sektörünün hazırlıksız yakalanması, düzenlemeye uygun, etkin bir aktif-pasif yönetimi gösterilmesine engel olmuştur. Hazine ve TCMB ise bu yeni oluşumu tamamlayacak düzenlemeleri yapamamış, bunun sonucunda bankalar likidite yönetiminin temel ilkelerini göz ardı ederek yabancı para cinsinden kaynaklara yönelmişlerdir(Çolak, 2007:202). Bankalar, yurt dışı kaynaklardan borçlanarak elde ettikleri döviz kaynaklarını Türk Lirası üzerinden getiri sağlayan finansal araçlara yatırmış ya da Türk Lirası kredi vermişlerdir. Bu da bankaların döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri arasındaki farkın artmasına yol açmıştır (Köne, 2003:240).

Finansal serbestleşme sürecinde; faiz oranlarının serbest bırakılmış ve faiz oranlarının reel olarak pozitif düzeye erişmesinin yolu açılmıştır. Sektöre yeni banka girişleri kolaylaştırılmış ve sektör uluslararası piyasalara açılmış, uluslararası piyasalardan kaynak edinimi ve sektörde de yer alan bankaların yabancı para cinsinden işlem yapması serbest bırakılmıştır. Çolak (2002)'a göre; alınan bu kararların altında yatan nedenlerin başında, hızla artan kamu açıklarının finanse edilmesi kaygısı vardır. Özellikle 1990 yılında uygulanan Para Programı, Hazine'ye bütçe açıklarını ticari bankalardan kaynak aktararak finanse etmesinin yolunu açmıştır. Bu program kendi içerisinde tutarlı olmasına karşın Türkiye ekonomisini 1994 krizine hazırlayan en önemli unsur olmuştur (Çolak, 2002:166).

Krizi getiren en önemli makroekonomik nedenlerden biri de artık kronikleşen enflasyon olgusudur. Yüksek enflasyon ile birlikte özellikle repoya yönelim, bankalar vade uyumsuzluğu ve faiz riskine daha duyarlı hale getirerek, likidite sıkışıklığına neden olmuştur (Akdoğan, 2012:195). Yaşanılan bu gelişmeler sonucunda kriz kaçınılmaz hale gelmiş, 1994 krizi bankacılık krizi olarak başlamış ve para krizine dönüşerek büyümüştür. Yapısal dengesizliklerin ve sürdürülemez bütçe açıklarının olduğu ülke ekonomisinde, spekülasyon atakların da tetiklemesiyle Merkez Bankası

rezervlerinin sabit kuru koruyamayacak seviyeye geldiği noktada kendini göstermiş ve TL'nin devalüe edilmesiyle sonuçlanmıştır (Akdoğu, 2012:196).

1994 krizi de dâhil olmak üzere yaşanan krizlerde kamu kesimi borçlanmaları ile bankacılık sektörünün sorunları önemli bir yer tutar. Ekonomik açıdan bankacılık kesiminin görevi ekonominin reel kesimlere fon akışı sağlamaktır. Ancak, kamunun finansman açığının giderek büyümesi, yaşanan enflasyon, bankacılık sistemindeki sermaye yetersizliği ve diğer yapısal sorunlar dolayısıyla bankalar bu fonksiyonlarını gereği biçimde yerine getirememişlerdir. Devlete ait iç borçlanma senetlerinin yüksek reel getiriler sağlaması bankaları, ellerindeki fonları işletmelere kredi olarak vermek yerine devlete ödünç vermeye yöneltti. Böylece bankalar adeta kamunun bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla faaliyet gösteren kuruluşlar durumuna geldiler (Seyidoğlu, 2003:147).

Krize bağlı olarak yapısal sorunlar ve buna bağlı riskler artmıştır. Nitekim 5 Nisan 1994 kararlarının uzantısı olarak döviz borcu yüksek olan Marmara Bank, TYT Bank ve IMPEX Bank'ın faaliyetleri durdurulmuştur (Parasız, 2011:27). Bankacılık sisteminde genel bir krizin önlenmesi amacıyla, bankalardaki mevduat ve faize %100 devlet garantisi getirilmiştir. Bu durum haksız rekabete neden olduğu gibi, faiz oranlarını artırmıştır. Bu süreç 2000 yılına kadar devam etmiş, 2000 yılında alınan kararla mevduat ve faize verilen devlet garantisi tedrici olarak azaltılmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:8). Ayrıca; açık pozisyondan dolayı taşıdıkları kur riskinin azaltılması, döviz yükümlülüklerinin kanuni karşılığa tabi tutulması, repo ve ters repo ile ilgili düzenlemelere gidilmesi, bankaların kuruluş, faaliyet, öz kaynakları ve denetime ilişkin yeni esaslar belirlenmesi, kısa vadeli avans kullanımının belli kriterlere bağlanması alınan diğer önlemlerdir (Parasız, 2011:27).

1995 yılından sonra ekonomideki hızlı toparlanma tüm sektörleri olduğu gibi bankacılık sisteminin büyümesini olumlu yönde etkilemiştir. Yüksek reel faizler TL cinsinden yatırım araçlarını cazip hale getirmiş, para ikamesi yavaşlamış, ancak tersine dönmemiştir. Kapanan döviz pozisyonları yeniden açılmış, daha yüksek maliyetli olmakla birlikte yurtdışı borçlanma başlamıştır. Bu gelişmeler repo ve vadeli döviz işlemlerinin hızla büyümesine neden olmuştur. Bankacılık sektöründe vadesiz mevduat ve vadeli mevduatın büyük bölümü günlük vadeli ve çok yüksek faizli repoya

yönelmiştir. Gayri nakdi krediler üzerinden açık pozisyonlar büyümüştür. Para ve mali yüklerin maliyetler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle kaynakların bir bölümü kıyı bankalarına yönelmiştir. (Keskin vd., 2008:35).

1996 yılında kamu ortak hesabı uygulaması, enflasyon endeksli borçlanma, dövizli borçlanma, bedelsiz ithalat, hızlı avans kullanımı; artan kamu borçlanma gereksiniminin faizler yükseltilmeden karşılanmasına yönelik başlıca uygulamalar olmuştur. (Keskin vd., 2008:35).

1997 yılında ise; Yurtdışı borçlanmanın artırılması amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) ile bir anlaşma zemini bulunmaya çalışılmıştır. Hazine Müsteşarlığı ile Merkez Bankası arasında piyasalarda belirsizliği azaltacak bir protokol uygulamaya konulmuştur. Hazine Müsteşarlığı Merkez Bankası'ndan avans kullanımını durdurmuştur. Kaynak talebi piyasalara dönmüştür. Faiz oranlarında kısa süreli bir yükselişin ardından, Hazine programını kararlılıkla sürdürdüğünün görülmesi ve borçlanma gereksiniminin azalmaya başlamasıyla birlikte TL finansal araçlara olan talep artmış, piyasalarda istikrar bozulmadan faizler hızla gerilemiştir. Bu arada bankaların açık pozisyonları büyümüş, kısa vadeli faiz oranlarının düşmesine bağlı olarak repo yeniden mevduata dönmeye başlamıştır. (Keskin vd., 2008:36)

1998 yılının ikinci yarısından itibaren IMF ile bir "izleme anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşmada, temel makro sorunlara çözüm getirileceği, mali sektörde denetime yönelik düzenlemelerin arttırılacağı ve vergi taslağının yasalaşacağı belirtilmiştir. Ancak, anlaşmanın hemen ardından bankaların vadeli işlemlerine ve açık pozisyonlarına sınırlama getirilmiştir. Yurtiçi bankalar yeni getirilen yükümlülüklere uymak üzere açık pozisyonlarının kapatılması çabası içine girmişlerdir. Merkez Bankası'nın döviz yoluyla yaratılan paranın sınırlandırılması ve enflasyon düşüşüne katkıda bulunulması amacıyla kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesinin de etkisiyle yavaş da olsa dövize yeniden talep başlamıştır (Keskin vd., 2008:36).

Alınan tedbirlerle birlikte 1994 yılından 1999 yılına kadar geçen sürede bankacılık sisteminde kriz etkilerinin azaltılması yönünde kısmi bazı başarılar kazanılmış olsa da, Türk bankacılık sisteminin asli yapısal sorunlarında ve risklerinde herhangi bir düzenleme görülmemiştir. Nitekim alınan kararların yapısal sorunlara çare olmadığı 1999 yılında yaşanan ekonomik krizde bankacılık sisteminin gördüğü

tahribatla kendini tekrar göstermiş, 1999 yılında yaşanan Uzakdoğu ve Rusya krizleri ülkemizde tekrar ekonomik kriz yaşanmasına sebep olmuştur (Parasız, 2011:27). 1999 yılında birer holding bankası olan Yurtbank, Esbank, Sümerbank, Egebank, Yaşarbank olmak üzere beş ticari bankanın hisse senetlerinin tamamı TCMB nezdindeki Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)'na devredilmiştir. Ayrıca bir yatırım bankası olan, Birleşik Yatırım Bankası'nın bankacılık lisansı iptal edilmiştir (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:8). Aşağıda yer alan tabloda 1998-2002 yılları arasında TMSF bünyesine alınan bankalar gösterilmektedir. Türkiye'de 1999 yılında 81 olan banka sayısı, birleşmeler ve tasfiyelerden sonra 2002 yılında 56'ya düşmüştür. Sektörde sorunlu bankaların ağırlıklı olarak 2000 yılında TMSF bünyesine alındığı görülmektedir (Akdoğan, 2012:202-203).

Tablo 1. TMSF Bünyesindeki Bankalar

1998	1999	2000	2001	2002
Interbank	Egebank	Bank Kapital	Bayındırbank	Bayındırbank
Tekfenbank	Eskişehir Bankası	Demirbank	Ege Giyim Sanayicileri Bank	Pamukbank
Türk Ticaret Ban	Interbank	Egebank	Tarişbank	
	Sümerbank	Eskişehir Bankası	Sitebank	
	Tekfenbank	Etibank	Toprakbank	
	Türk Ticaret Ban	Interbank	Türk Ticaret Bank	
	Yaşarbank	Sümerbank	Ulusal Bank	
	Yurt Ticaret ve Kredi Bankası	Tekfenbank	Kentbank	
		Türk Ticaret Bank		
		Yaşarbank		
		Yurt Ticaret ve Kredi Bankası		

Kaynak:(Akdoğan, 2012:203)

2000- 2001 Kriz Dönemi

1999 yılında yaşanan krizin etkileri sonraki yıllarda da devam etmiş; 2000 yılında Demirbank, Etibank ve bir yatırım bankası olan Park Yatırım Bankası, 2001 yılında Ulusal Bank, Kentbank, Bayındırbank, Sitebank, EGS Bank ve Toprakbank Fon'a devredilmiştir. Böylelikle fondaki banka sayısı 19'a yükselmiştir. Ayrıca Fon'a devredilen İktisat Bankası'nın daha sonra bankacılık lisansı iptal edilmiştir. Atlas

Yatırım ve Okan Yatırım bankalarının bankacılık lisansları da iptal edilmiştir. Daha önce TMSF'na devredilen ve bankacılık lisansları iptal edilen Türk Ticaret Bankası ile Tarişbank mahkeme kararı ile bankacılık faaliyetine tekrar başlamış, 2001 yılı içerisinde Etibank, İnterbank ile Esbank'ın bankacılık lisansları iptal edilmiştir. Ayrıca; Garanti Bankası çatısı altında Osmanlı Bankası ile Körfezbank, Oyakbank çatısı altında; Sümerbank, Egebank, Bank Kapital, Yurtbank, Yaşarbank, Ulusal Bank birleşmiştir. (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:8).

2000 yılında yaşanan en önemli gelişme ise; Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu (BDDK) kurulmuş ve Hazine Müsteşarlığı'nın bankacılık ile ilgili görevlerini bu kuruma devretmesiyle 31 Haziran 2000'de resmen faaliyete geçmiştir. Kurumun temel hedefleri; bankacılık sektörünün etkinliğini ve rekabet kabiliyetini artırmak, sektöre güveni kalıcı kılmak, sektörün ekonomi üzerinde yaratabileceği zararları asgariye indirmek, sektörün dayanıklılığını geliştirmek ve tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak olarak açıklanmıştır (Boyacıoğlu, 2003:527). Ayrıca 2000 yılında, üç kamu bankası; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Emlak Bankası'nın önce özertleştirilip, sonra özelleştirilmesi için kanun çıkarılmış. Türkiye Vakıflar Bankası'nın ise özelleştirilmesi kararı alınmıştır (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:9).

2000'li yıllarda ticari bankalar arasında artan rekabet karşısında; teknoloji yönelimli, yaratıcı, yenilikçi ve özgün stratejiler uygulayarak yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bankalar bu durumda benzersiz ve müşteriye özel ürün ve hizmet sunabilmek için yaratıcılığı ön plana çıkarabilme özelliğini geliştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda uygulanan stratejiler daha çok müşteri odaklılık, kalite, maliyet ve günün yeniliklerine uyan, ürün geliştirme ve çeşitlendirme stratejileri çerçevesinde şekillenmiştir (Arslan ve Hotamışlı, 2007:207). Bu süreçte bankacılık sektörünün aktif yapısında da belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olurken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Krediler içinde özellikle tüketici kredilerinde çok hızlı bir artış gözlenmiştir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır. Yapısal sorunların çözümüne ilişkin tedbirlerin alınmayışı 2000 yılı ekonomik programının en ufak bir

sekteye uğraması beraberinde ciddi bir bankacılık krizinin yaşanmasına sebep olmuştur (Parasız, 2011:29).

Bankacılık sektörünün etkin bir aktif-pasif yönetimi gösterememesinin altında yatan etkenlerden birisi de devletin finansal sektörden sürekli olarak fon talep edici pozisyon almasından kaynaklanmaktadır. Kamu kesiminin fon talebi kimi zaman TCMB tarafından açık piyasa işlemleri ile karşılanırken, çoğunlukla da hazinenin ihale yöntemi ile karşılanmıştır. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüksek olması, bu araçların yanında, kamu kesimi bankacılık sisteminden kaynak edinebilmek için munzam karşılıklar politikasının da kullanılmasına neden olmuştur. Uygulanan karşılıklar politikası, kısa vadeli sermaye hareketlerinin de yardımı ile bankacılık sektöründe, bilançoların yabancı para cinsinden pasiflerin ağırlığının artmasına neden olmuş bu da doğal olarak sistemin yüklediği döviz kuru riskini artıran bir unsur yaratmıştır. Bankaların bilançoları içinde yabancı para cinsinin ağırlığının artmasını sınırlamaya yönelik olarak çıkarılan net genel pozisyon, döviz pozisyonu ve likidite oranı tebliğleri ise, sistemin bu noktada taşıdığı kur riskini ortadan kaldırmakta oldukça yetersiz kalmıştır (Çolak, 2007:207).

Bankacılık risklerinin göreceli olarak arttığı bu dönemde; 2000 yılı Kasım ayında ortaya çıkan ve tamamen likidite krizi şeklinde yansıyan kriz, aslında kamu bankaları ve fon bankalarının aktiflerini likidite edememesi, fon fazlası bankaların bu bankalara olan depolarını kapatması ve bazı bankaların da bilançolarında taşıdığı risklerin realize olmasından kaynaklanmıştır. Daha sonra likidite krizine dönüşerek istikrar programının Kasım 2000 tarihinde kesintiye uğramasına neden olmuştur. Söz konusu dönemin hemen ardından sağlanan IMF desteği ve alınan diğer önlemler finansal piyasalardaki sorunların aşılmasında kısmen yardımcı olmuş, ancak 2001 Şubat ayında Kasım krizinde yaşananlar tekrar etmiş, bu sefer bankacılık kriziyle para krizi birlikte yaşanmıştır (Parasız, 2011:29-30). Yaşanan bu kriz Demirbank'ın TMSF'ye devredilmesine neden olmuş, kriz esnasında, günlük repo faiz oranları %2000'e kadar yükselmiştir. Daha sonra yapılan ekonomik düzenlemelerle kriz soğutulmuştur (Takan ve Boyacıoğlu, 2011:9). Gayri safi milli hâsıla (GSMH), reel bazda yüzde 9,4 daralmış, tüketici fiyatları artış oranı yüzde 39'dan yüzde 69'a sıçramıştır. Riskleri büyük oranda gerçekleştiren bankacılık sektörünün 2001 yılındaki toplam zararı, öz kaynaklarının % 77'sine ulaşmıştır (Keskin vd., 2008:38).

Sonuç olarak Kasım 2000 ile Şubat 2001 dönemlerindeki krizler finansal sistemin kırılganlığının daha da artmasına, buna bağlı olarak banka bilançolarındaki sorunların daha belirgin bir hal almasına neden olarak, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması gerekliliğini tekrar ve çok daha ciddi bir biçimde ortaya koymuştur (Parasız, 2011:30). Krizden sonra, Nisan 2001’de ekonomideki yapısal sorunları gidermek ve finansal sistemin mali yapısını güçlendirmek amacıyla, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konulmuştur (Keskin vd., 2008:38). Uygulamaya konulan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)’nin ana hedefi olan kamu kesimi borçlanma dinamiğinin kırılması için gerekli koşul, bankacılık kesimine yeniden işlerlik kazandırmaktır. Bu amaçla program finans piyasaları ve para piyasalarına ilişkin düzenlemeleri zorunlu görmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde mevcut program para-sermayenin krizden çıkış programı niteliğindedir. 2001 yılında bankacılık alanında yapılan takas operasyonu ile bankaların kur riskini büyük ölçüde Hazine üstlenmiş ve bankacılık kesiminin açık pozisyonlarının kapatılmasına destek olmuştur (Köne, 2003:241).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ 2001 KRİZİ SONRASINDA YENİDEN YAPILANDIRMA VE BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ DENETLEYİCİ KURUMLARIN OLUŞTURULMA SÜRECİ

2001 yılı IMF'ye verilen niyet mektubu yapısal reformların hızlanmasını ve mali sistemin iyileştirilmesini amaç edinmiştir. Programın çerçevesi krizin neden olduğu istikrarsızlığı gidermek, enflasyonu düşürmek ve sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmektir. Bu programla finans sektörü ile üretici sınıf arasında ilişkiler yeniden gözden geçirilmiş ve kamu maliyesi dengesi ve yapısal reformlara temel oluşturacak yasal bir düzenleme amaç edinmiştir (BDDK, 2009a:9).

2.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE 2001 KRİZİ SONRASINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARI

2.1.1. Krizin Sebepleri ve Çözüm Arayışı

Türk bankacılık sektörünün yaşadığı sorunların temel nedenleri, düşük risk anlayışı ve bu anlayışın belirlediği hatalı uygulamalar, daha da önemlisi siyasi popülist politikaların oluşturduğu hatalar zinciridir. Dolayısıyla makro dengesizlikler ve tutarlı iktisadi politikaların olmadığı bir ekonomide bankacılık sektörünün de işlerliğini kaybetmesi doğaldır.(Yazıcı ve Yazıcı, 2013:591). Bankacılık sektörüne borçlu olan ve aynı zamanda bankacılık sistemini düzenleyen ve denetleyen kamu kesiminin işlevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmesi imkânsızdır. Kamu kesiminin başarısız olma nedenleri ve aynı zamanda yapılandırma ile amaçlanan çözüm arayışlarının temel nedenleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Yazıcı, 2012:253-254):

- i. Türkiye ekonomisinin serbestleştirme ve dışa açılma sürecinde siyasi otoritenin yanlış politika seçimi ve uygulamalarıyla süreci iyi yönetememiştir.
- ii. Kamunun sergilediği kötü performans ve artan bütçe açıkları nedeniyle borç stokunun çevrilememiştir.

- iii. Artan kamu borç stoku, mali baskınlığa yol açmıştır.
- iv. Mali baskınlığın etkilediği temel fiyatlar; kur ve faiz dolayısıyla enflasyonist beklentileri artırmıştır.
- v. Enflasyonist süreçte güçsüz, denetimsiz bankacılık sektörünün risk yönetimi zayıflamış, aktarım mekanizmasında etkinliğin azalması ile dışlama etkisi ortaya çıkmıştır.
- vi. Hem enflasyonu besleyen hem de yetersiz tasarrufların kamuya akışının ortaya çıkardığı kur ve faiz kanalıyla (özel ve kamu) bankacılık sektörü; menkul kıymet yatırımlarının, mevduatlarının, kredilerinin ve karlarının kamu tarafından şekillendirildiği bir süreç yaşanmıştır.
- vii. Kamu bankaları üzerindeki baskılar nedeniyle de ortaya çıkan görev zararlarının ve kullanılan kredilerin geri dönüşünde aksaklıklar olması sebebiyle üretime aktarılamaması; hem reel sektörde büyümeyi olumsuz etkileyen hem de finans sektörünün krize sürüklenmesini artıran bir durum yaratmıştır.

2.1.2. Yeniden Yapılandırma Programının Amaçları

2001 yılı güçlü ekonomiye geçiş programının temel amacı Şubat 2001 krizinin olumsuz etkilerinin giderilmesidir. Program beraberinde mali sektörde hızlı bir yeniden yapılanma başlamıştır. Buradan hareketle BDDK Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programını Mayıs 2001 de uygulamaya başlamıştır. Programın amaçları (Erdönmez, 2003:38-39);

- i. Kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılmasının sağlanması,
- ii. TMSF bünyesindeki bankaların en kısa sürede çözüme kavuşturulması,
- iii. Yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- iv. Bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir.

Türk bankacılık sektöründe yeniden yapılandırma programı ve anti enflasyonist istikrar programı birlikte uygulanmaya konmuştur. Bankacılık sektöründe 32 sayılı

karar beraberinde faiz ve kur riskini arttırmış ve kamu sektörünün belli dönemlerde kur riskiyle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Kamu sektörü kur riskini karşılayamadığı dönemlerde bankacılık sektörü önemli sorunlar yaşamıştır. 1994 ve 2001 krizlerinin temel nedenlerinden birisi de bu riskin artmış olmasıdır. Kasım 2000 krizi ise tamamen likidite krizidir. (Çolak ve Ardor, 2007:241).

2.1.3. Yeniden Yapılandırma Sürecinde Fon Yönetimi

Bankacılık sektörü kur riskini ön görmesine rağmen mevcut fonların %50-65'lik kısmını döviz cinsinden fonlara aktarmıştır. Bu durum fon maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle bankaların aktif-pasif yönetimini zorlaştırmıştır. Fon kaynak maliyetlerinin yüksek olmasının nedenleri sırasıyla; (Çolak ve Ardor, 2007:241):

- i. Kamu kesimi borçlanma gereksiniminin yüksek olmasının da etkisi ile ortaya çıkan yüksek faiz oranı,
- ii. Kamu kesiminin, bankaların fon kaynakları üzerine koydukları kanuni karşılık ve dispoñibilite oranı gibi yasal yükümlülüklerin yüksekliği,
- iii. Hükümetlerin uyguladıkları makro ekonomik politikalara olan güvensizlik nedeni ile risk priminin yüksek olması,
- iv. Bankacılık sektöründe haksız rekabet yaratan asimetrik unsurların gücü (özellikle mevduatın tamamının sigorta kapsamında olması).

Yüksek kaynak maliyetleri aktif fiyatlamasının da yüksek olmasına neden olmuştur. Risk priminin yükselmesi ile beraber yükselen faizler fon talebini azaltmıştır. Bu durum 1994 yılında yaşanan kesinti dışında 2001 yılına kadar sürdürülmüştür. (Çolak ve Ardor, 2007:242).

2.1.4. Bankacılık Sektörünü Krize Sürükleyen Diğer Sebepler

Bankacılık sektöründe yaşanan krizlerin nedenlerini, sadece izlenen yanlış politikalar ve banka sahiplerinin bankaları kendilerini fonlama merkezi olarak görmeleri temeline dayandırmak krizlerin çıkış noktasını belirlemede yetersiz olacaktır. (Çolak ve Ardor, 2007c:242). Türkiye'de bankacılık sektörünün yaşadığı krizlerin temel çıkış noktaları sırasıyla aşağıdaki gibidir (Çolak, 2002:160):

- i. İktisat politikalarının süreksizliği ve çözüm üretememesi,
- ii. Bankaların pasiflerinin yabancı para ağırlıklı olması,
- iii. Kredi plasmanına ters seçimin egemen olması,
- iv. Hazine'nin Devlet İç Borçlanma Senetlerine dayalı borç yönetimi,
- v. Bankaların aktif kalitesinin bozulması,
- vi. Bankacılık sektöründe finansal serbestleşmeyi yerleştirmeye yönelik yasal alt yapının kurulamaması.

2.1.5. Bankacılık Sektörünün Karşı Karşıya Kaldığı Yapısal Zayıflıklar

Sektörün yaşadığı krizin nedenleri, sektörün bilgi eksikliğini ve asimetrik enformasyon altında çalıştığını göstermektedir. Bankacılık sistemini yanlışa iten etmenlerin en önemlilerinden biri banka mevduatlarının tamamının sigorta kapsamında olmasıdır. Mevduatın tamamının sigortalanmış olması bazı bankaların yüksek faiz uygulamasına yöneltmiş ve dolayısıyla bu risk TMSF'ye yüklenmiştir. Mevduatın tamamının sigorta altında olması ahlaki çöküntüye sebep olmuş ve bazı banka sahipleri bankaları kendi firmalarını finanse etmede bir araç olarak kullanmışlardır. (Çolak, 2002:169). Bu durum Türk Bankacılık sektörünü aşağıda belirlenen sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır (BDDK, 2002:4):

- i. Öz kaynak yetersizliği
- ii. Küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı
- iii. Kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği
- iv. Zayıf aktif kalitesi (kredi yoğunlaşması, grup bankacılığı ve risklerinin yoğunluğu, kredi ve karşılıklar arasındaki uyumsuzluk)
- v. Piyasa risklerine aşırı duyarlılık ve kırılganlık (vade uyumsuzluğu, açık pozisyon)
- vi. Yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsal yönetim
- vii. Saydamlık eksikliği.

2.1.6. Yeniden Yapılandırma Sürecinde Kullanılan Araç ve Teknikler

Kriz sonrası süreç Türk Bankacılık sektörünü sektörün piyasalardaki etkinliğini arttırmaya yönelik çalışmaya itmiştir (Yazıcı, 2012:255). Yeniden yapılanmanın

tesisinde ve 2008 krizinden sektörün başarıyla çıkmasında aşağıdaki araç ve yöntemler kullanılmıştır (Çolak ve Ardor, 2007:236):

- i. Devletten bankalara sermaye aktarımı,
- ii. Sorunlu kredi problemleri ile ilgilenecek aktif yönetim şirketlerinin kurulması,
- iii. Merkez bankalarından likidite desteği,
- iv. Kamu bankalarının özelleştirilmesi,
- v. Sorunlu kredilerin devlet tahvili ile değiştirilmesi,
- vi. Bankalar tarafından yeni hisse senedi ihracı ve senetlerin bir kısmının veya tamamının (geçici olarak) devlet tarafından satın alınması,
- vii. Banka birleşmeleri,
- viii. Yabancı bankalara devirler,
- ix. İflas etmiş bankaları veya idaresini kapanma işlemi sonuçlanana kadar programı yürüten kurumun kontrolüne alınması,
- x. Sorunlu bankaların faaliyetlerinin bazı bankacılık ürünlerinden ve alanlarından çekilmesi veya düzenlemeler yapılarak yeniden şekillendirilmesi,
- xi. Sorunlu bankalara dışarıdan gerek teknik gerekse danışmanlık gibi destekler vererek bankacılık operasyonları ve faaliyetlerinde daha iyi bir düzeye ulaşılması,
- xii. Banka sahipliği ve yöneticiliğine bazı düzenlemeler getirilmesi.

2.1.7. Yeniden Yapılanma Sürecinde Bankacılık Sektörünün Durumu

2001 krizi sonrası bankacılık sektöründe daralma yaşanmış ve büyük ölçekli bankaların sistem üzerindeki hâkimiyeti artmıştır.

Tablo 2. Kamu Bankalarına Görev Zararları Karşılığı İhraç Edilen Senetler (*) (Trilyon TL.)

	Ziraat	Halk	Emlak	Toplam
2000 Sonu İtibariyle	2.034	863	–	2.897
2001 Ocak	2.333	2.167	–	4.500
Şubat	–	1.000	–	1.000
Mart	550	1.750	–	2.300
Nisan	4.500	1.750	–	6.250
Mayıs	4.730	4.130	45	8.905
2001 Toplam	12.113	10.797	45	22.955
Genel Toplam	14.148	11.659	45	25.852

Kaynak: BDDK, Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılanma Programı, Mayıs-2001.

(*) Döviz Cinsinden 3 Ocak 2001’de verilen 750 milyon dolarlık kâğıtlar ihraç tarihindeki Merkez Bankası döviz alış kuruna göre TL’ sine çevrilmiştir

Sektöre yönelik bu kararlar alınırken BDDK bünyesinde çalışan TMSF'nin elinde bulundurduğu bankaların mevcut durumu Tablo 3'de özetlenmiştir.

Tablo 3. TMSF'ye Devredilen Bankaların Çözümü

Banka	İşlem Türü	Aktifler(**)		Personel(**)		Devir Zararı	Çözüm Süresi
		Milyon TL	%	Adet	%	Milyon Dolar	Ay
Birleştirilen Bankalar							
1 Egebank A.Ş (*)	Birleşme	795	0,8	1.990	1,2	1.220	13
2 Yurtbank A.Ş (*)	Birleşme	332	0,3	563	0,3	656	13
3 Yaşarbank A.Ş (*)	Birleşme	823	0,8	1.626	1,0	1.149	13
4 Bank Kapital T.A.Ş (*)	Birleşme	89	0,1	538	0,3	393	3
5 Ulusal Bank A.Ş (*)	Birleşme	312	0,3	251	0,1	524	2
6 İnterbank A.Ş	Birleşme	1.112	1,1	1.320	0,8	1.269	29
7 Esbank A.Ş	Birleşme	948	0,9	1.898	1,1	1.113	18
8 İktisat Bankası T.A.Ş	Birleşme	685	0,7	1.339	0,8	1.954	9
9 Kentbank A.Ş	Birleşme	899	0,9	1.766	1,0	681	6
10 Etibank A.Ş	Birleşme	826	0,8	2.035	1,2	698	14
11 EGS Bank A.Ş	Birleşme	510	0,5	1.004	0,6	545	6
12 Toprakbank A.Ş	Birleşme	3.541	2,0	2.458	1,7	880	10
Kamu Bankasına Devreden bankalar							
13 Pamukbank T.A.Ş	Devir	4.942	1,9	4.040	3,2	3.618	29
Faaliyetlerine Geçiş Bankası Olarak Devam Bankalar							
14 Bayındırbank A.Ş	Geçiş B.	259	0,2	486	0,3	116	-
Satılan Bankalar							
15 Bank Ekspres A.Ş	Satış	311	0,3	629	0,4	435	30
16 Demirbank T.A.Ş	Satış	2.503	2,3	4.225	2,4	648	10
17 Sümerbank A.Ş(*)	Satış	447	0,4	1.407	0,8	470	20
18 Sitebank A.Ş	Satış	25	0,0	97	0,1	53	6
19 Tariş Bank A.Ş	Satış	185	0,1	526	0,4	74	16
Tasfiye Halindeki Bankalar							
20 Kıbrıs Kredi İstanbulŞ.	İflas	1	0,0	22	0,0	0	-
21 T. İmar Bankası T.A.Ş	İflas	1.158	0,5	1.521	1,2	5.933	-
22 Türk Ticaret Bankası A.Ş	İradi Tasfiye	677	0,6	3.664	2,1	778	-
Genel Toplam		21.378	15,5	33.405	21,0	23.205	14

Kaynak: (BDDK, Krizde istikrara Türkiye Tecrübesi, Nisan, 2009b)

(*) Sümerbank A.Ş. altında birleştirilerek 2001 yılında Oyak Grubuna satışı gerçekleştirilmiştir.

(**) Çözümlemeden önceki yılsonu bilanço değeri ile söz konusu yıl toplamı içerisindeki payları yansıtmaktadır. Dolayısıyla genel toplama ilişkin rakamlar farklı yıllara ait değer ve oranların toplamını göstermektedir.

TMSF'nin sorunlu banka çözümleme yöntemleri, bankanın TMSF'ye devir yöntemine göre değişmektedir. Faaliyet izni kaldırılarak TMSF'ye intikal eden

bankalarda, sigortalı mevduat ödemeleri yapılarak, bankanın iflas yoluyla tasfiye süreci gerçekleştirilmiştir. Faaliyet izni kaldırılmaksızın TMSF'ye devredilen bankalar ise, ihtiyat aktarımı, sermaye artırımı, mevduat yapma, kanuni karşılık ve umumi disponibilite yükümlülüklerinden kaynaklanan cezai faizlerin kaldırılması gibi uygulamalarla rehabilite edilerek satışa sunulmuştur. Çözömlenen bankalardan 2008 yılsonu itibariyle yapılan tahsilât 18 Milyar dolar olup, %90'ını 2004 yılından sonra tahsil edilmiştir (BDDK, 2009b:7).

Çolak'a (2007) göre; BDDK ile TCMB işbirliği yaparak bankacılık ilkelerine uygun davranmasına karşın, krizler nedeni ile güç durumda olan bankaları devralmak yerine, bu bankaları reeskont kredileri yoluyla fonlayarak daha düşük bir maliyet ile sistem içinde tutulmasını sağlamaya yönelik bir çaba göstermemiştir. Özellikle BDDK'nın TMSF kapsamındaki bankaları satma sürecindeki yanlış satış politikaları bu bankalarının değerinin altında satılmasına neden olmuş ya da onları satılamaz duruma getirmiştir. Bu yöntem BDDK'yı bankacılık prensipleri ile çelişen ve kendine has bir kurum yaratma fikrinin kötü bir örneği durumuna düşürmüştür (Çolak, 2007:220).

Yeniden yapılandırma programı çerçevesinde BDDK'nın izlediği TMSF kapsamına alma birleşme ve devralma politikasında sektörün durumu Tablo 4'te özetlenmiştir. Tablo 5'te TMSF deki bankalar için katlanılan doğrudan maliyet gösterilmiştir.

Tablo 4. TMSF'nin Yeniden Yapılandırma Bilançosu

	1997	1998	1999	2000	Eylül 2002	Toplam
Devralınan Banka Sayısı	1	1	6	3	9	20
Birleştirilen Banka Sayısı (1)	-	-	-	-	8	8
Satılan Banka Sayısı (2)	-	-	-	-	4	4
Lisansı İptal Edilen Banka Sayısı	-	-	-	-	3	3
Fon Bünyesindeki Banka Sayısı	1	2	8	11	5	

Kaynak: BDDK, TMSF'deki Bankalar: Performans ve Gelişme Raporu, Ağustos-2001

(1)Sünerbank çatısı altında 5, Etibank çatısı altında 2 banka birleştirilmiştir.

(2)Birleşik Sünerbank (6 banka) ve Bank Ekspres'i ifade etmektedir.

Bu tablolara tarafsız bakıldığında sektördeki riskli banka sayısının azaldığı görölmektedir. Tablo 4'ü daha iyi anlamak ve izlenen politikaların maliyetini görmemiz

açısından Tablo 5'e bakmamız gerekmektedir. Bu dağılımdan en yüksek payı %31.6 ile birleşik Sümerbank ve daha önce özelleştirilen birleşik Etibank %32,2'sini almıştır. Demirbank'ın aktarılan kaynaktan almış olduğu pay ise % 19'dur(Çolak, 2007:217).

Tablo 5. Fon Bankalarına Aktarılan Kaynak Tutarı (Trilyon TL)

Banka Adı	Özel Tertip Devlet Tahvili(4)	Sermaye	Mevduat	Toplam Kaynak Aktarımı	Yüzde Dağılımı
Demirbank	3.144	275	0	3.419	19.0
Etibank(1)	4.933	175	692	5.800	32.2
İktisat Bankası	2.126	30	0	2.156	12.0
Tarişbank	0	55	0	55	0.3
Sitebank	0	9	25	34	0.2
Bayındırbank	0	30	0	30	0.2
Kentbank	0	50	0	50	0.3
EGS Bank	0	87	0	87	0.5
Türk Ticaret Bankası	354	101	0	455	2.5
Bank Eks-pres(2)	89	0	141	230	1.3
Sümerbank(3)	4.890	133	665	5.688	31.6
Genel Toplam	15.536	946	1.523	18.006	100.0

Kaynak: BDDK, TMSF'deki Bankalar: Performans ve Gelişme Raporu, Ağustos-2001.

(1)Interbank ve Esbank, Etibank bünyesinde birleştirildi.

(2)Bank Ekpres verileri satış tarihi olan 30 Haziran 2001 itibariyledir.

(3)Egebank, Bank Kapital, Yurtbank, Yaşarbank ve Ulusal Bank, Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir.

(4)Hazine'nin yaptığı erken itfalardan önceki kâğıt tutarlarını ifade etmektedir.

Erken itfalar öncesi Hazine'den alınan 16,287 trilyon liralık kamu kâğıdının 751 trilyon lirası Merkez Bankası (MB)'na teminata verilerek karşılığında nakit alınmış ve bu nakit Fon bankalarına mevduat olarak aktarılmıştır. Teminata verilen kamu kâğıtları hariç tutulduğunda, Fon bankalarına aktarılan kamu kâğıdı tutarı 15,536 trilyon lira olmaktadır (BDDK, 2001a:11).

Kamu kağıdı enjeksiyonuna ilave olarak, TMSF kaynaklarından Fon bankalarına 946 trilyon lira tutarında sermaye, 1,523 trilyon lira tutarında ise mevduat şeklinde kaynak aktarılmıştır. 17 Ağustos 2001 itibariyle 18 katrilyon liraya ulaşan toplam kaynak aktarımının banka bazında detayları yukarıdaki tabloda özetlenmektedir (BDDK, 2001a:12)

Bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programı çerçevesinde, özel bankaların operasyonel anlamda yeniden yapılandırılmasına yönelik olarak uygun ortamın tesisi de hedeflenmiştir. Bu kapsamda, bankaların ve iştiraklerinin devir ve birleşmelerini

kolaylaştırmak yönünde önemli adımlar atılmış, gerçekleştirilen yasal düzenlemeler ile kurumsal birleşme ve devirler için vergi teşvikleri getirilmiştir. Bu düzenlemelerinde katkısıyla, 2001 yılında devir ve birleşmelerde önemli gelişmeler yaşanmıştır (BDDK, 2001a:23).

2001 ekonomik kriz nedeniyle, bankalara ve diğer mali kuruluşlara olan kredi borçlarını ödeyemeyen firmalara, faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için kredi borçlarını yeniden yapılandırma ve gerekirse ek kaynak sağlama imkânı veren 4743 sayılı Kanun uygulamaya konmuştur. İstanbul Yaklaşımı uygulaması, Haziran 2002-Haziran 2005 tarihleri arasında yürütülmüş, bu dönemde 217 adedi büyük, 101 adedi küçük ölçekli olmak üzere toplam 318 adet firmaya ait 5.960 milyon dolar tutarında kredi yeniden yapılandırılmıştır. Yeniden yapılandırılan kredi tutarı 2002 yılı sonu itibarıyla bankacılık sistemindeki toplam brüt kredi hacminin yaklaşık %16'sı seviyesindedir (BDDK, 2009b:9)

Tablo 6. Bankacılık Sektöründe Devir ve Birleşmelere İlişkin Gelişmeler

Devir ve Birleşmeye konu olan Bankalar		Yeni Banka	Açıklama
Osmanlı Bankası	Körfezbank	Osmanlı Bankası	27 Ağustos 2001 tarih ve 450 sayılı Kurul Kararı ile Osmanlı Bankası'nın Birleşik Türk Körfez Bank'ı devralmasına izin verilmiştir.
Garanti Bankası	Osmanlı Bankası	Garanti Bankası	İlgili bankaların birleşmeye ilişkin Yönetim Kurulları kararlarını müteakip 18 Ekim 2001 tarihinde BDDK'ya ön izin için başvurulmuştur.
HSBC Bank Plc.	Demirbank	HSBC Bank Plc.	HSBC Bank Plc. 18 Ekim 2001 tarih ve 493 sayılı Kurul Kararı ile Demirbank'ın tüm hisselerini devralmıştır. 31 Ekim 2001 tarihinde devir süreci sonuçlanmıştır.
Tekfen Yatırım	Bank Ekspres	Tekfen Bank A.Ş.	Tekfen Yatırım Bankası, 18 Ekim 2001 tarih ve 489 sayılı Kurul Kararı ile Bank Ekspres'in tüm hisselerini devralarak Tekfen Bank A.Ş. unvanını almıştır.
Oyak Bank	Sümerbank	Oyak Bank	Oyak Bank'a 8 Ekim 2001 tarih ve 481 sayılı Kurul Kararı ile Sümerbank'ın tüm hisselerini devralması için ön izin verilmiştir.
Morgan Guaranty	The Chase Manhattan	JPMorgan Chase Bank	Dünya genelinde iki bankanın birleşmesinin bir sonucu olarak bu bankaların Türkiye'de bulunan şubeleri de birleşme için BDDK'ya başvurmuşlar ve birleşme için gerekli onay verilmiştir. 10 Kasım 2001 itibarıyla birleşme tamamlanmıştır.

Kaynak:(BDDK, 2001a, s. 23)

2001 krizi sonrası BDDK ve TMSF: kamu bankalarını istikrarsızlık unsuru olmaktan kurtarmak, el konulan bankaların sorunlarını çözüme kavuşturmak ve bankacılık sisteminin daha sağlam temellere dayandırılmasını amaç edinmiş ve bu yönde yapısal düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Özetle borçlanma faiz oranlarının yükselmesinin, özel sektörün mali sistemden dışlanması temel nedeni kamu sektörüdür. Borçlanma maliyetinin azaltılması, mali disiplinin sağlanması, bağımsız düzenleyici – denetleyici yapıların kurulması ve işletilebilmesi ve 2001 krizi sonrası GEGP'nin uygulamaya konulması adına Türkiye ekonomisi aşağıdaki yapısal reformları gerçekleştirmiştir (Yazıcı, 2012:256).

2.2. MALİYE POLİTİKASI REFORMLARININ PARA POLİTİKASI İLE UYUMLULUĞUNUN SAĞLANMASI

Yeniden yapılanma sürecindeki ekonomilerde makro ekonomik sorunların temel nedeni kamu açıkları ve bu açıkların sürdürülemez nitelikte olmasıdır. Kamu kesimi dengesizliklerinin giderilebilmesi için yapılacak temel düzenlemeler mali disiplini sağlamaya yönelik olmalıdır (Yazıcı ve Yazıcı, 2013:592).

Türkiye'de 2001 krizi sonrası kamu bütçesindeki dengesizliklerin, bankacılık sektörü üzerindeki olumsuz sonuçlarını azaltabilmek için uygulanan maliye politikası reformlarını şu şekilde özetleyebiliriz (Yazıcı, 2012:257-258):

- i. Gelir artırıcı-harcama azaltıcı önlemler ile faiz dışı fazla verilmesinin hedeflenmesi ve dolaylı vergilerin artırılması gibi tedbirler.
- ii. Kamu personelinin ve tarımsal destekleme harcamalarının azaltılması.
- iii. Kamu iç ve dış borcunun etkin bir şekilde yönetilebilmesini amaçlayan, Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun'un 28 Mart 2002'de çıkarılması.
- iv. Kamunun iç piyasadan borçlanmasını kolaylaştırmak amacıyla, kamu borçlanma araçlarının iç piyasada derinleşmesini ve katılımcı bankaların yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlayan bir piyasa yapıcılığı sisteminin Eylül 2002'de hayata geçirilmesi.
- v. 1 Ocak 2003 tarihinde Kamu İhale Kanunu'nun yürürlüğe girmesi.

- vi. Kamu mali yönetim ve denetimini düzenleyen Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunuyla, bütçe kurumlarının gruplamaları değiştirilerek, analitik bütçeleme tekniği ve denetçiler için performans denetim anlayışı başta olmak üzere kamuya yeni uygulamalar getirilmesi.
- vii. Memurlar ve Kamu Yöneticileri İçin Ahlaki Görev ve Uygulama Esaslarına İlişkin Kanun'un, 25 Mayıs 2004'de yürürlüğe girmesi.

2.3. PARA POLİTİKASI OTORİTESİNE BAĞIMSIZLIĞIN KAZANDIRILMASI

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sorunların temelinde; genişletici maliye politikası ile ortaya çıkan bütçe açıkları ve bu açıkların finansmanı için artan kamu borç stokunun sürdürülemez hale gelmesidir. Özellikle merkez bankası tarafından yaratılan parasallaşma ve iç borçlanmanın ortaya çıkardığı mali baskınlık; araç bağımsızlığına sahip olamayan merkez bankaları ve TCMB para politikalarında başarılı olmasına imkân vermemiştir. Mevcut başarısızlıkları ortadan kaldırıcı uygulamaların temelinde para politikası otoritesine, bağımsızlığının yasa ile verilmesi yatmaktadır (Yazıcı ve Yazıcı, 2013:593).

2001 yılında Merkez Bankası Kanununda yapılan değişiklikle Merkez Bankasının temel amacı, fiyat istikrarının sağlanması olarak belirlenmiştir. Para programında nihai amaç, belirlenen enflasyon hedeflerinin tutturulmasıdır. Bu amaca yönelik olarak dalgalı kur rejiminin uygulanması, Türk Lirasındaki hızlı değer kaybının enflasyonist etkilerinin sınırlanması, geçiş döneminde para tabanının enflasyon hedefi ve öngörülen çıktı büyümesi ile tutarlı seyredecek şekilde hedeflenmesi çerçevesinde bir para politikası yürütülmüştür. Ayrıca, para programı kapsamında Net Uluslararası Rezervler ve Net İç Varlıklar hedefleri belirlenmiştir. TCMB, Bankalararası Para Piyasası ve Döviz ve Efektif Piyasası'ndaki aracılık faaliyetlerini 1 Temmuz 2001 tarihinden itibaren aşamalı olarak azaltmış ve 2002 yılı Aralık ayı itibarıyla tamamen sona erdirmiştir (BDDK, 2009a:10).

Para politikası alanlarında hayata geçirilen önemli reformlardan bir diğeri ise Yeni Türk Lirasına geçiştir. Türk Lirasına güvenin yeniden tesisinin büyük bir parçası olan bu uygulama, iki aşamalı olarak ele alınmıştır. Para reformunun birinci aşamasında

para biriminin başına Yeni ibaresi eklenmiştir. İkinci aşama olarak Türk Lirasından altı sıfır atılması biçiminde gerçekleşen bu sürecin herhangi bir aksaklığa uğramadan gerçekleştirilmiş olması, Türkiye ekonomisine ve yeni para birimine olan güvenin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu operasyon ile Türk Lirası psikolojik ve teknik olarak ulusal ve küresel düzeyde daha çok güven duyulan ve kabul gören bir para birimi haline gelmiştir (BDDK, 2010:37).

Son dönemde TCMB kendi bünyesinde modern merkez bankacılığına uygun yasal düzenlemeler yapmış ve para politikası araçlarına ve araç bağımsızlığına sahip hale gelmiştir. Ayrıca, dolaylı para politikası araçlarının kullanılabilmesi ve para politikasının etkin olarak uygulanmasının üç temel şartı mali baskınlığın bulunmaması, merkez bankalarının bilançolarına hâkim olabilmesi ve etkin çalışan bir para piyasasının varlığıdır. Türkiye’de para piyasaları TCMB’nin katkıları ile beraber hem teknik alt yapı hem de işleyiş açısından gelişmiş ülkelerle rekabet edebilecek seviyededir. Bu nedenle, Türkiye’deki finansal alt yapının, yeni nesil dolaylı para politikası araçlarının etkin olarak kullanımına uygun olduğunu söyleyebiliriz. TCMB’nin para politikası araçları ve likidite yönetiminin gelişmiş ülke uygulamaları ile aynı teknik özelliklere sahip olduğunu görmekteyiz. Buradan hareketle makroekonomik istikrar ve para politikalarının başarısı bütçe disiplinine ve yapısal reform sürecine bağlıdır. Siyasi otoritelerin TCMB’nin geçmişte yaşadığı ekonomik sorunlardan dersler çıkarması önemlidir (Önder, 2005:287).

2.4.BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ – DENETLEYİCİ YAPILARIN OLUŞTURULMASI

Siyasetin gölgesinde uygulanan ekonomi politikalarının ve artan kamu bütçe açıklarının finansmanını sağlamak; gelişmiş ve gelişmekte olan ülke hükümetlerinin çözmeleri gereken ancak yönetilmesi zor olan bir konudur (Yazıcı, 2012:259).

Aşırı liberalist uygulamaların neden olduğu 2008 küresel finans kriziyle uygulama alanı bulan müdahale politikaları, serbestleştirme politikalarının yerini almaktadır. Türkiye ekonomisinde 2001 sonrası, IMF destekli ve finans sektörünün yeniden inşasına yönelik program 15 Mayıs 2001’de açıklanmıştır. Bu programa göre: İç ve dış şoklara dayanıklı; etkin aracılık fonksiyonuna odaklanmış ve uluslararası

ölçekte rekabet edebilir bir bankacılık sektörünü amaçlayan; yasal ve kurumsal düzenlemelerin oluşturulması hedeflenmektedir (Yazıcı ve Yazıcı, 2013:593).

1990'ların sonlarında ve 2000'li yılların başlarında gözlemlenen küresel ve yerel gelişmeler, Türkiye'de kamu yönetiminde reform ihtiyacını artırmıştır. Bu çerçevede reform ihtiyacı, Avrupa Birliğine üyelik süreci ve ekonomik programlar ile uluslararası rekabet gibi dış etkenler tarafından da tetiklenmiştir. Buna ilaveten, siyasi kırılmalıklar, kamu mali yönetimindeki aksaklık, hantal yönetim anlayışı, verimsizlik, etkinsizlik, insan kaynakları yönetiminde yozlaşma, yolsuzluklar ve kötü yönetim uygulamaları yerel faktörler olarak reform ihtiyacı doğurmuştur. Bu kapsamda yapılan reformlar; hizmetlerde vatandaş odaklılık, hesap verebilirlik, yönetime katılma, yerinden yönetim, saydamlık ve performansa dayalı yönetim alanlarına odaklanmıştır (BDDK, 2010:37). En iyi uluslararası uygulamalara paralel olarak bağımsız düzenleyici kurulların iyi işleyen bir piyasa ekonomisi için gerekli olduğundan hareketle Sermaye Piyasası Kurulu ve Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu'na ilaveten Rekabet Kurumu, Telekomünikasyon Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Tütün Kurulu ve Kamu İhale Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurullar, ekonomi yönetiminin siyasetten arındırılmasına yardım etmiş, kamu harcama yönetiminin iyileşmesine ve daha etkin bir devlet yapısı oluşmasına katkıda bulunmuştur (BDDK, 2009a:10).

Ayrıca dönemin temel özellikleri, piyasa ekonomisini ve bütçe disiplini destekleyen yapısal reformlar, sağlıklı bir bankacılık sistemine yönelik uygulamalar, fiyat istikrarına odaklı para politikaları ve bunların sonucunda da hızla düşen enflasyon ve reel faizler ile gelen istikrarlı ve yüksek büyümeyle dışsal şoklara karşı kırılmalığın önemli ölçüde azalmasıdır. Nitekim 1991–2001 döneminde ortalama olarak; büyüme %2,8, enflasyon %75,9 iken, 2002–2007 döneminde ise büyüme %6,8'e yükselmiş, enflasyon %13,9 düşmüş ve her iki verinin dalgalanması oldukça azalmıştır (BDDK, 2009a:10-11).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE HANEHALKININ SOSYAL VE EKONOMİK ÖZELLİKLERİ VE GELİR DAĞILIMI

3.1.HANEHALKININ ÖZELLİKLERİ VE GELİR DAĞILIMI

Hanehalkı; aralarında akrabalık bağı bulunsun ya da bulunmasın aynı konutta veya konutlarda ya da aynı konutun bir bölümünde yaşayan, kazanç ve masraflarını ayırmayan, hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan topluluktur (TÜİK, 2009). Hane halkları, üretilen mallara yönelik talebi yaratması ve üretim aşamasında emek girdisinin arzını sağlaması açısından ekonomideki en önemli iktisadi aktörlerden biridir (Tekirdağ, 2009:44).

Hane halklarının, yatırım ve tasarruf eğimlerinin, gelir ve varlık yapılarının ve yükümlülük dağılımının incelenmesi bankacılık sektörünün analizi için önemlidir. Çünkü tasarruflarıyla bankalara kaynak yaratan işgücü piyasası ve ekonomik konjonktüre göre gelecek beklentilerini şekillendiren Hanehalkının tüketim ve tasarruf kararlarından finans sektörü de önemli ölçüde etkilenmektedir (Tekirdağ, 2009:44).

3.1.1. Hanehalkı İşgücü Durumu

Hanehalkını nrefah ve yaşam standardını belirleyen unsur, ekonomi içerisinde üstlendiği roldür. Bu rol, işgücü piyasasına girmek suretiyle ücretli ya da işveren olarak çalışmak ya da işgücü piyasasının dışında kalarak ekonomiye doğrudan veya dolaylı bir şekilde katılarak da yerine getirebilmektedir (Yükseler ve Türkan, 2008:27). TÜİK 2009 raporu; herhangi bir işte ekonomik faaliyet gösteren (ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için çaba gösteren) veya bir iş ile ilgisi halen devam eden 15 ve daha yukarı yaştaki Hanehalkı fertlerini iktisaden faal olan fertler olarak tanımlamıştır (TÜİK, 2009:24).

Bir kişinin işsiz olarak tanımlanabilmesi için; “çalışma irade ve iktidarına sahip olup da cari ve geçer ücret üzerinden ve ayrıca kanun yahut örf ve adetle tayin edilmiş saatler zarfında bir iş aradığı halde bulamayan” ve “maruz kaldığı aylıklık durumunun

kendi arzu ve isteği dışında meydana gelmiş” olması gerekir. Bu tanımlamadan hareketle, iş aramayan ve çalışma yönünde herhangi bir talebi bulunmayanlar işsizlik kavramı içine girmemektedir (Gençler, 2002:4).

Hanehalkının işgücü piyasasında ya da bu piyasanın dışında üstlendiği rol, hanehalkının geçim düzeyi ve yaşam standardını belirler. Yoksul olarak tanımlanan nüfus, iktisadi faaliyet türleri açısından incelendiğinde, bütün iktisadi faaliyet alanlarında yoksulluğun söz konusu olduğu görülür. Mevcut faaliyet alanlarından en fazla yoksul olan kesim %27,92 oranla kendisi için çalışanlardır. Kendi hesabına çalışanlar, kendi işinde yalnız veya ücretsiz aile işçisi ile birlikte para ve mal karşılığı bir gelir elde etmek amacıyla çalışanlardan oluşmaktadır. En yoksul olan ikinci kesim ise %19,1 oranla günlük çalışanlardır. Günlük çalışanların büyük kısmı tarım sektöründe çalışmakta ve kayıt dışı kalmaktadırlar. En az yoksul olan kesimi ise işverenler oluşturmaktadır (Canbay ve Selim, 2010:633-634).

Tablo 7. yakından incelendiğinde iş gücüne katılma oranı 56,6 iken, kriz dönemi olan 2000-2001’de 49,8 düştüğü görülmektedir. Daha sonraki yıllarda da bu düşüş devam etmiş, 2008 yılından itibaren artmaya başlamıştır. Tabloda göze çarpan diğer husus kadınların işgücüne katılma oranının erkeklerinkinden çok daha düşük olması. Özellikle son yıllarda bir nebze artış yaşanmış olsa da krizden önceki orana hala ulaşamamış durumda. 1990 yılında kadınların iş gücüne katılma oranı 34,2 iken krizden sonraki yıllarda 23,3’e kadar düşmüş 2013’te ise 30,8 olmuştur.

Aynı tablo incelendiğinde Türkiye’de işsizliğin sürekli yaşandığı görülüyor. 1990’da %8 olan işsizlik oranı krizden sonraki yıllarda 10,8 yükselmiş, 2013’te ise 9,7 olmuştur. Gençler arasında yaşanan işsizlik ise kriz sonrasında artarken, son yıllarda düşme eğilimine girdiği görülüyor. İstihdam oranında yaşanan sürekli düşüşün kentlerde kırsaldan fazla olması dikkat çekiyor.

Son dönemde yaşanan işsizliğin temel sebepleri kurumsal ve kültürel etmenler etrafında kümelenmiştir. Bu etmenlerden en önemlisi, kırsal alanlardaki istihdam biçiminin farklılığı ve kırdan kente göçlerdir. Kırsal kesimde ailenin tüm fertleri üretim faaliyetlerinin içindedir ve küçük aile işletmeleri yaygındır. Kadınlar bu üretimde üstlendikleri rol erkeklere nazaran daha fazladır; hem tarımsal etkinliği hem de ev işlerini yürütmekle yükümlüdürler. Köyden kente göçlerde, erkek nüfus kadın nüfusuna

göre daha fazla rol üstlenmekte; kadınlar ise ev işleri ve yaşlı bakımı gibi işlerde istihdam edilmektedir. Kırsal alandan göç eden kadınların düşük eğitim düzeyine sahip olmaları ve diğer etmenler istihdam konusunda sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak köyden kente göç olgusu kadınların çalışan nüfus içindeki paylarının azalmasına neden olmaktadır (Tansel, 2012:62-63).

İşgücüne katılma oranının düşük olmasının diğer sebepleri ise; yüksek nüfus artış hızından, yaşanan ekonomik krizlerden, ortalama eğitim süresinin uzamasından, yüksek işsizlik ortamında kişilerin, özellikle kadınların, iş bulmaktan ümitlerini kesip iş aramamalarından, erken emeklilik ve işgücünün eğitim seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Okullaşma oranlarının artması, eğitim süresinin uzaması ve kırsal alandan kente göç, kısa dönemde işgücüne katılma oranını düşürmekle birlikte, bu faktörlerin orta ve uzun dönemde işgücüne katılma oranını artırması beklenmektedir (DPT, 2007:32).

Ülkemizin işgücü piyasasının temel özelliklerinden birisi çalışma çağı nüfusunun istihdamdan daha hızlı artmasıdır. İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporuna göre; 1988-2004 döneminde çalışma çağı nüfusu yıllık ortalama % 2,5 artarken, istihdam artışı % 1,3'tür. Yani söz konusu dönemde çalışma çağı nüfusu 16 milyon 136 bin, istihdam ise 4 milyon 36 bin kişi artmıştır. Bu durum, hızla artan nüfusa yeterli iş imkânlarının sağlanamadığını göstermektedir. Ekonomik büyümenin ve yatırımların yeterli olmayışı, makroekonomik istikrarın uzun dönemde tesis edilmemesi sonucu sık yaşanan krizler ve sonrasında izlenen istikrar programları iş olanaklarının sınırlı kalmasına neden olmuştur (DPT, 2007:30).

Tablo 7. Yurtiçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus (Bin)	35.601	46.211	47.158	48.041	48.912	47.544	48.358	49.174	49.994	50.772	51.686	52.541	53.593	54.724	55.608
İşgücü (Bin)	20.150	23.078	23.491	23.818	23.640	22.016	22.454	22.751	23.114	23.805	24.748	25.641	26.725	27.339	28.271
İşgücün Katılma Oranı (Yüzde)	56.6	49.9	49.8	49.6	48.3	46.3	46.11	46.3	46.2	46.9	47.9	48.8	49.9	50.0	50.8
Kadın (Yüzde)	34.2	26.6	27.1	27.9	26.6	23.3	23.3	23.6	23.6	24.5	26.0	27.6	28.8	29.5	30.8
Erkek (Yüzde)	79.7	73.7	72.9	71.6	70.4	70.3	70.6	69.9	69.8	70.1	70.5	70.8	71.7	71.0	71.5
İstihdam	18.539	21.581	21.524	21.354	21.147	19.632	20.066	20.423	20.738	21.194	21.277	22.594	24.110	24.821	25.524
İstihdam Oranı (Yüzde)	52.1	46.7	45.6	44.4	43.2	41.3	41.5	41.5	41.5	41.7	41.2	43.0	45.0	45.4	45.9
Kır (Yüzde)	63.6	56.4	56.0	54.3	51.9	51.4	48.8	48.0	47.4	47.7	48.0	49.6	51.8	50.7	50.3
Kent (Yüzde)	41.5	40.2	38.9	38.1	37.7	37.1	38.5	38.9	39.0	39.2	38.2	40.1	41.9	42.9	43.9
İşsiz	1.612	1.497	1.967	2.464	2.493	2.385	2.388	2.328	2.377	2.611	3.471	3.046	2.615	2.518	2.747
İşsizlik Oranı (Yüzde)	8.0	6.5	8.4	10.3	10.5	10.8	10.6	10.2	10.3	11.0	14.0	11.9	9.8	9.2	9.7
Kır (Yüzde)	4.9	3.9	4.7	5.7	6.5	5.5	6.3	6.2	6.8	7.2	8.9	7.3	5.8	5.5	6.1
Kent (Yüzde)	12.1	8.8	11.6	14.2	13.8	13.6	12.8	12.2	12.0	12.8	16.6	14.2	11.9	11.1	11.5
Genç İşsizlik Oranı* (Yüzde)	16	13.1	16.2	19.2	20.5	20.6	19.9	19.1	20.0	20.5	25.3	21.7	18.4	17.5	18.7
Eksik İstihdam Oranı (Yüzde)	6.5	6.9	6.0	5.4	4.8	3.9	3.1	3.4	3.0	3.3	-	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK,

* 15-24 yaş grubundaki nüfus.(2009 yılından itibaren eksik istihdam tanımında ILO'nun bu konudaki nihai düzenlemesi doğrultusunda değişiklik yapılmış olup, 2009 yılından itibaren 'zamana bağlı eksik istihdam' ve 'yetersiz istihdam'a ilişkin veriler uygulanmaktadır.)

Ülkemizde istihdam oranının düşük olmasının temel nedenleri, ekonomik istikrarsızlık, yatırımların yetersizliği, işgücü piyasasının kurumsallaşamaması, tarımdan gelen niteliksiz işgücüne yeterli iş imkânlarının yaratılamaması, çalışma çağı nüfus artış hızının toplam nüfus artış hızından fazla olması, işgücünün niteliğinin ekonominin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasındaki ilişkinin kurulamaması, işgücü piyasası esnekliğinin sağlanamaması ve girişimciliğin yeterince desteklenememesidir (DPT, 2007:34).

1990'lı yıllarda Türkiye'de istihdamın sektörel yapısı içinde tarımın ağırlıklı yapısının varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. 1990 yılında % 49.3 olan tarım oranı, 2006 yılında % 29.2'ye gerilemiştir. Türkiye'de sanayi sektörü yüzesel olarak analiz edildiğinde, son 15 yılda çok büyük bir değişikliğin olmadığı görülmektedir. 1990 yılında % 15.5 olan sanayi yüzdesi, 2006 yılında % 25.4 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca; 1990 ile 2006 yılları arasında, ülkemizde ücretlilerin payının arttığı ve tarımsal istihdamın küçüldüğü ve beraberinde ücretsiz aile işçilerinin azaldığı görülmektedir(Şahin, 2007:557-560)

Türkiye ekonomisi yakın dönemde ciddi ekonomik ve mali krizlerle karşı karşıya kalmıştır. 94'te mali açıdan kötü yönetimden kaynaklanan kriz, 99'da Rusya krizinin gecikmiş etkileri ve 2000 Kasım ile 2001Şubat finansal krizleri bunlara örnektir. 2001 krizi sonrasında Türkiye ekonomisi 9,5 puan daralmıştır. İzleyen yıllarda ekonomi tekrar hızlı büyüme dönemine girse de işsizlik oranları yükseldiği seviyeyi korumuş yükseldiği yüzde 10-11 düzeyinin altına bir daha inememiştir. Bu dönemde işsiz sayısı 2002'de 2,5 milyon olmuştur. 2001-2003 döneminde istihdam edilen kişi sayısı ve istihdam oranı azalmıştır. 2001 krizi sonrası genç ve eğitimliler arasındaki işsizlik oranı oldukça yüksek düzeylere ulaşmıştır (Maliye Bakanlığı, 2011:9).

Türkiye'nin 2001 krizi sonrasında girdiği hızlı büyüme süreci sonucunda, 2002 sonundan 2008 krizine kadar geçen sürede GSYH sabit fiyatlarla yüzde 41 artış göstermiştir. Ancak söz konusu dönemde istihdamda bir artışın söz konusu olmamasından ve 2001 krizi öncesinde yüzde 6-7 civarında olan işsizlik oranının, kriz sonrasında yükseldiği yüzde 10 düzeyinin altına inmemesinden hareketle Türkiye'nin 2001 sonrasında yaşadığı süreç "istihdamsız büyüme" olarak adlandırılmıştır (Maliye Bakanlığı, 2011:9).

3.1.2. Hanehalkı Gelir Yapısı

Gelir dağılımı; bir ülkede belirli dönemler içinde üretilen gelirin fertler, fertlerden oluşan gruplar veya üretim faktörleri arasında bölünmesidir. Gelirin fertler, aileler ve çeşitli tüketici birimler arasında bölünmesine kişisel gelir dağılımı, üretim faktörleri arasındaki dağılımına ise fonksiyonel gelir dağılımı denir (Yumuşak ve Bilen, 2000:77). Hanehalkı geliri ise; emek karşılığı alınan ücret ve maaşlar, toprak kirası (rant), sermaye geliri (faiz) veya teşebbüs geliri (kar) şeklinde olabilir. Hanehalkı fertlerinden gelir getirenlerin çalıştıkları işlerden kazandıkları gelir, sermaye ve mülk (ücret, kâr, faiz, kira) geliri ile emekli maaşı, dul-yetim aylıkları ve yaşlılara yapılan ödemeler, karşılıksız burs vb. transfer gelirleri gibi parasal gelirleri ve aynı gelirlerin toplamı kişisel gelir kapsamı içinde yer alır. Hanede yer alan her bir ferdin kişisel yıllık gelirinin toplamından Hanehalkı'nın ödediği vergi ve cezalar ile başka hanelere yaptığı yardımlar düşüldükten sonra Hanehalkı kullanılabilir gelirinine ulaşılır (TÜİK, 2009:25).

Toplam kullanılabilir geliri artan Hanehalkı'nın refahı artar ve tüketim ihtiyaçlarını daha rahat karşılar, yapacağı tasarrufla ekonomideki etkinliği artar. Hanehalkı'nın gelirindeki artış bankacılık sektörü ürünlerine talebi artırırken ülke ekonomisinin gelişimini etkilediğinden önemlidir ve yakından incelenmesi gerekir.

Gelir dağılımı incelemelerinde ülke nüfusu beş eşit dilime bölünür, her eşit dilim ülke nüfusunun %20'sini temsil eder. Her %20'ye düşen milli gelir hesaplanarak, Hanehalkı'nın yüzde dağılımı karşılaştırılır. 1. %20'lik dilim en yoksul kesimi temsil ederken, 5.%20'lik dilim en az yoksul kesimi temsil eder.

Sayısı her geçen gün artan Hanehalkı'nın 1.%20'lik kesimi ile 5.%20'lik kesimi arasındaki fark dikkat çekmektedir. Her ne kadar bu fark olumlu yönde kapanma eğiliminde olsa da, bu tablodan ülkemizde yaşanan gelir dağılımı adaletsizliği çok net gözlemlenmektedir.

Tablo 8. Gelir Dilimleri İtibariyle Hane Başına Yıllık Ortalama Gelir

	Hanehalkı sayısı (bin)	1.%20'lik grup	2.%20'lik grup	3.%20'lik grup	4.%20'lik grup	5.%20'lik grup	Toplam
2006	17284	5.8	10.5	15.2	22.1	46.5	100.0
2007	17802	6.4	10.9	15.4	21.8	45.5	100.0
2008	18252	6.4	10.9	15.4	22.0	45.3	100.0
2009	19208	6.2	10.7	15.3	21.9	46.0	100.0
2010	19321	6.5	11.1	15.6	21.9	44.9	100.0
2011	19658	6.5	11.0	15.5	21.9	45.2	100.0
2012	20221	6.5	11.0	15.6	22.0	45.0	100.0

Kaynak: TÜİK

Gelişmekte olan ülkelerde, gelir dağılımının görece adaletsiz olmasının temel sebebi, tarım kesiminin ekonomideki payının yüksek olması ve nüfusun büyük kesiminin tarım sektöründe çalışıyor olmasından kaynaklanır. Gelişmiş ülkelerde, gelir dağılımı adaletin görece sağlanmış olmasında, uygulanan sosyal politikalar, ücretliler kesiminin payının yüksek olması ve firmaların halka açılmasıyla servetin alt ve orta gelir gruplarına yayılmasının önemli etkisi vardır (Yumuşak ve Bilen, 2000:79).

Hanehalkı nın kullanılabilir gelirin türlerine göre dağılımı incelendiğinde 1994 yılında %42,2 olan müteşebbis geliri en yüksek paya sahipken, 2012 yılında yerini %46,5 pay ile maaş ve ücretlilere bırakmıştır. Müteşebbis gelirlerinin payındaki gerileme tarım sektöründen kaynaklanmaktadır. Üretim ve istihdam içinde zamanla tarım sektörünün ağırlığının azalması, bu sektörde yaratılan gelirin toplam kullanılabilir gelir içindeki payının azalmasını da beraberinde getirmiştir (Yükseler, 2004:9).

Tablo 9. Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Türlerine Göre Dağılımı(%)

Gelir türleri	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Maaş ve ücret	35.8	38.7	38.7	39.2	40.8	39.7	41.9	42.9	43.7	44.8	46.5
Yevmiye	2.9	3.1	3.5	3.3	3.7	4.0	4.1	3.5	3.6	3.6	3.4
Müteşebbis geliri	34.5	32.0	31.8	28.8	24.2	23.2	22.4	20.4	20.2	21.4	20.4
Tarım	13.2	9.8			7.1	6.4	6.2	5.4	6.3	6.8	6.8
Tarım dışı	21.3	22.2			17.1	16.8	16.1	15.0	13.8	14.6	13.6
Gayrimenkul	4.1	3.6	2.7	2.9	3.1	4.1	4.4	5.0	4.2	3.9	3.5
Menkul kıymet	5.2	2.6	2.2	2.7	6.1	7.0	4.2	5.3	4.5	3.8	3.3
Transfer geliri (alınan)	17.5	20.0	21.2	23.0	2.9	2.6	3.1	3.1	3.1	3.0	2.7
Diğer gelirler	2.4	1.9			1.5	1.1	0.9	0.2	0.2	0.2	0.2

Kaynak: TÜİK

Tabloya göre, Hanehalkı en çok gelirini maaş ve ücretlerle temin etmektedir. Kriz öncesi dönemde önemli bir paya sahip olan tarım ve müteşebbis geliri yıllar içinde düşüş eğilimi göstermiştir. Tarım gelirinin düşmesinde kırsaldan kentlere göç etkili olsa da hala kırsalda tarım en önemli gelir kaynağıdır. 1994'te % 10 olan transfer gelirleri 2012'de %2,7 olmuştur. Bu da yurtdışından getirilen gurbetçi dövizlerinin zaman içinde önemini kaybettiğini göstermektedir.

3.1.3. Hanehalkı Tüketim Harcamaları Yapısı

Hanehalkı'nın tüketimi geliri ile doğru orantılıdır. Hanehalkı gelir dilimleri itibariyle tüketim harcamaları dağılımına bakıldığında, tüketimin daha adil olduğu görülmektedir. Bu durum son yıllarda düşük gelirli hane halklarının gelirlerinin yetmediği yerde finansal araçlara borçlanarak tüketimlerini finanse ettiklerini gösterir.

Hanehalkı'nın gelir düzeyi arttıkça, başta gıda olmak üzere zorunlu harcamaların (gıda+giyim+konut) payı düzenli bir şekilde azalmaktadır. 1994 yılında, en düşük gelir diliminde zorunlu harcamaların payı yüzde 78,7 iken, bu pay en üst gelir diliminde yüzde 54,7'dir. 2012 yılına gelindiğinde ise en düşük gelir diliminde zorunlu harcamaların payı 66,7 en üst gelir diliminde ise 42'dir. Türkiye'de zorunlu tüketim harcamalarının payının yüksek, hizmet ağırlıklı harcama gruplarının payının ise önemli ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Bu farklılık, Türkiye'de en düşük gelir grubunda çok daha belirginleşirken, en yüksek gelir grubunda azalmakta, ancak önemini korumaktadır (Yükseler ve Türkan, 2008:17). Bu değişimin temel nedenlerinden birisi de, nispi fiyat yapısının gıda ve giyim grubu aleyhine değişmiş olmasıdır.

Tablo 10'a göre; gıda alkolsüz içecekler, giyim, ayakkabı ve mobilya, ev aletleri ile ev bakım hizmetlerine yapılan harcamanın payında düşüş gözlenirken, konut, su, elektrik, haberleşme ve lokanta, yemek, otel hizmetlerine yapılan harcamada önemli bir artış gözlenmektedir. Ayrıca tabloda bir diğer önemli unsur eğitime yapılan harcamalarda 1.%20'lik grup ile 5.%20'lik grup arasındaki farkın yıllar itibariyle hiç azalmamış olması.

Tablo 10. Gelir Dilimlerine Göre Tüketim Harcamalarının Dağılımı

Gelir Dilimleri	1994		2002		2003		2004		2005		2006		2007		2008		2009		2010		2011		2012		
	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	1. %	5. %	
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1. Gıda ve Alkolsüz İç.	47.7	23.0	38.7	19.0	40.6	19.5	40.0	19.3	37.8	18.2	36.5	18.6	34.8	18.3	33.7	17.2	34.0	17.4	31.9	16.7	30.9	16.0	29.0	14.4	
2. Alkollü İç.- Sigara-T.	3.2	2.5	4.4	3.3	5.3	3.2	5.1	3.5	5.2	3.6	5.6	3.2	5.7	3.5	5.2	3.0	5.5	3.3	5.6	3.6	5.4	3.2	4.9	3.2	
3. Giyim ve Ayakkabı	6.7	9.5	5.0	7.0	4.6	6.9	5.2	7.2	6.3	6.6	5.3	6.2	4.9	6.9	4.5	6.3	4.4	5.8	4.1	5.6	4.3	5.7	4.3	5.9	
4. Konut-Su-El-Gaz	24.5	22.2	27.8	25.2	29.7	26.6	27.6	25.2	25.4	23.1	28.3	24.4	28.7	25.6	30.7	26.2	29.7	25.3	31.9	23.8	31.1	22.2	33.4	21.7	
5. Mobilya-Ev Al.-Ev B.	5.3	10.9	5.9	9.6	4.1	6.2	4.9	7.2	6.0	6.8	5.4	5.9	5.6	6.2	5.2	5.9	5.1	6.5	5.2	6.9	5.4	6.9	5.7	7.3	
6. Sağlık	2.6	2.8	2.5	2.3	2.3	2.4	2.4	2.4	2.3	2.4	2.4	2.3	3.0	2.4	1.8	2.1	2.2	1.9	2.3	2.1	2.1	2.0	1.9	2.0	
7. Ulaştırma	3.4	12.8	4.1	11.2	4.2	14.3	4.2	13.3	5.1	18.0	5.5	19.7	5.9	14.4	7.6	18.3	7.5	17.5	7.5	19.6	8.5	21.4	9.0	21.8	
8. Haberleşme	1.3	2.0	3.5	5.2	3.0	4.8	3.1	5.0	3.6	4.5	3.6	4.4	3.6	4.8	3.7	4.5	3.5	4.6	3.4	4.2	3.2	4.1	3.0	4.0	
9. Eğlence ve Kültür	1.1	3.1	0.7	4.1	0.9	3.3	1.2	3.5	1.3	3.6	1.5	2.6	1.2	2.8	1.2	3.2	1.6	3.3	1.4	3.7	1.3	3.5	1.6	4.3	
10.Eğitim Hizmetleri	0.4	2.2	0.4	2.2	0.3	3.4	0.5	3.3	0.7	2.9	0.5	3.1	0.5	4.4	0.7	3.0	0.7	3.1	0.8	3.4	0.7	3.4	0.6	4.1	
11.Lokanta-Yem-Otel	2.1	3.7	3.1	5.0	2.9	4.7	2.7	5.4	2.8	5.2	2.6	4.9	2.2	5.7	2.7	5.1	3.1	6.2	3.5	6.2	4.3	6.4	3.5	6.9	
12.Çeşitli Mal-Hizmet	1.8	5.3	3.8	5.9	2.2	4.5	3.3	4.6	3.6	5.2	2.8	4.7	3.3	5.2	2.9	5.2	2.9	4.8	2.6	4.2	2.7	5.2	3.1	4.6	

Kaynak: DİE, TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri

*2007 yılından itibaren yeni nüfus projeksiyonları kullanılmaktadır.

3.1.4.Hanehalkı Tasarruf Eğilimi

Tasarruf, gelirin tüketimden arta kalan kısmıdır. Daha kapsamlı tasarruf tanımında ise ‘dayanıklı tüketim mallarının alımı da bir tasarruf türü olarak değerlendirilmekte; bu malların alımı toplam tüketimin dışarısında bırakılmaktadır. Kavramsal olarak ele alındığında tasarruf tüketimin gelecekteki bir tarihe ertelenmesi anlamını taşımaktadır; bir başka deyişle şimdiki zaman tüketiminin yerini gelecekteki tüketim almaktadır’ (Maliye Bakanlığı 2011:6).

Ekonomik kalkınma ve büyüme yapılan yatırımlar ile doğrudan ilgilidir. Yatırımların finansman kaynağı yurtdışı fonlar ve yurt içi tasarruflardır. Uluslararası belirsizliklerin getirdiği risk ve yatırımlar için finansman ihtiyacının artması yurtiçi tasarruflara verilen önemin artmasına neden olmaktadır (Özcan vd., 2012:2).

Türkiye’nin artan yatırım ihtiyacını karşılamakta yurtiçi tasarruflar yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle hızlı ekonomik büyümenin yaşandığı dönemlerde dış kaynaklara olan ihtiyaç artmakta ve cari açık sorunu gündeme gelmektedir. Bu sorun ani sermaye çıkışlarında Türkiye ekonomisinin dış şoklara karşı kırılganlığını artırmakta ve ekonomide sürdürülebilir yüksek oranlı büyümenin sağlanmasına engel olmaktadır. Nitekim 1994, 2001, 2008-2009 krizlerinde olduğu gibi sermaye girişlerinin tersine dönmesi durumunda ekonomide yaşanan daralmalar bu durumu teyit etmektedir. Bu nedenle, Türkiye ekonomisinde yüksek ve istikrarlı bir büyümenin sağlanmasında yurtiçi tasarrufların artırılması önemli bir ha almıştır. Buradan hareketle, Türkiye’de tasarruf eğiliminin seyrinin ve bu gelişmede etkili olan faktörlerin üzerinde durulması gerekmektedir (Erkiletlioğlu vd., 2011:3-4).

Hanehalkı tasarrufları ülke ekonomisinin büyümesini sağlayan yatırımlar için en önemli kaynaktır. Yeterli tasarruf hem ailelerin finansal güvencesinin sağlanması hem de yeni sermaye mallarının üretilmesi açısından önemli olduğundan dolayı özel tasarrufların genel ekonomik işleyiş sürecindeki seyrini takip etmek gereklidir (Sancak ve Demirci, 2012:177).

Türkiye’de hanehalkı ortalama tasarrufları oldukça düşüktür. Tasarruf oranı düşük gelirli hane halkları için negatiftir. Yüksek gelir gruplarında ise tasarruf oranı

%30 ve üzerindedir. Bu sonuçlar iktisat teorisinde gelir düzeyi yükseldikçe tasarruf oranlarının yükselmesi olgusunun Türkiye için de geçerli olduğunu göstermektedir. Buradan hareketle, Türkiye’de hane halkları esas alındığında temel olarak tasarruf artışını yüksek gelir grubunun gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Buradan iki sonuca ulaşabiliriz, ilki Türkiye’de tasarruf oranlarının artırılmasının kişi başına gelir düzeyinin yükseltilmesine bağlı olduğu, ikincisi ise gelir dağılımının düzelmesinin tasarruf oranlarını artıracaktır (Çolak ve Öztürkler, 2012:23).

Hanehalkı kullanılabilir geliri, büyük oranda maaş, ücret ile müteşebbis gelirlerinden oluşmaktadır. Toplam hanehalkı geliri içinde maaş ve ücretler en yüksek paya sahiptir. Bu nedenle, maaş ve ücretlerin reel seviyesinde meydana gelecek artışların, gelecek dönemlerdeki tasarrufu daha yukarı taşınması mümkündür (BDDK, 2012:20). Hanehalklarının toplam gelirleri içerisinde maaş ve ücretlerin payının yüksekliği nedeniyle, işgücü piyasasındaki gelişmeler, finansal istikrar açısından önem taşımaktadır. İşsizlik oranının daha da olumluya doğru yol almasıyla, hanehalkı gelirinin artması ve hanehalkı borçluluğunun azalması mümkün olabilecektir. Aynı zamanda hanehalkı tasarruflarının artmasıyla, sürdürülebilir büyümenin önü açılmış olacaktır. Bu nedenle işgücü piyasasının iyileşmesinin kalıcı olması önem arz etmektedir (BDDK, 2011:20).

Türkiye’de gelir düzeyinin düşük olması, tasarrufların gelire olan duyarlılığını artırmaktadır. Servet iktisadi beklentilere uygun olarak tasarruf eğilimi üzerinde negatif etki yapmaktadır. Ancak, düşük gelirli hanehalkı için bir servet unsuru olarak konut sahipliği, bu gelir grubunun harcamalarında çok önemli bir yer tutan kira harcamalarını ortadan kaldırarak tasarrufları olumlu etkilemektedir. Tasarruf kuramlarına göre, emekli nüfus daha az tasarruf yapmaktadır. Ancak, Türkiye’de aile içinde emeklilik yaşındaki kişi sayısının artması tasarrufları pozitif etkilemektedir. Bunun anlamı özellikle düşük gelirli hanelerde emeklilerin emeklilik gelirleri ile hane gelirine katkı yapıyor olmalarıdır (Çolak ve Öztürkler, 2012:41).

2001 krizinden önce %20’lerin üzerinde olan yurtiçi tasarrufların, yurtiçi hâsılaya oranı 2001 krizinde 18,4 inmiş, kriz sonrasında ise sürekli bir düşüş göstermiştir. Bu gelişmede, faiz oranlarındaki düşüş ve dış kaynak girişi paralelinde

kredilerdeki genişleme ile tüketimde yaşanan hızlı artışın etkili olduğu düşünülmektedir' (Erkiletlioğlu vd, 2011:9-10).

Tablo11. Türkiye’de Yurtiçi Tasarrufların GSYH’ya Oranı

Yıllar	1998	1999	2000	2001	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Yurtiçi tasarruflar/GYİH	24,3	20,1	18,4	18,4	16,8	15,5	16	15,9	16,6	15,5	16,8	13,2	13,9	13,86	14	12,6

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı

3.1.5. Hanehalkı Borç Yükü

1980-2000 yılları arasında Türkiye’de izlenen iktisat politikası ertelenmiş tüketimlerin ekonomiye kazandırılmasına neden olmuş, 2001 krizi sonrası izlenen politikalar ile konut ve otomobil harcamalarını teşvik eden politikalar, tasarruf yerine tüketim yapma davranışını cazip hale getirmiştir. Bankacılık sektörünün fon kaynak maliyetinin düşük olması ve küresel likidite bolluğu ve yabancı para cinsinden fonlara yönelmesi bu eğilimin destekleyicisi olmuştur. Hanehalkı artık banka bilançolarının pasif kısmı için değil, aktif kısmı için önemli hale gelmiştir. Sonuç olarak hanehalkı borçlanma oranı 2003’de %7,5 iken, 2011 yılında %51,7 düzeyine ulaştı (Çolak ve Öztürkler, 2012:18).

Tablo 12. Türkiye’de Hanehalkı Borç Yükü (Milyar TL)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Hanehalkı Borcu	13.4	28.2	48.7	76.8	104.1	128.9	148.8	195.1	251.9
Borç/Har. Gel.	7,5	2.9	20.9	19.0	22.7	36.6	36.4	45.8	51.7

Kaynak: TCMB; Finansal İstikrar Raporları, 2005-2012

Çolak ve Öztürkler’e göre; bankaların daha fazla borçlanma imkânını sağlaması hanehalklarının tasarruf oranını düşürmüş dolayısıyla bankaların mevduatlarında azalma olmuştur. Bankaların bilançolarının pasifinde mevduatın payı 2003 yılında %67,3 düzeyinde iken, 2011 yılında %56,4 düzeyine gerilemiştir. 2011 yılında, 2003 yılına göre kişi başına düşen GSYH oranının üç kat artmasına rağmen mevduat hacminde artış oranının sınırlı kalması uygulanan iktisat politikasının bir sonucudur (Çolak ve Öztürkler, 2012:18). Ancak 1990’lı dönemlerde borçlu olan kamu kesimiyken bu

dönemde borçlar el değiştirmiş ve özel kesim ile bireyler borçlu konumuna gelmişlerdir. Bu durumun temel nedeni; Türkiye'nin 2000'lere kadar uyguladığı kamu kesimi ağırlıklı, bütçe açıklarına ve kamu kesimi borçlanmasına dayalı büyüme modelinin uygulanmış olmasıdır. Bu büyüme modelinin eski büyüme modellerinden en belirgin farkı borçlanmanın kamu kesiminden özel kesime kayması ve hanehalklarının da borçlu hale gelmesidir (Eğilmez, 2013).

3.2.HANEHALKI FİNANSAL VARLIK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN DAĞILIMI

Ekonomideki gelişmelerden en çok etkilenenler hanehalklarıdır. Onların yapmış olduğu tüketim ve borçlanma tercihleri; emek ve varlık gelirleri, tasarruflar, işsizlik ve faiz oranı gibi ekonomik faktörlerden etkilendiği gibi bu faktörleri etkilerler. Dolayısı ile aralarında iki yönlü bir ilişki olduğundan hanehalkları ve finans sektörü arasındaki ilişkinin incelenmesi önemlidir.

Hanehalkları ve firmaların, yatırım ve harcamalarını iç kaynaklarla finanse ettiği, bankaların aracılık fonksiyonunu yerine getiremediği ekonomilerde, para politikasının toplam talep üzerindeki etkisi azdır. Gelişen ekonomilerde finansal aracılar yoluyla sağlanan kaynakların artması, yatırım ve tüketim harcamalarının banka kredileriyle finanse edilmesine ve toplam talebin para politikası değişimlerine duyarlılığının artmasına sebep olur. Finansal piyasaların gelişmediği ekonomilerde ise, hanehalkları ve firmaların yaptıkları tasarruflar genellikle bankacılık sisteminde toplanır, menkul kıymetlere yapılan yatırım oranı düşüktür. Bu ekonomilerde, para politikasının varlık fiyatları yoluyla etkileri oldukça zayıftır. Finansal piyasalar geliştikçe, firmaların ve hanehalklarının varlık portföyleri çeşitlenir ve para politikalarına duyarlılığının artması beklenir (Kasapoğlu, 2007:37).

Son yıllarda artan finansal istikrarla birlikte, hanehalkının iktisadi davranışlarında değişim gözlenmektedir. Enflasyonun düşmesiyle alım gücünün yükselmesi ve uzun vadeli olumlu beklentilerin artması, hanehalkının borçlanma eğilimini kuvvetlendirmiştir. Finansal istikrar dönemi tüketici kredilerinin kompozisyonunda da değişime yol açmaktadır. Tüketici kredilerinin reel ve nominal olarak büyümesinin yanı sıra konut ve ihtiyaç kredilerinin, toplam tüketici kredileri

içerisindeki payı artmaktadır. Buna karşın taşıt kredilerinin payı azalmaktadır. Konut kredilerinde takibe dönüşüm oranı diğer tüketici kredilerine göre çok daha düşük seyretmektedir (BDDK, 2012b:12).

Hanehalklarının portföylerini oluşturan finansal varlıklar; mevduat, döviz tevdiat hesapları, hisse senedi, devlet iç borçlanma senetleri (DİBS), Eurobond, bireysel emeklilik fonları, yatırım fonları, repo, katılım bankalarında toplanan fonlar ve kıymetli maden hesaplarıdır. Yükümlülükleri ise; tüketici kredilerinde, kredi kartlarında, tüketici finans şirketlerindeki ve bireysel finansal kiralama şirketlerindeki borçlanmalardan oluşmaktadır.

3.2.1. Hanehalklarının Portföylerini Oluşturan Finansal Varlıklar

3.2.1.1. Mevduat (Bank Deposit)

İstenildiği zaman ya da belirli bir vade sonunda geri çekilmek üzere, faiz geliri elde etmek amacıyla bankalara yatırılan paraya mevduat denir. Para yatıran kişiler yatırdıkları para kadar bankadan alacaklı durumuna geçerler. Bankaların en önemli kaynağı topladıkları mevduattır. Bu fonları kullanarak ihtiyaç sahiplerine kredi açarlar. Kredi faiziyle, daha düşük olan mevduat faizleri arasındaki fark içinde bankanın karı da vardır (Seyidoğlu, 2002:426). Mevduatlar küçük farklılıklarla amaç ve şekillerine göre türlere ayrılırlar. Ancak diğer mevduat türlerinin dışında kalan tasarruf mevduatları, hanehalkı portföyünde önemli bir yere sahiptir.

Tasarruf Mevduatı; hem tasarruf sahiplerinin kendilerine sağlam ve gelir sağlayan bir tasarruf kurumu olması, hem de bankaların kolayca elde edebilecekleri ve kullanabilecekleri bir kaynak oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Bu mevduat çeşidi, kişilerin biriktirdikleri, ileride harcayacakları gelirlerinin geçici olarak ya da faizlendirmek amacı ile bankalara yatırdıkları paralardır. Tasarruf mevduatı aynı zamanda, bankaların aktif işlemlerinde kullanma imkânı ve sınırı en yüksek mevduat çeşididir (Turanboy, 1997:6).

Son iki yıldır uygulanan para politikaları ve bankacılık tedbirleri sayesinde, TL vadeli hesaplara uygulanan faiz oranlarında ayrışma yaşanması, mudileri daha uzun

vadeye teşvik etmekte ve bankacılık sektöründe ortalama vadenin uzamasını sağlamaktadır. Hanehalkı kesimi açısından, vadeli mevduat gibi düşük riskli finansal yatırımların reel getirisi, tasarruf eğiliminin korunması bakımından önemlidir (BDDK, 2012b:15-16).

3.2.1.2. Döviz Tevdiat Hesapları (DTH)

Türkiye’de ya da yurtdışında yaşayanların döviz cinsinden açtıkları mevduat hesaplarıdır. Döviz Tevdiat Hesapları (DTH), döviz sıkıntısının arttığı dönemlerde halkın elindeki dövizlerin bankalara yatırılarak ödemelerde kullanılmasını sağlamak amacıyla başvurulmuş bir yoldur; ancak zaman içinde süreklilik kazanmıştır (Seyidoğlu, 2002:149).

3.2.1.3. Hisse Senedi

Sermaye şirketlerinde, şirket sermayesi birbirine eşit değerde paylara bölünür ve bu paylardan her birini temsil etmek üzere kanunda gösterilen şekil şartlarına uygun olarak hisse senetleri çıkartılır. Hisse senetleri de tahvil gibi sermaye piyasasında alınır ve satılırlar. Ancak bunlar tahvillerden farklı olarak borç senedi değildir. Yani hisse senedini satın alanlar şirkete borç vermiş olmayıp, şirket üzerinde mülkiyet hakkı elde ederler. Hisse senedi sahiplerinin bazı hakları vardır. Bunlar arasında kardan pay alma, kullanma, yönetime katılma, firma faaliyetlerinin son bulması durumunda borçlar ödendikten sonra kalan mal varlığı üzerinde mülkiyet ve hisse senetlerini başkalarına devretme gibi haklar sayılabilir. Hisse senedi yatırımından asıl beklenen, onun sermaye kazancı yani satın alındığı değere göre ne ölçüde yüksek bir fiyata satıldığıdır (Seyidoğlu, 2002:260).

3.2.1.4. Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS)

Devletin kısa ve uzun vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için yurtiçi mali çevreden sağladığı finansman kaynaklarını ifade eder. Devlet çıkarttığı tahvilleri

bankalara, mali kuruluşlara, firmalara, halka satarak orta ve uzun vadeli sermaye fonu sağlayabilir (Seyidoğlu, 2002:269).

3.2.1.5. Euroband

Eurobondlar, hiçbir ülkenin mevzuatına tabi olmadan, birkaç ülkede birden, aynı anda -ihracı geręekleřtiren ülkenin kendi para birimi dışında olmak üzere- belirli bir ülke parası üzerinden ihraç edilen tahvillerdir. Genellikle sabit faiz ödemeli olup vadeleri 5 ile 30 yıl arasında değişebilmektedir. Eurobondların para birimi genellikle Amerikan Doları ve Euro olmakla birlikte, Japon Yeni, İsviçre Frangı ve diğer döviz cinsleri üzerinden çıkarılabilir. Kupon deme dönemlerinde kupon faizi, vade sonunda ise son kupon ve anapara ödemesi yapılmaktadır. Bu tahvillerde kupon faizi ve anapara ödemeleri ihraç edildikleri döviz cinsinden geręekleřtirilir. Bu tahvillerin fiyatları, Türkiye ekonomisi ve gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki gelişmeler çerçevesinde işlem gördükleri uluslararası piyasada arz ve talebe bağlı oluşmaktadır (işbankası).

3.2.1.6. Bireysel Emeklilik Fonları (BES)

Bireysel emeklilik sistemi (BES), mevcut kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak kurulmuştur. Temel amacı, bireylerin çalışma yaşamları boyunca yaptıkları düzenli tasarrufların yatırıma yönlendirilmesini sağlayarak, oluşacak birikimlerle, tasarruf yaptıkları dönemde sahip oldukları refah seviyesinin emeklilik döneminde de devam etmesini sağlamaktır (EGM).

Bireysel emeklilik sistemi Türkiye’de nispeten yeni uygulanmaya başlanmış bir sistemdir. Sistem bireylerin emekliliklerine yönelik gönüllü tasarruf yapmalarını öngörmektedir. Sistemde toplanan fonlar, çeşitli yatırım araçlarında değerlendirilerek, bireylerin emekliliklerindeki refah seviyesini artırmayı hedeflemektedir (zcan vd., 2012:14).

Türkiye’de son yıllarda yurtiçi tasarruf oranlarında belirgin bir düşüş görülmüştür. Tablo 13’e baktığımızda 2004 yılında 5.597 olan katılımcı sayısı 2005 yılında 12.134’e kadar yükselmiş 2005 yılından sonra ise düşüş eğilimi göstererek 2012’de 8.255 olmuştur. Söz konusu düşüş; tasarruf-yatırım ağının büyümesinde ve

yüksek cari işlemler açığının ortaya çıkmasında etkili olmaktadır. Bu durumun sonucu olarak, özellikle hanehalkı tasarruf oranının artırılması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Bunların başında mevcut bireysel emeklilik sisteminin kapsamını genişleterek fon birikimini teşvik etmek üzere Ocak 2013’de yürürlüğe giren bir kanun çıkarılmıştır (Özel ve Yalçın, 2013:28). Bu kanuna göre BES ödemelerinin aylık primine %25 devlet katkısı getirilmiştir. Bu durum gönüllülük esasına dayanan BES’i teşvik etmek açısından önemlidir. Fakat BES’in başarılı olmasının önünde önemli engeller bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi BES işletim masrafının dünyadaki örnekleriyle kıyaslandığında çok yüksek olması. Bu durum sisteme girişin önünde büyük bir engel olduğu gibi sistemden çıkışa da sebep olmaktadır.

Tablo 13. Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişimi

	Erkek	Kadın	Toplam
2004	2.434	3.168	5.597
2005	4.951	7.183	12.134
2006	2.392	3.618	6.010
2007	2.040	3.293	5.333
2008	2.375	4.106	6.481
2009	3.838	5.309	9.147
2010	2.997	3.525	6.522
2011	3.027	4.084	7.111
2012	3.617	4.638	8.255
2013	6.684	7.817	14.501
Toplam	34.356	46.735	81.091

Kaynak: EGM verileri

Yukarıdaki tabloya bakıldığında; 2005 yılında ani bir yükseliş göze çarpmaktadır. Bunun sebebi, sisteme kurumsal bazlı katılımın teşviki ile hızlı katılımların gerçekleşmesidir. 2005 yılında dikkati çeken bir başka husus da diğer sektörlerde olduğu gibi, bireysel emeklilik sektörüne de yabancıların ilgisinin artmasıdır. Özel emeklilik ve finans konusunda dünya çapında deneyime sahip yabancı kuruluşların Türkiye’de bireysel emeklilik sektörüne yatırım yapmaları söz konusu sektörün gelişimi için önemlidir (BES, 2005:8).

EGM verilerine göre sistem katılımcılarının %37'si 25-34 yaş arası kişilerden oluşmaktadır. Bu verileri bireysel emeklilik sistemi için gerekli genç nüfus potansiyeline sahip olan Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminin henüz gelişmediğini göstermektedir. Ayrıca sistem katılımcılarının %81.36'sının üniversite mezunlarından oluştuğu görülmektedir. Bu durum ise bireysel emeklilik sistemini eğitilmiş ve nispeten gelir grubu daha yüksek bireyler tarafından tercih edildiğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple sistemin yaygınlaştırılması için toplumun sistemin faydaları konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca gelir vergisi indirim oranının artırılması; sisteme yeni girişlerin artmasına ve mevcut kullanıcıların sisteme sağladıkları fonu arttırmaları açısından faydalı olacaktır (Özcan vd., 2012:14).

3.2.1.7. Yatırım Fonları

Halktan, katılma belgeleri karşılığında toplanacak paralarla, belge sahipleri hesabına, riskin dağıtılması ilkesi ve inanca dayalı mülkiyet esaslarına göre menkul kıymet portföyü işletmek amacıyla kurulan mal varlığına menkul kıymetler yatırım fonu adı verilir. Katılma belgesi olarak fona ortak olanlar, kurucunun diğer nakit varlıkları üzerinde hiçbir hakka sahip değildir (Seyidoğlu, 2002:419).

3.2.1.8. Repo

Bankaların ellerinde bulunan hazine bonosu ve devlet tahvillerini ilerideki bir tarihte geri satın alma taahhüdü ile müşterilerine satmalarına repo denmektedir. Repoda tekrar geri alınmak üzere menkul değerler satılırken elde edilecek nakit miktarı bunları geri verirken ödenecek miktardan daha yüksektir. İkisi arasındaki farka repo faizi denmektedir (Seyidoğlu, 2002:527).

3.2.1.9. Katılım Bankalarında Toplanan Fonlar

4389 Sayılı Bankalar Yasası'na göre; "Mevduat toplama yetkisi bulunmayan ancak, özel cari hesaplar ve kar zarara katılma hakkı veren hesaplar yoluyla fon

toplayan, ekonomik faaliyetleri ekipman veya emtia temini veya kiralanması veya ortak yatırımlar yoluyla finanse eden kurumlardır ” şeklinde tanımlanmıştır (TMSF:37).

Faizle ilgili olmayan, fakat tüm bankacılık hizmetlerini farklı usullerle yapan katılım bankaları, bir bakıma geleneksel bankaların alternatifi olurlarken, bankaların yaptıkları ve faize dayanan kimi işlemleri yapamadıkları için de bir bakıma geleneksel bankaları tamamlayan, finans sektörüne derinlik ve çeşitlilik kazandıran kuruluşlar olarak faaliyetlerini devam ettirmektedirler (Özulucan ve Deran, 2009:86).

Katılım bankalarında toplanan fonların en önemli özelliği hem fon toplarken hem de fon kullanımına aracılık ederken, mevcut riski mudi ve fon kullananlar ile paylaşması ve mudilere sabit kazanç garantisi vermemesidir. Yani yatırım ortaklığı olarak da ifade edilen bu uygulama, katılım bankalarında kar - zarar ortaklığı ve vadeli satışa dayanan ticari ilişki şeklinde kabul edilmektedir (Özulucan ve Deran, 2009:98).

3.2.1.10. Kıymetli Maden Hesapları

Türkiye’de 5-6 bin ton altının yastık altında tutulduğu ve bu altınların %10’unun piyasaya çıkartılması halinde 28 milyar dolarlık bir kaynağa ulaşılabileceği tahmin edilmektedir. Tasarrufların arttırılmasını ve ekonomiye ek kaynak sağlayacak olması nedeniyle yastık altı altının kayıt altına alınması gerekmektedir. Bu nedenle son dönemde gerek hükümet yetkilileri gerekse düzenleyici kuruluşlar tarafından yastık altı altınların piyasaya kazandırılmasına yönelik adımlar atılmaya başlandığı görülmektedir. Son olarak TCMB, bankalarca Merkez Bankası’nda tutulması gereken TL zorunlu karşılıkların %20’sine kadar olan kısmının altın olarak tutulabilmesi için imkân sağlamıştır. TCMB’nin bu kararı altın rezervlerini arttırmanın yanı sıra, bu imkândan faydalanmak isteyen bankaların altın mevduatı toplamak için yeni çalışmalar başlatması ve bankalar aracılığıyla yastık altındaki altının hesaplara geçirilmesini sağlamıştır (Özcan vd., 2012:14). Bu gelişmelerden sonra altın bankacılığı önem kazanmaya başlamış ve bankalar belirli günlerde şubelerine getirdikleri eksperlerle müşterilerine yastık altındaki altınlarını altın hesabına çevirme imkânı vermişlerdir.

Bireylerin bankalar yerine güvenli bir yatırım aracı olarak gördükleri altını yastık altında saklamasının bir nedeni de bankalara duyulan güvensizliktir. Dolayısıyla

bireylerin altın tasarruflarını bankalara çekebilmek amacıyla teşvik edici politikaların yanı sıra güven artırıcı adımların da atılması gerekmektedir. Örneğin bankaların altın mevduatını artırmak için yeni ürünler çıkarması, altın hesaplarına bir süreliğine de olsa avantaj sağlanması gibi uygulamalar teşvik edici olabilir (Özcan vd., 2012:14). Ayrıca; bunlara ek olarak yürürlükteki uygulamada 100.000 TL olan bankalardaki mevduat garantisinin altın hesapları için artırılması, bireylerin yastıkaltı yerine bankaları tercih etmesini sağlayacaktır.

3.2.2. Hanehalklarının Portföylerini Oluşturan Finansal Yükümlülükler

3.2.2.1. Tüketici Kredileri

Tüketici kredileri, ticari ve mesleki kredilerden farklı bir yapıya sahiptirler. Söz konusu krediler, tüketime yönelik bir ihtiyacın derhal giderilmesi amacıyla kullanılırken ticari ve mesleki kredilerde amaç ticaret ve üretim hacmini artırarak ilerde karın azamileştirilmesidir. Bundan dolayıdır ki, tüketici kredilerine tüketicileri korumaya yönelik bir yasal çerçeve oluşturulmuşken ticari ve mesleki krediler de kanunlar ticari hayatın düzenlenmesine ilişkindir (Tekirdağ, 2009:4).

Ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi ve hızla artması, piyasada üreten ve tüketen kesimin fon ihtiyacını arttırmaktadır. Tüm faaliyetlerin kendi öz kaynakları ile karşılanması imkânsızdır. Bu nedenle üretimin aksamaması, malların dağıtımının aksamaması, üretimde ortaya çıkan her türlü masrafların karşılanması için bir kredi sistemine gereksinim vardır. İşte bu gereksinimi kredi kurumları sağlamaktır (İbicioğlu, 2006:57-58).

Bankacılık sektöründe yaşanan rekabet ve ekonomik gelişmeler, tüketici kredilerinin kapsamının genişlemesine ve her geçen gün yeni ürünlerin çıkmasına neden olmaktadır. Ancak, genel olarak tüketici kredileri, bankalar ve tüketici finansman şirketlerince doğrudan nakit şeklinde ya da mal ve hizmet satın alımına yönelik finansman ihtiyacının karşılanması şeklinde kullanılmaktadır. Tüketici kredileri konut, taşıt ve beyaz eşya gibi dayanıklı malların tüketimine yönelik açıldığı gibi mesleki amaç, eğitim, gıda, giyim ve tatil vb. harcamalarına yönelik olarak da kullanılmaktadır (Tekirdağ, 2009:4).

2009-2013 döneminde konut kredisi faiz oranları %12'den %9'lara gerilemiş, 7-10 yıl vadeli olan konut kredileri, daha geniş bir kesim için konut edinme imkânı sağlamış, bu nedenle tablo 14'de görüldüğü gibi konut kredisine olan talep artmıştır (MerkezBankası, 2013:56-57).

Tablo 14. Yıllar İtibari Tüketici Kredisi Kullanan Kişi Sayısı

	Taşıt	Konut	Diğer(1)	Toplam
2010	225.851	425.477	7.363.772	8.041.700
2011	202.441	414.033	8.349.991	8.966.465
2012	184.114	371.802	8.427.994	8.984.860
2013	209.652	595.772	10.360.828	11.166.252

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Veri Sorgulama Sistemi

(1) Dayanıklı tüketim malları; eğitim, tatil, gıda, giyim ve meslek amaçlı

Taşıt kredilerine ilişkin arz ve talep gelişmeleri, 2013 yılında istikrarlı ve ılımlı bir görünüm sergilemiştir. Konut kredilerinde olduğu gibi, bireysel taşıt kredilerinde de 2013 yılı ortalarına kadar faizler düşmüş, vadeler uzamıştır. Finansman koşullarındaki iyileşmelerin taşıt kredisi talebini desteklediği düşünülmektedir. Ancak, son dönemde taşıt kredisi faiz oranlarının artmasının, finansman şirketlerinin zorunlu karşılık kapsamına alınmasının ve yürürlüğe konan yeni düzenlemelerin etkisiyle taşıt kredilerinde beklenen artış görülmemiştir (Merkez Bankası, 2013:58-59).

Tüketicisi kredisi kullanan hanehalkı meslek ve gelir grupları açısından incelendiğinde krediye erişimde iş ve düzenli bir gelirin belirleyici unsurlar olduğu görülmektedir. Bankalardan tüketici kredisi kullananlar, meslek grupları itibarıyla kişi sayısı ve kullanım miktarlarına göre incelendiğinde, her iki açıdan da çoğunluğu ücretli çalışanların oluşturduğu görülmektedir. Kredi kullananların gelir düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde ise, aylık 2.000 TL'ye kadar geliri olanların kredi kullanan kişilerin yüzde 60'ına yakını oluşturduğu, ancak verilen kredilerin yüzde 42'sini kullandıkları dikkat çekmektedir (Merkez Bankası, 2013:63).

3.2.2.2.Kredi Kartları

Kredi kartları, ödeme aracı olmaları vasfı sayesinde kart hamillerinin nakit ihtiyacını azaltırken ekonominin kayıt altına alınmasını sağlamakta ve ticari faaliyetleri canlandırmaktadır. Tüketiciler kredi kartları ile peşin ya da taksitli satın alma avantajından yararlanırken nakit avans çekebilmektedirler (Tekirdağ, 2009:5).

Gelişen teknolojinin yardımı ile kredi kartı kullanan insanlar dünyanın her yerinde istedikleri mağaza ve marketlerden nakit kullanmadan alışveriş yapabilmekte, ihtiyaç halinde yine dünyanın her yerinde nakit para çekebilmektedir. Ayrıca kredi kartı kullanarak internetten alışveriş siparişi vermekte, eğlence yerleri ve seyahat acenteleri hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Kredi kartı kullanımı bankalara saygınlık kazandırırken, düzenli nakit akışı ve riskin dağıtılması açısından da avantaj sağlamaktadır. Tüketicilere de ihtiyaçlarını zamanında karşılama, ödemeleri zamana yayma kolaylığı sağlamaktadır. Bu tür kolaylıklar insanların tüketim alışkanlıklarını değiştirebilmekte ve harcamalarını artırabilmektedir. Türkiye’de 1999 yılından 2005 yılına kadarki döneme bakıldığında toplam kredi kartı sayısı yaklaşık 3 kat, kredi kartı ile yapılan alışveriş işlem sayısı 4 kat ve kredi kartı ile yapılan alışveriş tutarı yaklaşık 21 kat artmıştır (Altan ve Göktürk, 2007:28).

3.2.2.3. Tüketici Finansman Şirketleri

Türkiye’de faaliyette bulunan bir başka mali aracı olan tüketici finansman şirketleri daha çok otomobil, traktör ve dayanıklı tüketim malları için kredi sağlamaktadır. Müşterileri gerçek ve tüzel kişilerden oluşan tüketici finansman şirketleri, krediyi malın satış noktasında sunmasından dolayı kolay bir finansman yöntemidir (İbicioğlu, 2006:69). Özellikle otomobili satış noktasında kredilendirmesinden dolayı otomobil satışı üzerinde büyük etkisi vardır. Otomobil sektörü yanında, dayanıklı tüketim ürünleri, beyaz eşya, cep telefonu, mobilya, dekorasyon, bilgisayar Türkiye’de finansman sağlanan diğer ürünlerdir (İbicioğlu, 2006:44).

3.2.2.4. Finansal Kiralama Şirketleri

Finansal kiralama, temel olarak bir malın kullanım hakkının, belirlenen süre için ve önceden belirlenen bir ödeme planı karşılığında kiracıya devredilmesini öngören bir anlaşmadır. Diğer bir ifadeyle, finansal kiralama bir malın yatırımcı tarafından satın alınması yerine, bir finansal kiralama şirketi tarafından yatırımcıya kiralanması ve kira süresi sonunda malın mülkiyetinin sembolik bir bedel karşılığında kiracıya geçmesidir (İbicioğlu, 2006:26). Bir finansal kiralama sözleşmesi düzenlendiğinde, yatırımcının ihtiyaç duyduğu mal, finansal kiralama şirketi tarafından satın alınır ve uygun koşullarda yatırımcıya kiralanır. Kiralanan malın mülkiyeti kira dönemi sonunda yapılan sözleşmeye göre ya kiralayana tekrar devredilir ya da kiralayana geçer (İbicioğlu, 2006:26).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE YAŞANAN YENİDEN YAPILANMANIN HANEHALKI ÜZERİNDE ETKİLERİ

4.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YAPISAL GELİŞMELERİN TEMEL BANKACILIK GÖSTERGELERİNE YANSIMALARI

Türkiye’de finansal sektör henüz büyüme aşamasındadır. Ancak finansal sektör eskiye nazaran daha güçlü bir yapıya sahiptir. 2001 krizinin ardından bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programları ve yapısal reformlarla büyük bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bankacılık sistemi, 2002-2007 döneminde önemli ölçüde değişmiş, aktif kalitesi ve sermaye yeterliliği yükselmiştir. (Erdönmez, 2008:58).

Tablo 15’e göre, bankacılık kesimini sadece aktif büyüklüğü açısından değerlendirmek yetersizdir. Aktif büyüklüğü ile birlikte bilanço dışı yükümlülüklerinde değerlendirilmesi gerekir. Buna göre, 1988-2000 döneminde, bankacılık kesiminde, aktif büyüklüğünün yaklaşık iki katı kadar finansal risk mevcuttur. Bu dönem sonrası, yeniden yapılandırma kapsamında, bu riskler açısından olumlu gelişmeler söz konusudur (Atış, 2010:531).

Fakat bankaların bu dönemde uluslararası finansal piyasalardan borçlanmasındaki artış yabancı para cinsinden yükümlülükleri artırmış bu durum bankacılık sektörünün döviz açık pozisyonunu artırarak, bankaları kur riskine karşı kırılgan hale getirmiştir.

2001 yılından sonra uygulanan istikrar programı ile süreç tersine çevrilmiştir. Özellikle ulusal paranın değerinin istikrarı, ulusal yatırımcıların portföy tercihlerini ulusal para cinsinden finansal varlıklara yönlendirmesine neden olmuştur. Yabancı para cinsinden mevduatlar bu dönemde, daha az artmış; bankacılık kesiminin de yabancı para cinsinden finansal varlık ve yükümlülükleri, ulusal para cinsinden finansal araçlardan oluşmuştur (Atış, 2010:532).

Tablo 15. Bankacılık Kesiminin Aktif Büyüklüğü Ve Bilanço Dışı Yükümlülükleri

YILLAR/T	AKTİF	BİLANÇO DIŞI YÜKÜMLÜLÜKLER	GARANTİ VE KEFALETLER
1988	68.354,93	136.221,33	
1989	109.051,25	188.375,48	
1990	170.274,16	322.017,61	
1991	295.840,66	537.767,46	
1992	553.928,64	1.008.669,40	
1993	1.047.987,67	2.260.859,23	
1994	2.018.938,01	4.004.784,63	
1995	4.102.383,60	9.485.027,09	
1996	8.959.111,00	21.149.510,00	
1997	19.378.544,00	51.221.224,00	
1998	36.827.949,00	103.171.635,00	
1999	72.120.858,00	210.458.257,00	
2000	104.088.037,00	383.628.139,00	
2001	169.221.332,00	87.175.440,00	
2002	212.675.488,23	99.273.325,84	44.834.701,41
2003	249.749.772,97	134.452.133,09	46.646.527,78
2004	306.451.565,00	179.726.043,00	55.712.048,00
2005	484.857.262,00	264.638.616,00	77.019.710,00
2006	484.857.262,00	264.638.616,00	77.019.710,00
2007	561.171.879,35	367.538.265,00	83.958.432,00
2008	705.870.774,00	448.301.723,00	105.976.500,00
2009	798.532.678,00	547.876.630,00	114.382.093,00
2010	961.878.771,89	888.099.348,00	142.070.342,00
2011	1.160.711.796,23	1.598.770.186,00	192.376.434,00
2012	1.298.142.527,00	1.890.428.745,00	214.395.960,00
2013	1.635.370.077,00	1.893.526.400,00	300.883.846,00

Kaynak: Türkiye Bankalar Birliği Veri Sorgulama Sistemi

2000-2001 krizi döneminde önemli bilanço zararları veren sektör 2002'den sonra yaşanan enflasyon ve nominal faizlerdeki düşüş sonucunda kredi portföyünün hızla büyüdüğü gözlenmiştir. Mevcut dönemde enflasyonun düşmesi ile beraber daha rekabetçi bir yapı sergileyen bankacılık sektörü müşteri odaklı bir strateji benimseyerek perakende ve kobi bankacılığına önem vermiş ve nüfus yapısında meydana gelen değişimlerle birlikte bankacılık hizmetlerine olan talep, yeni ürün ve kredi arzında artışa neden olmuştur (Erdönmez, 2008:58). Yaşanan bu gelişmeler ve kriz sonrası konut ve otomobil harcamalarını teşvik eden politikalar, tasarruf yerine tüketim yapma davranışını cazip hale getirmiştir. Tablo 16'da tüketici davranışının yıllar itibari ile harcama yönünde ki artışı görülmektedir.

Finansallaşma döneminde bankaların özellikle kredileri artırma yoluna gitmeleri ve kredilerin önemli bir kısmını bireysel kredilerin oluşturması, hanehalkının finansallaşmasının bir sonucudur. Ayrıca finansallaşmanın önemli göstergelerinden biri olan Tablo 17'de görüldüğü üzere bilanço dışı işlemlerde yüksek oranda artış olmasıdır. Buna göre finansallaşma döneminde bankalar kendilerine kar kaynakları yaratmak adına, asli görevleri dışında işlemler de gerçekleştirmektedirler (Tellalbaş, 2011:122).

Bankacılık sektörünün temel bilanço kalemlerinin gelişimi incelendiğinde, aktif kalemleri içinde kredilerde, diğer kalemlerden ayrılan güçlü büyüme dikkat çekmektedir. Dönem boyunca menkul değerler portföyü (MDP) ile nakit değerler, bankalar ve para piyasalarından alacaklar kalemleri görece düşük büyüme izlemiştir. Söz konusu dönemde pasif kalemlerinden mevduat toplam kaynaklara benzer bir büyüme trendi izlerken, repo işlemlerinden sağlanan fonlar özellikle son yıllarda ivmelenen bir büyüme göstermiştir. Özkaynaklar ile para piyasaları ve bankalara borçlar kalemleri pasif toplamına benzer bir büyüme çizgisi sürdürmüştür. Sektörün kaynaklarını çeşitlendirme yönündeki politikalarının, maliyetlerini etkin yönetmelerine katkı sağladığı görülmektedir (BDDK, 2011:57).

Tablo 16. 1997-2012 Taşıt, Konut ve Diğer Kredi Rakamları

Tüketici Kredilerinin Mal ve Hizmet Gruplarına Göre Dağılımı								
	Taşıt Kredisi		Konut Kredisi		Diğer Krediler(1)		Toplam (bin TL)	
	Miktar	Kişi Sayısı	Miktar	Kişi Sayısı	Miktar	Kişi Sayısı	Miktar	Kişi Sayısı
1997	340.318	176.428	39.998	17.659	219.935	1.043.989	600.251	1.238.076
1998	469.628	158.397	68.972	18.592	640.905	1.701.473	1.179.504	1.878.462
1999	447.154	111.471	46.508	10.586	755.403	1.362.026	1.249.065	1.484.083
2000	2.339.508	352.857	673.204	58.615	2.674.577	2.399.188	5.687.289	2.810.660
2001	286.010	47.108	48.092	2.911	812.810	817.014	1.146.912	867.033
2002	1.198.317	79.140	258.019	10.915	1.860.233	1.184.837	3.316.569	1.274.892
2003	4.688.961	238.507	804.967	26.992	4.988.906	2.016.503	10.482.834	2.282.002
2004	8.456.515	401.533	2.712.631	100.449	10.174.546	2.894.163	21.343.692	3.396.145
2005	6.836.119	354.775	12.966.119	262.252	19.342.304	8.582.797	39.144.542	9.199.824
2006	5.372.913	268.803	15.604.156	268.274	20.626.927	4.441.888	41.603.997	4.978.965
2007	5.178.416	195.241	15.534.544	240.799	29.140.154	4.901.207	49.853.114	5.337.247
2008	5.030.000	168.314	15.360.000	237.283	34.856.000	5.432.587	55.246.000	5.838.184
2009	4.863.000	142.691	21.223.000	337.203	40.044.000	6.059.952	66.130.000	6.540.736
2010	7.780.000	225.851	31.821.000	452.477	63.417.000	7.363.372	103.018.000	8.041.700
2011	8.036.000	202.441	29.756.000	414.033	75.035.000	8.349.991	112.827.000	8.966.465
2012	7.376.000	184.114	28.469.000	372.802	75.834.000	8.427.994	111.678.000	8.984.860
2013	11.135.000	209.652	50.400.000	595.772	119.685.000	10.360.828	181.220.000	11.5166.252

Kaynak: (Özlale & Karakurt, 2012, s. 9). Türkiye Bankalar Birliği

(1) Dayanıklı tüketim malları, eğitim, tatil, gıda, giyim ve mesleki amaç vb

Tablo 17. Özet Bilançonun Gelişimi

Milyar TL	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
MDP	86,1	106,8	123,7	143,0	158,9	164,7	194,0	262,9	287,9	285,0	270	286,7
Krediler	49,0	66,2	99,3	156,4	219,0	285,6	367,4	392,6	525,9	682,9	794,8	1.047,4
Diğer Aktifler	48,9	47,7	50,5	59,2	58,8	71,0	76,4	80,7	107,5	145,7	139,4	281,2
Mevduat	138,0	155,3	191,1	251,5	307,6	356,9	454,6	514,6	617,0	695,5	771,9	945,7
Repo İşl.Sağ.Fonlar	6,2	11,2	10,6	17,4	25,8	27,8	40,8	60,7	57,5	97,0	79,9	84,7
Özkaynaklar	25,7	35,5	46,0	54,7	59,5	75,8	86,4	110,9	134,5	144,6	181,8	193,8
Diğer Pasifler	17,6	19,4	23,1	28,4	35,8	49,5	57,6	60,9	74,4	107,3	80,6	96,7
Toplam Aktifler/Pasifler	212,7	249,7	306,4	406,9	499,7	581,6	732,5	834,0	1.006,7	1.217,7	1.370,6	1.732,4

Kaynak: BDDK Finansal piyasalar raporu(2012), BDDK Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü (2013),

Finansal sektörünün sayıca en büyük müşteri kitlesi sırasıyla banka kartı müşterileri, mudiler, kredi ve kredi kartı müşterilerinden oluşmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi, katılım fonu ve hisse senedi yatırımcı sayısı, önceki yıllara göre artış göstermesine rağmen, müşteri büyüklüğü bankacılık sektörüne göre oldukça düşük seviyede seyretmiştir. Aralık 2011'e göre en büyük artış %18,1 ile BES katılımcılarında ve %17,7 ile katılım fonu mudi sayısında gerçekleşmiştir. Finansal okuryazarlığın artırılmasına yönelik faaliyetlerin hız kazanmasıyla, yatırımcı ve müşteri sayısı artış göstermeye devam etmektedir (BDDK, 2012b:20-21).

Teknolojinin, bankacılık sektörü tarafından ürün ve hizmetlerinin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesinde yoğun olarak kullanılmasıyla, mobil ve internet bankacılığına olan talep artmıştır. Operatörler tarafından uygulamaya geçirilen çözümlerin finans sektörüyle uyumlaştırılması, mobil bankacılık üzerinden yapılan işlem hacminin büyümesini hızlandırmıştır. Finansal sektörün teknolojik altyapı sorunlarını gidererek online uygulamalarını yenilemeye devam etmesi, mobil ve internet bankacılığı üzerinden gerçekleştirilen finansal işlem hacmini artırmaktadır. İnternet bankacılığı işlem hacmi %17, mobil bankacılık işlem hacmi %143 yıllık büyüme gösterirken, aynı dönemde çağrı merkezi finansal işlem hacmi %79 azalmıştır(BDDK, 2012b:21).

Bankacılık sektörü faaliyetlerinde yaşanan dönüşümde yabancı bankalar başı çekmektedir. Yabancı bankaların tüketici piyasalarına girmek için yürüttükleri

stratejiler, sektörde rekabet baskısı yaratarak, yerli bankaların stratejilerini de etkilemiştir. Yabancı bankaların teknolojik üstünlükleri ve deneyimleri, onlara rekabette avantaj sağlarken, yerli bankalar tüketici kredilerini çeşitlendirerek ve teknolojik yenilikler yaparak rekabetçi bir yapı kazanmaya çalışmışlardır. Artan rekabet bankaları bireysel kredilere yönlendirdiğinden bu durumun doğal sonucu olarak bireysel borçlanma artmıştır (Tellalbaş, 2011:144).

4.2. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDEKİ YAPISAL GELİŞMELERİN HANEHALKININ FİNANSMAN YAPISINA ETKİLERİ

Firmalar için talep unsuru olan ve tasarruflarını finansal piyasalarda değerlendiren hanehalkı, yarattığı portföy ile finansal piyasalarda önem arz etmektedir. Hanehalkının harcama, tasarruf ve yatırım kararları ekonomik beklentiler tarafından belirlenir; portföy büyüklüğü ve dağılımı ise ekonominin makro iktisadi yapısı, özellikle de finansal piyasalar ve finansal araçların gelişimine bağlı olarak belirlenir (Atış, 2010:524).

Ekonomide harcama ve tasarruf sahibi olan hanehalkı, firmalar ve finans sektörü için önemli rol oynamaktadır. Hanehalkının mevcut ve gelecekteki tasarruf ve harcama kararları, onun aktif-pasif yapısını ve bankacılık sektörünün aldığı kredi riskini etkilemektedir (Yazıcı, 2012:262). Dolayısıyla kriz dönemlerinde yaşanan, ‘para politikası değişikliği, bono, hisse senedi ve gayrimenkul gibi varlıkların nispi fiyatlarını etkiler. Varlık fiyatlarındaki değişkenlik, firmaların ve hanehalklarının borç-varlık oranlarını etkileyerek; geri ödemede zorluklarla karşılaşmalarına ya da zorluklarla karşılaşabilecekleri beklentisine neden olabilir. Bu durum, firmaları ve hanehalklarını, harcamalarını ve borçlanmalarını azaltarak bilanço yapılarını güçlendirmeye yönlendirir (Kasapoğlu, 2007:16-17).

Ekonomik kriz dönemlerinde tüketicilerin harcama ve satın alma davranışları değişmektedir. Bireylerin genellikle gelirlerinin bir kısmını gelecekteki beklenmedik olumsuzluklara karşı tasarruf etme eğilimi vardır. Tasarruf, tüketim ve yatırım kararları çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Örneğin, ekonomik krizler hanehalkının

harcamalarını azaltmalarına ve beklenmedik olaylara karşı daha fazla önlem alma eğilimine girmelerine neden olur. Düşen marjinal tüketim eğilimi de krizin derinleşmesine katkı sağlar (Marangoz ve Uluyol, 2010:82). İşletmeler ise düşen talebi artırmak için tüketicileri tasarruf yapma eğiliminden vazgeçirecek stratejiler geliştirerek tüketimi artırmaya çalışırlar. 2001 krizinden sonra gerek finans sektörünün sunduğu imkânlar gerekse tüketimi teşvik eden kültürün popülerleşmesi hanehalkının tüketim alışkanlığını ‘bugün tüket gelecekte öde’ şeklinde değiştirmiştir. Bu yeni durum hanehalkını bankaların sunduğu ürünlere her geçen gün biraz daha bağımlı kılmış ve borç yükünü daha da artırmıştır.

Türkiye’de 2001 krizi sonrası; hızlı kentleşme, kişi başına düşen milli gelirin artması, çekirdek aile yapısına dönüş, artan kredi kartı kullanımının, alışveriş merkezlerinin sayıca artışı gibi gelişmeler takip etmiştir (Halis, 2012:155).

Kapitalist sisteme dayanan tüketim de zaman içerisinde teknoloji ile birlikte yön değiştirmiştir. Toplum kitlesel bir tüketim toplumuna dönüşmüştür. Üretimin sürekliliği de tüketim artışına bağlı olmuştur (Halis, 2012:150). Tüketimin artırılmasında internet önemli bir araç haline gelmiş, görsel medyadaki reklamlar ve paylaşım ağları tüketim eğilimini artırırken, bireylerin toplumdaki yerini tükettiği nesnelere belirlemeye başlamıştır. Görsel medyanın yaygınlaşması, görsel medyada yer alan her şeyin çok hızlı bir şekilde toplumun her kesiminden insana ulaşması; tüketimi ve ticaret alışkanlıklarını tamamen değiştirmiştir. Eskiden yüz yüze görüşmeler, dergi ve katalog gibi araçlarla yapılan alışverişin yerini, fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin internet üzerinden; web sayfaları, alışveriş siteleri, sosyal paylaşım ağları ve elektronik postalarla alışveriş yapan alıcı ve satıcılara bırakmıştır.

Kapitalist ekonomik yapı içerisinde ekonomik ilişkilerin tüketim temelinde yeniden şekillenmesi, toplumsal yapının da bu yönde değişmesine neden olmuştur. Daha önce toplumsal üretim üzerinden tarif edilen ilişkiler, tüketim ilişkileri üzerinden tarif edilmeye, sosyal ve kültürel değişimler tüketim biçimleri üzerinden anlaşılmaya ve değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda, tüketimin kavramı da değişikliğe uğramıştır. İnsanlar artık yalnızca yaşamlarını sürdürebilmek için değil, aynı zamanda tüketim mallarını almaya güçleri yetsin diye de çalışma eğilimindedirler. Tüketmek, çalışan insanların çalışmalarının hedefi ve ödülü olarak işlev görmekte, mutluluk,

eğlence ve bir yaşam biçimi halini almaktadır. “Tüketiyorum, öyleyse varım!’ günümüz yaşam tarzının yeni olgusu olmuştur (Halis, 2012:159).

Tüketim toplumunda finansal işlemlerde başlayan çeşitlenmeyle birlikte karmaşıklık da yarattığı için finansal okuryazarlık önem kazanmaktadır. Çünkü hanehalkının sahip olduğu gelir kısıtlıdır. Bu nedenle artan finansman ihtiyacının karşılanması, günlük yaşamda olası finansal risklerin minimize edilmesi gerekmektedir. Teknik özellikleri nedeniyle karmaşıklaşan, maliyet avantajları farklılaşan finansal araçları daha sık kullanmaya başlayan hanehalkının, en iyi kararı verebilmesi için bu ürünler hakkında bilgi sahibi olması gereklidir. Bunlar; farklı özelliklere, vadelere sahip kredi kartlarının karşılaştırılmasından, değişik ödeme yöntemlerinden hangilerinin tercih edileceğine, ne miktarda tasarruf yapılacağından, hangi enstrümana yatırılacağına veya kredinin nereden temin edileceğine kadar pek çok finansal üründe rasyonel kararı gerektirmektedir(Yazıcı, 2012:262).

Hanehalkının portföy büyüklüğü dikkate alındığında en büyük pay ulusal ve yabancı para cinsinden mevduat ile DİBS’e aittir. Bu, hanehalkı tasarruflarının önemli bir bölümünün uzun yıllar sadece mevduat kapsamında değerlendirildiğinin ve ekonominin borçlanma ihtiyacı oranında DİBS’lere yatırım yapıldığının göstergesidir. Bunun dışında diğer finansal araçlar finansal serbestleşme ile birlikte hanehalkının portföyüne katılmıştır. Bu araçlara yönelik talep ağırlıklı olarak finansal kurumların talebidir. Son yıllarda, Türkiye ekonomisinin belli bir istikrara kavuşmuş olması, uluslararası finansal piyasalar ile gelişen ilişkiler ve yabancı sermaye yatırımları gibi faktörlerin etkisiyle ekonominin diğer kesimleri de bu finansal varlıklara yönelik taleplerini artırmışlardır (Atış, 2010:524-525).

Tablo 18. Yurt İçi Yerleşiklerin Portföy Tercihlerini Oluşturan Finansal Varlıklarının Dağılımı

Yıllar / %	2003	%	2004	%	2005	%	2006	%	2007	%	2008	%	2009	%	2010	%	2011	%	2012	%	2013	%
TL Mevduat	75.677	33	103.240	35	145.191	42	170.774	43	209.846	46	262.738	48	267.446	46	380.517	52,4	417.299	51,7	470.711	51,6	568.339	52
DTH	68.932	30	76.074	26	76.440	22	101.399	25	104.196	23	141.858	26	144,77	25	144.790	19,9	180.689	22	186.935	21	225.324	22
Kat. Bank. Fonlar	4.036	2	6.034	2	8.518	2	11.212	3	14.828	3	18.638	3	22.029	4	33.695	4,6	39.672	4,9	49.077	5,4	59.988	5,9
DİBS	47.126	20	59.202	20	55.271	16	55.749	14	55.593	12	63.237	12	68.348	12	61.119	8,4	67.087	8,3	73.006	8	74.444	9,5
Eurobond	4.347	2	5.503	2	5.344	2	5.412	1	4.281	1	4.867	1	5.272	1	5.302	0,7	6.437	0,8	5.858	0,6	6.762	0,9
Yatırım Fonları	17.299	7	24.573	8	29.342	8	23.020	6	26.498	6	23.979	4	28.347	5	30.980	4,3	26.605	3,3	30.176	3,3	50.446	3,9
Repo	3.079	1	1.651	1	1.486	0	2.202	1	2.733	1	2.199	0	1.911	0	1.501	0,2	1.355	0,2	3.878	0,4	1.892	0,2
Emeklilik Yatırım Fonları	43	0	296	0	1.219	0	2.821	1	4.559	1	6.373	1	7.672	1	12.018	1,7	14.345	1,8	20.326	2,2	20.869	2,7
Hisse Senedi	11.433	5	16.962	6	22.862	7	26.256	7	31.246	7	20.040	4	30.324	5	56.048	7,7	53.072	6,6	73.083	8	80.986	10
TOPLAM	231.972	100	293.535	100	345.673	100	398.845	100	453.780	100	543.942	100	581.988	100	725.970	100	806.561	100	913.056	100	1.089.050	100

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Tablo 18'e göre, ele alınan dönem boyunca, yurt içi yerleşiklerin portföy büyüklüğü genel bir artış eğilimi sergilemektedir. Portföyün dağılımı açısından bakıldığında, mevduatın portföydeki payı 2003 yılında %33, 2007 yılında %46, 2010 yılında %52.4, 2013 yılında ise %52 şeklinde gerçekleşmiştir. DTH'nin portföydeki payı ise; 2003 yılında %30, 2007 yılında %23, 2010 yılında %19,9 ve 2013 yılında %22 olmuştur.

Tablo 18'e göre, TL cinsinden mevduattaki artış ile DTH'deki artış arasında önemli bir fark söz konusudur. Makroekonomik istikrarın, özellikle döviz kurunun olumlu seyri, ulusal para ve yabancı para cinsinden finansal varlıklar arasındaki portföy tercihlerine de yansımıştır. Buna göre, yurt içi yerleşikler, portföy tercihlerini ulusal para cinsinden finansal varlıklara yönlendirmiştir. Bunun sonucunda, DTH'nin payı azalmış ve finansal piyasaların istikrarı artmıştır (Atış, 2010:525).

4.2.1. Türk Bankacılık Sektöründeki Yapısal Gelişmelerin Hanehalkı Yükümlülük - Varlık Göstergelerine Yansıması

Türkiye'de büyümenin devam etmesi sayesinde, hanehalkları borçlanma açısından önemli bir kısıtla karşılaşmamaktadır. İç talebin güçlü seyretmesine önemli katkıda bulunan hanehalklarının toplam finansal yükümlülüklerinde görülen artış devam etmiştir. Hanehalkları finansal varlıklarının daha fazla büyümemesi de, genel tasarruf oranlarının ve düşük faiz ortamında azalan getirilerin rolü bulunmaktadır (BDDK, 2011:17). Hanehalkı; birikimlerinin ve gelirlerinin yetmediği durumlarda tüketim harcamalarını yerine getirebilmek için dış finansman kaynağına ihtiyaç duymaktadır. 2000 krizinden sonra küresel likidite bolluğu ve düşük faiz oranları hanehalkının krediye erişim imkânını kolaylaştırmış, ertelenmiş tüketim harcamalarını hayata geçiren hanehalkının borçları hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır.

2003 yılından 2012 yılına kadar geçen zamanda, hanehalkının borçluluğunu temsil eden yükümlülüklerin varlıklara oranı 2003 yılında 5.1 iken, bu oran geçen yıllar içerisinde sürekli olarak yükselme eğilimi göstermiş ve en son 2012'de 43.2 seviyesine ulaşmıştır. Bu, Türkiye'de hanehalkının, gelecekteki beklenen gelir akışlarına faiz ve

anaparanın tahsili bağlamında el koyma trendinin artmaya başladığına işaret etmektedir. Bu olgu, işsizliğin ve fiyatların hızlı artışı, gelir kaybı türünden durumlarda bireylerin güç durumda kalacağı gibi ödenmeyen krediler üzerinden bankacılık kesimini de güç durumda bırakacak bir gelişmeyle karşı karşıya olunabileceğinin de göstergesidir (Aybar ve Doğru, 2013:29). Bu sebeple hanehalkı varlık/yükümlülük göstergelerine sınırlama getirilmeye çalışılmaktadır.

Tablo 19. Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülüklerinin Gelişimi

Milyar TL	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Finansal Varlıklar	156	191	216	256	282	354	402	450	509	572
Birey. Emek. Fon.	0	0,3	1,2	2,8	4,6	6	9,1	12	14,1	20,3
Hisse Senedi	9,2	12,4	15,8	15,7	17,5	10,8	24,5	32,6	30	37,7
Özel Sektör Borçlanma Araçları	-	-	-	-	-	-	-	-	4,9	10,4
Yapılandırılmış Ürünler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,01
Kamu Borç. K. (DİBS+Eurobond)	36,1	41	33,3	27,7	19,2	19,7	13	8,4	10,3	5
Gerç. Kiş.Tas. Mv.,Kt. Fn.,Kym .Mad. Dp.Hs.	101	125	150	189	221	278	308	352	405	445
Dolaşımdaki Para	9,8	12,4	18,2	24,4	25	29,3	34,3	45,2	49,4	53,4
Finansal Yükümlülükler	8	18,1	39	60,6	84,1	103	119	159	206	247
Tüketici Kred.	5,9	12,8	29,7	48	68,9	85,2	97,4	133	172	199
Kredi Kartı Borç Bakiyesi	1,7	4,4	7,5	10,7	12,6	14,7	19,1	23,2	29,6	42,2
Finansman Şirket Kredileri	0,4	0,9	1,8	1,4	1,7	1,6	1,7	2,9	4,4	5,7
Bireysel Finansal Kiralama Borçları	-	-	-	0,5	0,9	1	0,7	0,6	0,6	0,7
Fin. Yükümlülükler/ Fin. Varlıklar (%)	5,1	9,5	18	23,7	29,8	29	29,6	35,4	40,5	43,2
Fin. Yükümlülükler/ GSYH (%)	1,8	3,2	6	8	10	10,8	12,5	14,5	15,9	17,7

2005 sonrası verileri bankalar, katılım bankaları ve tüketici finansman şirketlerince kullanılan tüketici kredileri ile bu kredilere ilişkin tahsili gecikmiş alacakları, taksitli kredi kartı borç bakiyeleri ile tahsili gecikmiş kredi kartı alacaklarını içermektedir. Kredi tutarları, tahsili gecikmiş alacakları da içeren brüt rakamlardır. Kredi kartı borç bakiyesi, taksitli kredi kartı borç bakiyesi ile takipteki kredi kartı alacaklarından oluşmaktadır.

Kaynak: (BDDK, Finansal İstikrar Raporu Aralık 2012)

Tablo 19’da görüldüğü gibi hanehalkı finansal yükümlülüklerinin finansal varlıklarına oranı sürekli artış göstermektedir. 2011 yılında %40,5 olan yükümlülüklerin varlıklara oranı 2012 yılında %43,2 olmuştur. Yükümlülüklerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)’ya oranı ise 2011 yılında %15,9 iken 2012 yılında %17,7 olmuştur. Bu durum ekonomide büyümenin ve artan talebin devam ettiğini göstermektedir.

Hanehalkları toplam borçları içerisinde tüketici kredileri çok önemli bir paya sahiptir. 2011 itibarıyla 206 milyar TL tutarındaki toplam finansal yükümlülüğün içindeki tüketici kredilerinin payı %83’tür. Son yıllarda makro ekonomik ve finansal istikrarın artmasıyla güçlenen iktisadi ortam, hanehalklarının geleceğe yönelik beklentilerinin olumlu olmasını ve borçlanma eğiliminin artmasını sağlamıştır. Tüketici kredilerinin büyüme hızında görülen düşüşün yanı sıra takibe dönüşüm oranlarının yükselme eğiliminde olmaması, bu alandaki riskleri sınırlamaktadır (BDDK, 2011:19).

Finansal istikrar ortamının sağlanmasıyla finans sektörünün rekabetin artması ve sunulan araçların çokluğu kredi kartı kullanımını da artırmıştır. Son yıllarda kredi kartı işlem adedinde ciddi bir değişim gözlenmezken, kredi kartı işlem tutarında çok büyük bir artış yaşanmıştır. 2011 yılında kredi kartı borç bakiyesi %29,9 iken, 2012 yılında %42,2’ye çıkmıştır. ‘Kredi kartı alacaklarının yıllık reel artış hızı ile ihtiyaç kredileri yıllık reel artış hızı arasındaki farkın azalması, kredi kartlarının ödeme aracı olma niteliğinin yanı sıra bir kredilendirme aracına da dönüştüğüne işaret etmektedir. Kredi kartı kullanıcılarının ve kart veren kuruluşların daha ihtiyatlı davranmaları beklenmektedir’ (BDDK, 2011:19).

Finansal Piyasalar Raporuna göre; hanehalkı borcunun gelişimine bakıldığında, ekonomik büyüme ve istikrar ortamına paralel olarak, güçlü büyüme eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Söz konusu finansal yükümlülüğün artmasında, konut kredileri ve kredi kartlarından doğan yükümlülükler belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, hanehalkının finansal olmayan varlıklarının gün yüzüne çıkarılması halinde, hanehalkı borçluluk oranının öngörülenden daha düşük seviyede olacağı tahmin edilmektedir (BDDK, 2011:17-18).

Her geçen gün daha da finansallaşan hanehalkı, finansal okur yazarlık bilincini kazanmaya başladıkça, birikimlerini değerlendirmek için bankaların sunduğu finansal

araçları daha fazla kullanmaya başlamaktadır. Aşağıdaki tabloda hanehalkının kullandığı finansal araçların yüzdeler oranları gösterilmektedir.

1998-2010 döneminde toplam mali varlıkların yüzdeler dağılımı incelendiğinde Döviz Tevdiat Hesapları ve Hazine bonusu dışında tüm varlıklarda artış olduğu gözlenmektedir. 2007’den itibaren vergisel avantajları nedeniyle getirisi yüksek olan repo, DİBS, yatırım fonu gibi araçların tercih edilmeye başlanması ile klasik tasarruf aracı olan mevduatın mali varlıklar içindeki payını azaltmış ve menkul kıymet gelirlerinin tespitini de zorlaştırmıştır.

Tablo 20. Toplam Mali Varlıkların Yüzdeler Dağılımı

	1998	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Toplam mevduat	59,9	44,2	41,2	42,1	44,9	48	51	54,5	53,1	54,1
Türk Lirası	31,9	19,5	21,6	23,9	29	29,5	33,9	36,4	36	38
-Tasarruf mev.	18,8	11,7	12,4	14,3	17,3	19,5	21,9	24,4	23,3	24,2
-Diğer	13,1	7,9	9,2	9,6	11,7	10	12	12	12,7	13,8
Döviz Tevdiat Hes.	28	25,2	19,6	18,2	15,9	18,5	17,1	18,2	17,1	16,1
Menkul Kıymet	40,1	55,3	58,8	57,9	55,1	52	49	45,5	46,9	45,9
Kamu	34,5	50,9	53,8	52,1	48,8	44,7	40,7	36,9	38,6	37,1
-Hazine Bonusu	17,1	12,5	7	7	3,5	1,7	1	1,9	1,6	1
-Devlet Tahvili	16,9	38	46,4	44,8	45	42,9	39,7	35	37	36,1
-Diğer	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,2	0	0	0	1
Özel	5,6	4,4	4,9	5,8	6,3	7,3	8,3	8,6	8,3	8,9
-Hisse Senedi	5,5	4,4	4,9	5,8	6,3	7,3	8,2	8,5	8,2	8,4
-Varlığa Day.M.K.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
-Diğer	0	0	0	0	0	0	0,1	0,1	0,1	0,5
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı Verileri

Hanehalkındaki bu olumlu gelişmelerin sürdürülebilirliği ve aynı zamanda finansal sistemdeki risk yönetiminin başarısı için aşağıdaki temel düzenlemelerin hayata geçirilmesi veya varsa geliştirilmesi gerekir (Yazıcı, 2012:269-271):

- i. Hanehalkının finansal sistem içerisinde yer alan tüm varlık ve yükümlülüklerinin konsolide edilmesini içeren sistemlerin geliştirilmesi ve etkin kullanımının sağlanması.

- ii. Bu sistemlerin kullanımının sağlanmasıyla; hanehalklarının, geçmişindeki taahhütlerine olan bağlılığı ve tüm varlıklarını içeren derecelendirme notlarının oluşturulması mümkün olacaktır. Böylece oluşturulan bu notlar, hanehalkının gelecekte talep edeceği finansal ürünlerin fiyatlamalarında kullanılacaktır.
- iii. Yastıkaltı birikimleri azaltabilmek için tüm hanehalklarına; özellikle faiz getirisi dışında yatırım aracı arayanlara hitap edecek, finansal kurumların ve araçların tesisi gerekmektedir. Böylelikle finansal sisteme derinlik kazandırılması da mümkün olacaktır.
- iv. Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması için elektronik (kredi kartı, banka kartı vb.) ödeme araçlarının kullanılmasının teşvik edilmesi veya zorunlu tutulmasına yönelik düzenlemeler yapılması gereklidir.
- v. Türkiye İstatistik Kurumu'nun, hanehalkının gelir ve yaşam koşullarını araştırma çalışmalarında sürekliliğin sağlanması; bu bilgiler doğrultusunda gelir dağılımında adaleti sağlayacak, tasarrufları artıracak teşvik ve düzenlemelerin devreye sokulması gerekir.
- vi. Hanehalklarının mevcut finansal içerikli bilgilerinin farklı kurumlar arasında konsolide edilmesi ve bu bilgilerden elde edilecek sinyallerin gerekli yerlere zamanında iletilebilmesi için gerekli sistemlerin kurulması ve bu sinyallerin paylaşımını kolaylaştıracak düzenlemelerin düzenleyici-denetleyici kurumlar tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Böylece hesap verebilir bağımsız üst kurullar; sahip oldukları bilgilerle stratejiler geliştirebilir, etkin politikalar üretebilir ve bunu hayata geçirebilirler. Tüm bunların gerçekleştirilebilmesi için önemli olan bunlar arasındaki koordinasyonun sağlanabilmesidir.

4.2.2. Türkiye'de Finansallaşmanın Getirdiği Risklere Karşı Geliştirilen Tedbirler

2010 yılının ikinci yarısından itibaren ilgili kurumların, ekonominin aşırı ısındığı, sıcak para girişlerinin kontrol altına alınması gerektiği, bu bağlamda bir dizi politik önlemlerin alınacağı çeşitli vesilelerle dile getirilmiştir. Daha sonra TCMB, 14.10.2010 tarihinden itibaren, Para Politikası Kurulu Kararları ile çeşitli gösterge faizlerini düşürmüş, bankaların yükümlülüklerine uygulanan zorunlu karşılık oranlarını

da yeniden düzenlemiştir. TCMB bu düzenlemelerde açıkça, oran artırımlarının, makro ekonomik ve finansal riskleri azaltıcı bir politika aracı olarak kullandığını, Türk Parası yükümlülükleri için vade ayırımına gidilmesinin ise bankacılık sisteminde kaynakların vadesinin uzatılması yoluyla vade uyumsuzluğunun azaltılmasına, dolayısıyla finansal istikrara katkı sağlayacağını belirtmiştir (Aybar ve Doğru, 2013:36).

BDDK, 17.12.2010 tarihinde yayımladığı bir Yönetmelik ile kredi kartlarının limitlerine göre aylık olarak asgari ödenmesi gereken tutarları arttırmış, kart limitlerinin artırılmasına ve yeni kart tahsislerine ilişkin belirgin sınırlamalar getirilmesi için çalışmalara başladığını duyurmuştur. Özetlenen ekonomik kararlar değerlendirildiğinde, hükümetin ve ekonomiden sorumlu kuruluşların hızlı finansallaşmadan kaygı duydukları ve söz konusu tedbirleri alarak, firmaların ve hanehalklarının ihtiyaç kredisi, kredi kartı, mortgage kredisi, işyeri kredisi gibi sair borçlanma araçlarını kullanarak aşırı borçlanmalarının önüne geçmek istemektedir. Faiz indirimleri ve bankalara uygulanan zorunlu karşılık oranlarını da artırarak, bu kurumların ekonomiye verebilecekleri kredi miktarına bir sınırlama getirmeye çalıştıkları açıkça görülmektedir (Aybar ve Doğru, 2013:37)

Ayrıca bankalar; Elektronik Fon Transferi (EFT) ve havale ücretleri, swift işlemi, ekspertiz ücreti, dosya masrafı, hayat sigortası, ferdi kaza sigortası, konut sigortası, kasko poliçe bedeli, kredi kullandırım ücreti, ödeme değişikliği ücreti, kredi kartı aidatı, hesap işletim ücreti, kart yenileme, katalog yenileme, ekstre ve sanal kart ücreti, kasa ziyaret masrafı gibi 65 farklı kalemden tüketicilerden para tahsil ediyor. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu uyarınca bankalar, faiz dışında sağlanacak diğer menfaatlerin ve tahsil olunacak masrafların niteliklerini ve sınırlarını serbestçe belirleyebiliyorlardı. Tüketici cephesinden gelen şikâyetleri göz önünde bulunduran hükümet sektörde ücret, komisyon ve masraflar, kredi sözleşmeleri, kredi kartları, abonelik sözleşmeleri, reklamlar gibi birçok alanda, tüketici haklarının düzenlendiği Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı'nı hazırladı (Boryad, 2014).

BDDK'nın 23 Kasım 2013 tarihinde yaptığı basın açıklamasında amaçlanan tedbir paketinin uygulamaya konulması için yönetmelikte yapılan değişiklikleri şöyle açıklamıştır (BDDK Basın Açıklaması, 2013):

MADDE 26- (7) Mal veya hizmet alımı sonrası belli bir ücret karşılığı borcun taksitlendirilmesi veya ödemenin ertelendiği dönemler de dâhil olmak üzere, kredi kartları ile gerçekleştirilecek mal ve hizmet alımları ile nakit çekimlerinde taksitlendirme süresi dokuz ayı geçemez. Kredi kartlarıyla gerçekleştirilecek telekomünikasyon ve kuyumla ilgili harcamalar ile yemek, gıda ve akaryakıt alımlarında taksit uygulanamaz.

MADDE 12/A- (1) Konut edinmeleri amacıyla tüketicilere kullanılacak krediler ile konut teminatı altında kullanılacak tüketici kredilerinde, kredi tutarının teminat olarak alınan konutun değerine oranı yüzde yetmiş beşi aşamaz. Sınırlamaya konu krediler için teminat olarak alınan gayrimenkullerin değerlemesinin Kurul veya Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş değerlendirme şirketlerine yaptırılması ve sınırlamada bu değerlerin kullanılması zorunludur. Sınırlamaya konu krediler için teminat olarak alınan gayrimenkullerin değerlemesinin Kurul veya Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yetkilendirilmiş değerlendirme şirketlerine yaptırılmaması halinde kredi tutarının tamamı bankaların özkaynaklarının hesaplanmasında sermayeden indirilen değer olarak dikkate alınır.

(2) Binek araç edinimi amacıyla kullanılacak taşıt kredilerinde veya yapılacak finansal kiralama işlemlerinde, kredi tutarının taşıtın değerine oranı taşıtın nihai fatura değeri elli bin Türk Lirası ve altında olanlar için yüzde yetmiş beşi aşamaz. Bu oran, nihai fatura değeri elli bin Türk Lirasını aşan binek araçlarda, bedelin elli bin Türk Lirasına kadar olan kısmı için yüzde yetmiş, elli bin Türk Lirasının üstünde olan kısım için yüzde elli olarak uygulanır. İkinci el binek araçlarda taşıtın değerinin tespitinde kasko değeri esas alınır.

(3) Konut kredileri hariç olmak üzere, tüketici kredilerinin vadesi otuz altı ayı, taşıt kredilerinin vadesi kırk sekiz ayı aşamaz.

MADDE 11/A- (1) Binek araç edinimi amacıyla kullanılacak taşıt kredilerinde veya yapılacak finansal kiralama işlemlerinde, kredi tutarının taşıtın değerine oranı taşıtın nihai fatura değeri elli bin Türk Lirası ve altında olanlar için yüzde yetmiş beşi aşamaz. Bu oran, nihai fatura değeri elli bin Türk Lirasını aşan binek araçlarda, bedelin elli bin Türk Lirasına kadar olan kısmı için yüzde yetmiş, elli bin Türk Lirasının

üstünde olan kısım için yüzde elli olarak uygulanır. İkinci el binek araçlarda taşıtın değerinin tespitinde kasko değeri esas alınır.

(2) Konut kredileri hariç olmak üzere, tüketici kredilerinin vadesi otuz altı ayı, taşıt kredilerinin vadesi kırk sekiz ayı aşamaz.

BDDK yayımlamış olduğu yönetmelikte yapılan değişikliklere gerekçe olarak ‘yüksek ve istikrarlı bir büyüme dinamiği sağlamak üzere, en güvenilir ve kalıcı finansman kaynağı olan yurtiçi tasarrufların artırılması, artan yurtiçi tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesi ve israfın azaltılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, ‘tüketici kredilerinde ve kredi kartlarında vade sınırlaması getirilmesi ve kredi/değer oranının taşıt kredilerine de uygulanması’’ ibaresini koyarak alınan tedbirlerin ne kadar elzem olduğunu vurgulamıştır (Basın Açıklaması, 2013). Ayrıca bu yönetmelikte bankacılık sektörünü ilgilendiren aşağıdaki değişikliklere de yer verilmiştir (Boryad.org, 2014):

- i. Açık talebi olmayan tüketicilere krediyle ilgili sigorta yaptırılmayacak. Kredi ödenmesi için açılan hesaptan işletim ücreti veya masraf kesintisi yapılmayacak.
- ii. Tüketici örgütlerince açılacak davalarda bilirkişi ve vekâlet ücreti bakanlıkça karşılanacak.
- iii. Konut finansmanında vadesi gelmemiş taksitler ödenip, borcun tamamı kapatılabilecek. Bu durumda, konut finansmanı kuruluşu, erken ödenen miktara göre gerekli faiz ve diğer maliyet unsurlarına ilişkin indirim yapmakla yükümlü olacak.
- iv. Konut finansmanı sözleşmesi yazılı değilse geçerli olmayacak. Geçerli sözleşme yapmamış olan konut finansman kuruluşu, sonradan sözleşmenin geçersizliğini tüketicinin aleyhine olacak şekilde ileri süremeyecek.
- v. Tüketiciler iki hafta içinde gerekçesiz ve ceza ödemeksizin tüketici kredisi sözleşmesinden cayabilecek. Vadesi gelmemiş bir veya birden çok taksit ödemesinde bulunabilecek.
- vi. Bankacılık, abonelik ve taşıma sözleşmelerini bakanlık denetleyecek.

- vii. Bankaların aidatsız bir kredi kartı sunmaları zorunlu olacak. Buna aykırı hareket edenlere bir ay süre verilecek. Bir ayda aykırılık giderilmez ise, kart çıkaran kuruluşlara 5 milyon TL ceza verilecek.
- viii. Tüketici işlemlerinde de bileşik faiz uygulanmasına son verilecek. Faizden faiz alınmayacak.
- ix. Sözleşmeler 12 punto ve okunabilir olacak. Sözleşmede öngörülen koşullar, sözleşme süresi içerisinde tüketici aleyhine değiştirilmeyecek. Tüketiciden haksız olarak ek bir bedel talep edilemeyecek.
- x. Müşterilerin haberi olmadan kredi kartı çıkarılması ve kredili mevduat hesabı açılmasının önüne geçilecek.
- xi. BDDK şikâyet ve ihbar üzerine bankalar hakkında yasal işlem başlatabilecek. Kurum, haksızlık yaptığı belirlenen bankanın sicil notunu düşürecek.

BDDK, tüketici haklarını korumak ve izlemek için Bilgi Edinme Dairesi'ni güçlendirme kararı aldı. Banka kesintileri ile ilgili olarak Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve BDDK'nın bankalarla yaptığı görüşme sonuçlandı. Yapılan görüşmelerde aralarında zorunlu hayat sigortası, kiralık kasa ziyaret ücreti, konut kredisinde ipotek kaldırma ücreti, bozuk para değiştirme ücreti ve işletimsizlik ücretinin de bulunduğu 10 kalemden ücret ve komisyonun kalkması konusunda uzlaşma sağlandığı belirtildi. BDDK, hesaptan para çekerken ya da yatırırken ücret alınmamasını da istedi. Ayrıca artık bankalar her hesap için değil, müşteri başına ücret alabilecek ve ücret ve komisyon değişikliklerinin ardından müşteriye bir haftalık vazgeçme hakkı tanınacak. Nakit avans ücreti, faiz dışında kesilen dosya masrafı konusunda ise orta yol arayışı sürüyor (Boryad, 2014)

Şubat ayından itibaren uygulanmaya başlanan bu tedbir paketinin getirileri ile ilgili şimdiden bir şey söylemek için erken. Fakat tüketicilerin mağduriyetini önlemek, füzuli harcama yapmalarını engellemek ve tasarruflarını artırmak amacıyla alınan bu tedbirlerin, üreticilerin aleyhine sonuçlanacağı tahmin ediliyor. Kredi vadelerine yapılan sınırlama ev, araba gibi hanehalkının bankalara uzun vadede borçlanarak yaptığı tüketimlerini azaltacağı şüphesiz, bu da inşaat ve otomobil sektörünü olumsuz etkileyecektir. Ayrıca kredi kartı taksit sayısına getirilen sınırlama ve asgari ödeme tutarının artırılması hanehalkının tüketimini azaltmasına sebep olurken birçok sektörü

olumsuz etkileyecektir. Bunların içinde fuzuli tüketim yapılan sektörlerin yanında sigortacılık gibi hanehalkı için elzem olan tüketim tercihlerinden vazgeçmesine sebep olabilir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası liberalleşme sürecinin iyi yönetilememesi, kamu bankalarının sistemdeki bozucu etkisi, risk yönetimi konusundaki eksiklikler ve kamu bankalarının kullandığı kredilerin geri dönüşünde sorunlar olması 2001 krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan kriz bankacılık sektörünün en önemli fonksiyonu olan aracılık işlevini tam olarak yerine getirememesine neden olmuştur. Bu süreçten sonra bankacılık sektöründe yaşanan aksaklıkları gidermek Türkiye ekonomisinin güç kazanmasını sağlamak ve aracılık görevini tam yerine getirebilmesini sağlamak için 'Yeniden Yapılanma Programı' uygulanmaya başlanmıştır.

Yeniden yapılandırma programının uygulanmasıyla bağımsız düzenleyici ve denetleyici otoritelerin oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılmış ve maliye politikası reformları para politikası reformları ile uyumlu hale getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yapılan düzenlemeler ile banka kredilerinin geri ödenmeme riskini azaltıcı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Bu sürecin sonucunda bankacılık sektörünün etkinliği artmış, finansal piyasalarda görülen derinleşme bankaların en önemli görevi olan aracılık görevini yerine getirebilmesini sağlamıştır. Finans sektörü aracılık fonksiyonun güçlenmesi ile talep edilen fonları karşılayacak duruma gelmiştir. Gelişen teknoloji ve ülkemizde açılan yabancı bankalar sahip oldukları araç zenginliği ile bankacılık sektöründe rekabetin önü açılmıştır. Kısa sürede kendini yenileyen, aynı hizmet kalitesine ve ürün çeşidine kavuşan bankalar arasında hızlı bir rekabet başlamıştır.

Yaşanan rekabetle birbirinden farklı borçlanma aracı sunan bankalar toplumun tüketim davranışında değişime sebep olmuş, toplumun borçlanarak tüketmesi yeni yaşam biçimi olmuştur. Bu yeni yaşam şekli hanehalklarının varlık/yükümlülük dengesinde bozulmaya sebep olmuş, hanehalkı borcu günbegün artmış tasarrufları ise sürekli azalmıştır. Hanehalklarının varlık ve yükümlülük dengesi sadece bankacılık sektörünün istikrarı için değil aynı zamanda ülke ekonomisinde görülen cari açık sorununu ve enflasyonu azaltmak için de önemlidir. Hanehalkı borcunun gelişimine bakıldığında, ekonomik büyüme ve istikrar ortamına paralel olarak, güçlü büyüme eğiliminin devam ettiği görülmektedir. Söz konusu finansal yükümlülüğün artmasında, konut kredileri ve kredi kartlarından doğan yükümlülükler belirleyici olmuştur. Bununla birlikte, hanehalkının finansal olmayan varlıklarının gün yüzüne çıkarılması halinde,

hanehalkı borçluluk oranının öngörülenden daha düşük seviyede olacağı tahmin edilmektedir.

Bankacılık sektörünün sunduğu araçları daha etkin kullanmak ve finansal tercihlerinde yanlış seçim riskini minimuma indirmek için hanehalklarının finansal okuryazarlık eğitimi alması gerekmektedir. Ayrıca kayıt dışı ekonominin takibi ve Merkez bankasının dolaşımdaki parayı kontrol ederek enflasyon hedefine ulaşabilmesi için elektronik ödeme araçlarının kullanılması teşvik edilmelidir. Dolayısıyla hanehalklarının finansal araçları kullanması ne kadar gerekli ise kullandığı araçları bilinçli seçim yaparak tercih etmesi de o kadar önemlidir.

Hanehalklarının kullandıkları banka borçlanma araçlarının bugünkü geri ödenme riski düşük olsa da ülkeyi 2001 krizine hazırlayan sürecin tekrar yaşanmaması ve sürdürülebilir bir büyüme için ülke tasarruflarını artırmak amacıyla yeni düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. BDDK, 17.12.2010 tarihinde yayımladığı bir Yönetmelik ile kredi kartlarının limitlerine göre aylık olarak asgari ödenmesi gereken tutarları artırmış, kart limitlerinin artırılmasına ve yeni kart tahsislerine ilişkin belirgin sınırlamalar getirilmesi için çalışmalara başladığını duyurmuştur.

Ayrıca Bankalar; Elektronik Fon Transferi (EFT) ve havale ücretleri, swift işlemi, ekspertiz ücreti, dosya masrafı, hayat sigortası, ferdi kaza sigortası, konut sigortası, kasko poliçe bedeli, kredi kullandırma ücreti, ödeme değişikliği ücreti, kredi kartı aidatı, hesap işletim ücreti, kart yenileme, katalog yenileme, ekstre ve sanal kart ücreti, kasa ziyaret masrafı gibi 65 farklı kalemden tüketicilerden para tahsil ediyordu. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu uyarınca bankalar, faiz dışında sağlanacak diğer menfaatlerin ve tahsil olunacak masrafların niteliklerini ve sınırlarını serbestçe belirleyebiliyorlardı. Tüketici cephesinden gelen şikâyetleri göz önünde bulunduran hükümet sektörde ücret, komisyon ve masraflar, kredi sözleşmeleri, kredi kartları, abonelik sözleşmeleri, reklamlar gibi birçok alanda, tüketici haklarının düzenlendiği Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Tasarısı'nı hazırladı

BDDK yayımlanmış olduğu yönetmelikte yapılan değişikliklere gerekçe olarak 'yüksek ve istikrarlı bir büyüme dinamiği sağlamak üzere, en güvenilir ve kalıcı finansman kaynağı olan yurtiçi tasarrufların artırılması, artan yurtiçi tasarrufların üretken yatırımlara yönlendirilmesi ve israfın azaltılması amaçlanmaktadır. Bu amaçla,

‘tüketici kredilerinde ve kredi kartlarında vade sınırlaması getirilmesi ve kredi/değer oranının taşıt kredilerine de uygulanması’ ibaresini koyarak alınan tedbirlerin ne kadar elzem olduğunu vurgulamıştır. Bu düzenlemeler doğrultusunda çıkarılan kanunlarla hanehalklarının borçlanmalarına sınırlamalar getirilmiş ve tasarruf yapmaları teşvik edilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

Akdoğu, S. K., (2012), “Türkiye’de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti”, [Elektronik Sürüm], *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C:14, S:2, ss:198-207.

Altan, M. G., ve İ. Emre (2007), “Türkiye’de Kredi Kartlarının Toplam Özel Nihai Tüketim Harcamalarına Etkisi: Bir Çoklu Regresyon Analizi”, [Elektronik Sürüm], *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*; S:18, ss:25-48.

Altındaş, K. M. (2009), “Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Planlarında Finansal Eğitimin Önemi: Katılımcıların Finansal Okur Yazarlığı Çerçevesinde Alternatif bir Yatırım Eğitimi Modeli”, [Elektronik Sürüm], *Zonguldak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S:9, ss:151-176.

Arslan, R. ve M. Hotamışlı (2007), “Türk Bankacılık Sisteminde Kurumsal Çevrenin Bankaların Yapı ve Uygulamaları Üzerinde Oluşturduğu Teşvik ve Kısıtlamalar”, [Elektronik Sürüm], *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, C:14, S:1, ss:196-208

Atış, A. G. (2010), “Türkiye’de Hanehalkının ve Finansal Kesimin Portföy Tercihleri”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, [Elektronik Sürüm], C:10, S:2, ss:523-538.

Aybar, S. ve C. Doğru (2013), “Finansallaşma ve İktisadi Sonuçları: Türkiye Örneği”, [Elektronik Sürüm], *Maliye ve Finans Yazıları Dergisi*, C:27, S:100, ss:9-40

Aydın, N. ve diğerleri (2012), *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bakdur, A. (2003) *Bankacılık Sektörünü Düzenleyen Kurumların Yapıları: Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneri*, DPT. Uzmanlık Tezi.

BDDK (2001a), *Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Kapsamındaki Bankalar: Performans ve Gelişme Raporu*, [Elektronik Sürüm], Ankara: BDDK Yayınları.

BDDK (2002), *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu*.

BDDK (2012), *Finansal İstikrar Raporu*, [Elektronik Sürüm], S:28.

BDDK (2001b), *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu*, [Elektronik Sürüm], Ankara: BDDK Yayınları.

- BDDK (2009a), Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, *Çalışma Tebliği*, [Elektronik Sürüm] Ankara: BDDK Yayınları
- BDDK (2009b), Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi, [Elektronik Sürüm], Ankara: BDDK Yayınları.
- BDDK (2010), Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi (Çalışma Tebliği), [Elektronik Sürüm], Ankara: BDDK Yayınları.
- BDDK (2011), Finansal Piyasalar Raporu, [Elektronik Sürüm], S:24, Ankara: BDDK Yayınları.
- BDDK (2013), Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü, [Elektronik Sürüm], S:2014/1, Ankara: BDDK Yayınları.
- BDDK (2014), '26 Kasım 2013 Tarihli Basın Açıklaması',
- BES 2005), "Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu" [Elektronik Sürüm], Emeklilik Gözetim Merkezi.
- BORYAD (2014), "15.04.2014 Tarihli Bankalar Değişime Hazırlanıyor" <http://boryad.org>.
- Boyacıoğlu, M A. (2003), "1980 Sonrası Türk Bankacılık Sektöründeki Gelişmeler, Krizlerin Sektör Üzerindeki Etkileri ve İyileştirici Öneriler" [Elektronik Sürüm], *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S:9, ss:523-538
- Canbay, T. ve S. Selim, (2010), "Türkiye'de Hanehalkı Yoksulluğu", [Elektronik Sürüm], *Ege Akademik Bakış Dergisi*, C:10, S:2, ss:627-649
- Çolak, Ö. F. (2002), "Finansal Kriz Sürecinde Türk Bankacılık Sektörünün Durumu ve Sektörün Yeniden Yapılandırılması", *Kriz ve IMF Politikaları*, ss:155-176, İstanbul: Alkım Yayınevi
- Çolak, Ö. F. (2007), "Finansal Kriz ve Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Programı Üzerine Bir Eleştiri", *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, ss:201-221, 5.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi
- Çolak, Ö. F. ve N. Çoşkun (2007), "Bankacılık Sektöründe Rekabet ve Banka Birleşmeleri", *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, ss:337-353, 5. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi
- Çolak, Ö. F. ve H. N. Ardor, (2007), "IMF Yönlendirmeli Bankacılık Yeniden Yapılanma Programı: Türkiye Örneği", *Finansal Piyasalar ve Para Politikası*, ss:223-249, 5. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi

Çolak, Ö. F. ve H. Öztürkler (2012), “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminin Analizi”, [Elektronik Sürüm], *Türkiye Bankalar Birliği* ss.1-43.

DPT (2007), *İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu Dokuzuncu Kalkınma Planı*, [Elektronik Sürüm], No:2709, Ankara: TC. Başbakanlık- DPT.

EGM (2013) Emeklilik Gözetim Merkezi, <http://www.egm.org.tr>, (20.03.2013).

Eğilmez, M. (2013), ‘1 Kasım 2013 Kendime Yazılar’, Kimin Borcu Artıyor, <http://www.mahfiegilmez.com./2013/04/kimin-borcu-artiyor.html>

Erdoğan, S. (2004), “1980-2000 Yılları Arasında Türkiye’de Gelir Dağılımı”, [Elektronik Sürüm], *Selçuk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, S:8, ss:47-58.

Erdönmez, P. A. (2003), “2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma”, [Elektronik Sürüm], *Bankacılar Dergisi*, S:47, ss:38-55

Erdönmez, P. A. (2008), “Türkiye’de Demografik Geçiş Sürecinin Finansal Piyasalar Üzerindeki Etkileri”, [Elektronik Sürüm], *Bankacılar Dergisi*, S:66, ss:52-65

Erkiletlioğlu, H. ve diğerleri (2011), “Türkiye’de Tasarruf Eğilimi”, Türkiye İş Bankası A.Ş. İktisadi Araştırmalar Bölümü

Gençler, A. (2002), “Türkiye’de İşsizlik Sigortası Uygulaması”, *Çimento işveren Dergisi*, [Elektronik Sürüm], ss:4-22

Güçlü, S.; Bilen, Mahmut (1995), “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler” [Elektronik Sürüm], *Yeni Türkiye Dergisi*, S:6, ss:160-171

Güney, A. (2008), *Banka İşlemleri*, Beta Yayınları, İstanbul.

Halis, B. (2012), “Tüketimin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret Uygulamaları ve Sosyal Paylaşım Ağlarının Rolü”, [Elektronik Sürüm], *Tarih Kültür Ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C:1, S:4, ss:149-160

İbicioğlu, M. (2006), *Türkiye’de Mali Aracılar Sektörünün Sistem İçindeki Yeri ve Finansal İşlemlerin Mali İstatistiklere Yansıtılması*, Yayınlanmamış Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara: TC. Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü.

İş Bankası (2014) <http://www.isbank.com.tr/content/TR/Yardim/Yatirim/Euroband-345-306.aspx> ,(24.02.2014),

Kalkınma Bakanlığı (2014), Veri Sorgulama Sistem (03.04.2014), <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/EkonomikSosyalGostergeler.aspx>

Kalkınma Bakanlığı, “Yüksek Büyümenin Sürdürülebilirliği: Yurtiçi Tasarrufların Rolü Türkiye Ülke Ekonomik Raporu”, [Elektronik Sürüm], Rapor No:66301-tr

Kasapoğlu, Ö. (2007), *Parasal Aktarım Mekanizmaları: Türkiye İçin bir Uygulama*, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: TC. Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü

Kavaklı, E. ve diğerleri (2004), *Kayıp Yıllar: Türkiye’de 1980’li Yıllardan bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri*, Beta Yayınları, İstanbul

Keskin, E. ve diğerleri (2008), *50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi (1958-2007)*, Ankara: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No:262 .

Korukçu, Ü. (1998), *Bankacılığın Tarihsel Gelişimi, 40. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi*, [Elektronik Sürüm], Ankara: Bankalar Birliği Yayınları.

Koyuncu, M. ve F. Şenses (2004), “Kısa Dönem Krizlerin Sosyo Ekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri”, [Elektronik Sürüm], *ERC Working Papers in Economics*, C:4, S:13, ss:1-44.

Köne, A. Ç. (2003), “Para- Sermayenin Yeniden Yapılandırılması: Türk Özel Bankacılık Sektörü Örneği”, [Elektronik Sürüm], *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C:4, S:2, ss:233-246.

Maliye Bakanlığı, (2011), “Türkiye’de İşgücü Piyasası Sorunları ve Çözüm Önerileri, Ekonomik ve Sektörel Analiz Dairesi” *Strateji Geliştirme Başkanlığı Araştırma Raporu*.

Marangoz, M. ve O. Uluyol (2010), “Küresel Ekonomik Krizin Tüketicilerin Harcama ve Tasarruf Eğilimleri Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, [Elektronik Sürüm], *MufadJournal*, S:45, ss:82-96.

Merkez Bankası (2013), *Finansal İstikrar Raporu*.

Önder, T. (2005), “*Para Politikası: Araçları, Amaçları ve Türkiye Uygulaması*”, (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Ankara: TC. Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü.

Özcan, S. (2014), “Vakıfbank 13 Nisan 2012 Haftalık Ekonomi Raporu’ ekonomik.arastirmalar@vakıfbank.com.tr

Özel, Ö. ve C. Yalçın, (2013), *Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi: Türkiye’de Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme*, (Çalışma Tebliği No:13/04), [Elektronik Sürüm], Ankara: TC. Merkez Bankası Yayınları

Özlale, Ü. ve, A. Karakurt (2012), “Türkiye’de Tasarruf Açığının Nedenleri ve Kapatılması İçin Politika Önerileri”, [Elektronik Sürüm], *Türkiye Bankacılar Birliği Bankacılar Dergisi*, S:83, ss:1-33.

Özulucan, A. ve A. Deran (2009), “Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, [Elektronik Sürüm], *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:6, S:11, ss:85-108

Parasız, İ. (2005), *Para Banka ve Finansal Piyasalar*, Ezgi Kitabevi, İstanbul.

Parasız, İ. (2011), *Türkiye’de ve Dünya’da Bankacılık*, Ezgi Kitabevi, İstanbul.

Sancak, E.ve N. Demirci (2012), “Ulusal Tasarruf ve Türkiye’de Sürdürebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi”, [Elektronik Sürüm], *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:8, S:2, ss:159-198.

Seyidoğlu, H. (2002), *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Can Yayınları, İstanbul.

Seyidoğlu, H. (2003), “Uluslararası Mali Krizler, IMF Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye ve Dönüşüm Ekonomileri”, [Elektronik Sürüm], *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C:4, S:2, ss:141-156.

Sezgin, M. ve A. Şendoğdu, (2008), *Günümüz Bankacılığında Banka Hizmetleri Pazarlaması*, Literatürk Yayınları, İstanbul.

Şahin, L. (2007), “Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri ve İşsizlik Sorunu”, [Elektronik Sürüm], *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S:53, ss:543-575.

Takan, M.ve M. A. Boyacıoğlu, (2011), *Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem*, Nobel Akademik Yayıncılık, Konya.

Tansel, A. (2012), *2050’ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış*, [Elektronik Sürüm], Tüsiad Yayınları, İstanbul.

TCMB (2014), <http://www.tcmb.gov.tr> (04.04.2014)

Tekirdağ, A. (2009), *Türkiye’de Bireysel Kredi Artışı ve Risk Analizi*, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, T.C Merkez Bankası Bankacılık Ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü

Tellalbaş, I. (2012), *Sermaye Birikimi ve Finansallaşma Örneği*, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

TMS , ‘4389 Sayılı Bankalar Kanunu’, Md:20, Fıkra:6

Turanboy, K. N. (1997), “Tasarruf Mevduatı Sözleşmesinin Niteliği”, [Elektronik Sürüm], *Gazi Üniversitesi Hukuk Dergisi*, C:1, S:1.

TÜİK (2009), *Hanehalkı Bütçe Araştırması Tüketim Harcamaları 2009*, [Elektronik Sürüm] Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara.

TÜİK, Veri Sorgulama Sistemi (2014), <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.d?metod=search&araType=vt> ((29.03.2014).

Türkan, E. (2004), *Türk Ekonomisinde Makro Kredi Kanalı: Ölçek ve Kredi Açısından bir Değerlendirme*, TC. Merkez Bankası Yayınları, Ankara.

Vakıfbank (2012), *Haftalık Ekonomi Raporu*, (tarih, <http://ekonomik.arastirmalar@vakıfbank.com.tr>)

Yazıcı, R. (2012), “Türk Bankacılık Sektöründeki Yapısal Değişimlerin Hanehalkının Finansman Yapısına Etkilerinin İncelenmesi” *Civilacademy*, C:10, S:1-2, ss:249-272

Yazıcı, R. ve A. Yazıcı (2013), “Bağımsız Düzenleyici Denetleyici Kurumların Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılanmasında Önemi: Türkiye Örneğinden Geçiş Ekonomilerinin Alabileceği Dersler”, [Elektronik Sürüm], *International Conference on Eurasian Economies*, ss:589-597.

Yumuşak, İ. G. (2000), “Gelir Dağılımı- Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine bir Değerlendirme”, [Elektronik Sürüm], *K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, C:1,S:1, ss:77-96

Yükseler, Z. (2003), “2002 Hanehalkı Bütçe Anketi: Gelir Dağılımı ve Tüketim Harcamalarına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi”, (Tartışma Metni), Türkiye Ekonomi Kurumu.

Yükseler, Z. (2004), 1994, 2002 ve 2003 Yılları Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri: Anket Sonuçlarına Farklı Bir Bakış, [Elektronik Sürüm], S:23., Merkez Bankası Yayınları, Ankara.

Yükseler, Z.ve E. Türkan (2008), *Türkiye’de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi*, İstanbul: Tüsiad Yayınları, İstanbul.

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖĞRENCİ ÖZGEÇMİŞ FORMU

Fotoğraf

Adı-Soyadı	Nazan ZİREKOĞLU		
Lisans Öğrenimi	Anadolu Üniversitesi- İktisat Bölümü	Doğum Yeri	Gaziantep
Yüksek Lisans Öğrenimi	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	Doğum Tarihi	14/05/1986
<p>1986 yılında Gaziantep'te doğdu. İlköğrenimini Bilecik Ertuğrulgazi İlköğretim okulunda, orta öğrenimini Bilecik Edebali İlköğretim okulunda tamamladı. Lise eğitimi için Bilecik Ertuğrulgazi lisesine devam etti. 2010 yılında Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinden mezun olduktan sonra Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı.</p>			

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES: Ertuğrulgazi Mah. İnci Sok. No:8 BİLECİK	TELEFON : (228) 2126936
GSM: 530 3722329	E-Posta: nzirekoglu@yahoo.com.tr